

Bárta, Stanislav

Záštavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)

In: Bárta, Stanislav. *Záštavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)*. Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016, pp. 34-92

ISBN 978-80-210-8459-9

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/136943>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

III. ZÁSTAVNÍ LISTINY ZIKMUNDA LUCEMBURSKÉHO NA CÍRKEVNÍ STATKY (1420–1437)

Ještě než přistoupíme k rozboru Zikmundových zástavních listin na církevní statky, zastavíme se krátce u problematiky panovnických zástav v širším kontextu. Institut zástavy byl dobře znám již starému římskému právu a od počátku 13. století začal být využíván i římsko-německými panovníky pro vytváření politických vazeb v Říši.⁹⁰ Na důležitost tohoto nástroje v politice římských králů ve 13. a 14. století upozornil Hans Planitz a vyzdvihl především počínání Ludvíka Bavora, který nejrůznější metody zástav dovedl ke skutečné virtuozitě. Hans Planitz podrobně zachytil jednotlivé možnosti ustanovení zástavních aktů, ve kterých spatřoval prostředek k vytváření vazeb a udržování stoupenců. Přitom nemuselo jít vždy o přímou zástavu, stejnou hodnotu mohlo mít i poskytnutí práva vyplatit některou z již udělených zástav. Planitz také upozornil na důležitou skutečnost, že výše zástavních sum nebyla podmíněna hospodářsky, ale politicky.⁹¹ Materiál, se kterým Planitz pracoval, ovšem nepřesahoval horizont 14. století. Své úvahy končil u počínání Karla IV.

V delším časovém horizontu pojednal jeden z vybraných aspektů zástav římských králů Götz Landwehr, který se soustředil na zástavy říšských měst.⁹² I on zdůrazňoval roli zástav zboží a úřadů jako nástroje vytváření a utužování spojeneckých vazeb, který se v Říši prosadil vedle lenního systému především v průběhu 14. století.⁹³ Z jeho přehledu zástav říšských měst vyplývá, že nejhojněji tuto možnost využíval Ludvík Bavor a Karel IV. Oproti tomu zástavy Zikmunda Lucemburského

90 Viz J. KAPRAS, *K dějinám českého zástavního práva*; pro prostředí Říše srovnej podnětnou práci Hans PLANITZ, *Das Deutsche Grundpfandrecht*, Weimar 1936.

91 H. PLANITZ, *Das Deutsche Grundpfandrecht*, s. 96.

92 Srovnej Götz LANDWEHR, *Die Verpfändung der Deutschen Reichsstädte im Mittelalter*, Köln – Gratz, 1967.

93 Srovnej G. LANDWEHR, *Die Verpfändung*, s. 18–21, 258–275.

na říšských městech již zdaleka nedosahovaly takového rozsahu. Landwehr své zkoumání neomezil pouze na zástavy říšských měst, ale sledoval též celou genezi využívání tohoto institutu římsko-německými panovníky. Dotkl se také zástav různých úřadů a zdokumentoval z pohledu našeho studia zajímavé příklady pro počátek 13. století dokládající protiprávnost zástav církevních statků v prostředí Říše, proti nimž se církevní představitelé ostře a s úspěchem ohrazovali a označovali je za zcizování svých statků.⁹⁴ Oproti tomu využívání zástav nejrůznějších majetků, úřadů, příjmů a práv se stalo od 14. století nedílnou součástí říšské politiky nejen římsko-německých králů a císařů.⁹⁵

Zikmund Lucemburský zástavní politikou v Říši navázal na své předchůdce, i když jeho zástavy nedosahují takové intenzity. Nikdy se však nesetkáme s případem, že by mimo území Čech a Moravy zastavoval církevní statky. Také z doby jeho vlády v Uhrách neznáme jediný případ zástavy církevního zboží.⁹⁶ Pokud obrátíme svoji pozornost k Čechám a na Moravu, jsou Zikmundovy zástavy církevních statků výrazným jevem jeho politiky a v 15. století vyhlížejí ve středoevropském prostoru jako naprostý unikát. V převažujícím pohledu českého bádání také navazují na starší tradice představující české specifikum. Nakolik byla tato tradice hluboká? Bylo vůbec na co navazovat? Nebo naopak byly zástavy církevních statků až dílem převratné doby, ve které se Zikmund Lucemburský snažil ujmout otcovského dědictví? Abychom mohli na tyto otázky odpovědět, pokusíme se nejprve určit a popsat nejstarší Zikmundovy zástavní listiny na církevní zboží. Poté se budeme věnovat charakteru jeho zástav v letech 1420–1422. Při rozboru odvolacího aktu v Norimberku v roce 1422 se vrátíme k otázce návaznosti na starší tradice a celou kapitolu uzavře pohled na změněný charakter využití zástav církevních statků v letech 1436–1437.

III. 1 Pátrání po nejstarší Zikmundově zástavní listině na církevní statky

Zkoumáme-li Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky, tak první právní pořízení, kterému se musíme věnovat, je Zikmundova listina pro Jana Sádla ze Smilkova

94 Viz G. LANDWEHR, *Die Verpfändung*, s. 10–13.

95 Srovnej též Götz LANDWEHR, *Die Bedeutung der Reichs- und Territorialpfandschaften für den Aufbau des Kurzpfälzischen Territoriums*, *Mitteilungen des Historischen Vereins der Pfalz* 66, 1968, s. 155–196. Ludger TEWES, *Die Amts- und Pfandpolitik der Erzbischöfe von Köln im Spätmittelalter (1306–1463)*, Köln – Wien, 1987.

96 Viz János INCZE, *King Sigismund's deeds of pledge in Hungary*, in: *Money and Finance in Central Europe during the Later Middle Ages*, Roman ZAORAL (ed.), Basingstoke 2016, s. 87–109. Na tomto místě bych rád poděkoval právě Jánosovi za četné rozhovory o Zikmundových zástavách v uherském prostředí, které mi pomohly mnohé vyjasnit.

z 27. března 1420 dotýkající se statků litomyšlského biskupství.⁹⁷ Ačkoliv jsem se prozatím pro tento případ vyhnul termínu zástavní listina, nelze neuvést, že v literatuře je tak běžně označována a například Eduard Maur ji považuje za zápis, který zahájil Zikmundovu politiku hromadného zastavování církevních statků.⁹⁸ Z tohoto pohledu představuje její důkladná analýza jeden z klíčových bodů při poznávání proměny zástavní praxe vůči církevním institucím za Zikmunda Lucemburského.

Listina se nám jako celá řada jí podobných nedochovala v originále, ale pouze v regestu v zápisech revizní komise z let 1453/1454. Komisi ji spolu s listinou litomyšlského biskupa Aleše z Březí předložil Zdeněk Kostka z Postupic. Pro její důležitost považují za potřebné zde ocitovat zápis komise v plném znění:

Zdeniek z Postupicz okázal nám listy dolepsané, list s majestátem krále Zygmunda, kterýž svědčí Jankowi z Smilkowa na zboží kostela Lytomyšlského k držení v škodách a nákladích, kteréž jest pro zboží kostela Olomouckého, a ty škody a náklady aby hodným svědomím provedl, jakož týž list šírie svědčí, jehož dattum Wratislawi, léta M^o CCCC XX, v střiedu před květnau nedělí.

Ten list jest učiněn, dokudž ještě král Zygmund nebyl v Čechách korunován.

*List kněze Alsie, biskupa Litomyšlského, v němž vyznává, kterak jest slyšel počty od Janka z Smilkowa, seděním na Kostelczy, z nákladuov, kteréž učinil svými penězi vyplacuje hrady biskupství olomouckého, dluhu platě patriarchovi a že jest ostal dlužen Jankovi IIII tisíce kop, jakož týž list svědčí.*⁹⁹

Jan Sádlo ze Smilkova obdržel listinu krále Zikmunda na dvorském sjezdu ve Vratislavi nedlouho poté, co byla vyhlášena křížová výprava proti českým kacířům. Vedle tohoto kontextu nesmíme pustit ze zřetele také její souvislost s ukončením sporu o obsazení olomouckého biskupského stolce.¹⁰⁰ Ten trval od podzimu roku 1416, kdy byl částí kapituly zvolen do čela olomoucké diecéze litomyšlský biskup Jan Železný. Proti němu byl s královou podporou nominován Aleš z Březí, kterého také potvrdil do úřadu arcibiskup Konrád z Vechty. Spor obou prelátů se dostal před kostnický koncil, kde bylo v roce 1417 rozhodnuto ve prospěch Jana Železného. Strana Aleše z Březí se pokusila tento výrok zvrátit záhy po volbě no-

97 Viz Příloha 1, č. 1.

98 Eduard MAUR, *Příspěvek k biografii biskupa Aleše z Březí*, Táborský archiv 8, 1997–1998, s. 33.

99 NA Praha, fond ČDK, sign. RKP 2450, kniha č. 148, fol. 216–217.

100 Přehled relevantní literatury ke sporu o olomoucké biskupství se stručným zhodnocením podává Petr ELBEL, *Dvě neznámé listiny z roku 1416. Příspěvek k poznání sporu o olomoucké biskupství*, SPFFBU C 50, 2003, s. 101–102, pozn. 2. K průběhu a ukončení sporu vybírám Vincenc BRANDL, *Spor o biskupství olomoucké a počátky husitství na Moravě*, ČMM 9, 1877, s. 29–61, Otakar ODLOŽILÍK, *Z počátků husitství na Moravě. Šimon z Tišnova a Jan Vavřincův z Račic*, ČMM 49, 1925, s. 44–51, František HOFFMANN, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí. K 700. výročí povýšení Litomyšle na město v roce 1959, Jindřich RŮŽIČKA (ed.), Pardubice 1959, s. 50–52 a Eduard MAUR, *Příspěvek k biografii*. Nejnověji celý spor shrnul v první kapitole své nepublikované disertace Petr ELBEL, *Kapitoly z dějin katolické církevní správy na Moravě v době husitské (1408–1457)*, Brno 2007, s. 15–47.

vého papeže Martina V. na podzim roku 1417. Papež ze své pozice spor uzavřel již v roce 1418, ovšem faktické ukončení následovalo až po smrti Václava IV., který byl největším podporovatelem Aleše z Březí v úřadě olomouckého biskupa. Definitivního uzavření sporu se tak ujal král Zikmund na přelomu let 1419 a 1420.¹⁰¹ Právě listina pro Jana Sádla ze Smilkova z března 1420 může představovat jeden z důležitých kroků ve vyřešení problematických vztahů představitelů obou diecézí.

Zjevně neúplný regest nám však dává pouze matnou představu o obsahu původní Zikmundovy listiny. Víme tedy, že Jan Sádlo měl jakési výdaje (*škody a náklady*), které mu vznikly kvůli majetkům olomouckého biskupství. Zajištění těchto výdajů si měl nárokovat na statcích litomyšlského biskupství, ovšem až poté, co je řádným způsobem prokáže. Jan Sádlo skutečně předložil vyúčtování, o čemž svědčí regest druhé listiny, kterou vydal litomyšlský biskup Aleš z Březí. Ten se v ní přiznává k dluhu celkem 4 000 kop a uvádí i, jak dluh vznikl. Jan Sádlo totiž na své náklady vyplácel hrady olomouckého biskupství v době, kdy v této diecézi Aleš z Březí úřadoval.

Listina Aleše z Březí je sice také ztracena, nicméně její text se zachoval v edici Gelasia Dobnera a máme tedy možnost proniknout do celé transakce o něco hlouběji.¹⁰² Předně je třeba upozornit na to, že k Dobnerově edici musíme přistupovat s největší obezřetností, protože se jedná pouze o latinský překlad z patrně českého originálu.¹⁰³ Tato skutečnost zůstávala doposud v literatuře opomíjena a především obrat listiny „*amicus noster*“, kterým Aleš z Březí označuje svého švagra Jana Sádla ze Smilkova, vedl k různým úvahám o jejich vzájemném propojení a vztahu k Husovu učení.¹⁰⁴

Olomoucký biskup Aleš z Březí ve svém listu vyznává, že obdržel vyúčtování výdajů (*perceperimus ratiocinia [...] super expensis*) Jana ze Smilkova seděním na Kostelci, které vynaložil ze svých prostředků (*suis pecuniis*) na různé účely. Vedle již výše zmíněného vyplácení hradů, splatil dluh Alešova předchůdce v úřadu olomouckého biskupa Václava Králíka z Buřenic. V tomto smyslu je třeba totiž chápat obrat regestu *dluhu platě patriarchovi*, který Dobnerova edice uvádí na pravou míru *in*

101 K převzetí diecézí Alešem z Březí a Janem Železným srovnej F. HOFFMANN, *Litomyšl v husitském revolučním hnutí*, s. 51, zejm. pozn. 16 na s. 83. O rozhodčím výroku Zikmunda Lucemburského v daném sporu uvažuje Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlský biskup Jan IV. a jeho vizitace*, Studie o rukopisech 21, 1982, s. 117, další podpůrné argumenty přináší P. ELBEL, *Kapitoly z dějin katolické církevní správy*, s. 46–47.

102 *Monumenta historica Boemiae nusquam antehac edita IV*, Gelasius DOBNER (ed.), Pragae 1779, s. 412–413, č. CCCLXXII.

103 Tamtéž, s. 412, poznámka v záhlaví edice: „*Ex Autographo Archivi Regii, ex vernaculo in latinum translatum*“. Česká je např. listina Aleše z Březí z 2. března, kde figuruje Jan Sádlo jako rukojmí (NA Praha, fond ČGL, sign. 188).

104 Interpretaci o příchyllosti obou k husitskému učení vnesl do literatury na základě tohoto obratu Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí. Díl I*, Litomyšl 1903, s. 250, k tomu se s rezervou vyslovil již Eduard MAUR, *Příspěvek k biografii*, s. 31.

solvendo debita defuncti patriarchae. Nejmenovaného patriarchu ztotožnil s Václavem Králíkem z Buřenic již Gelasius Dobner. Vedle podílu Jana Sádla na ekonomické konsolidaci olomoucké diecéze zmiňuje Aleš z Březí ještě další položku, a sice výdaje spojené již s jeho úřadováním v litomyšlském biskupství. Celá biskupova listina je svou podstatou dlužním úpisem, neboť shrnuje Sádlovy výdaje a uzavírá, že mu zůstává dlužen 4 000 kop grošů. Tento dlužní úpis vedle biskupa zpečetil také jeho bratr Rynart z Březí a Přibík z Odlochovic.

Listinu Aleše z Březí (vydána 17. prosince 1420), kterou uznává výši dluhu vůči Janu Sádlovi, a Zikmundovu listinu pro Jana Sádla od sebe dělí bezmála devět měsíců. Tak dlouho trvalo, než byla naplněna podmínka Zikmundovy listiny o prokázání výdajů. Jak jsme viděli, Aleš z Březí vystavil Janu Sádlovi pouze dlužní úpis na 4 000 kop grošů. Jaká ale byla vlastně náplň listiny krále Zikmunda pro Jana Sádla? Jádrem dispozice patrně zachycuje v registru obrat *list [...] kterýž svědčí [...] na zboží kostela Lytomyšlského k držení*. Jan Sádlo tedy měl na základě listiny převzít do držení blíže nespecifikovaná biskupská zboží. Podrobnosti této držby jsou odbyty obratem: *jakož týž list šíře svědčí*. To není v zápisech revizní komise neobvyklé; ze srovnání některých registů s dochovanými originály či opisy listin se ukazuje, že registry často opomíjejí některá i zásadní ustanovení listin. Regest nám v tomto případě neprozradí, zda měl Jan Sádlo držet některá konkrétní zboží, nebo zda i ta měla být předmětem pozdější dohody. Nedozvíme se také, jakým způsobem je měl držet. Mělo jít skutečně o zástavu, jak se domnívá většina dosavadního bádání? Zápisy revizní komise neobsahují pouze zástavní listiny. A pokud to skutečně byla zástavní listina, nemohla například stanovovat, že dlužnou částku si má Jan Sádlo vybrat z příjmů zboží, kterých se to týká? Nemohla tato listina obsahovat například pasáže o roli biskupa Aleše z Březí v této transakci? Podobné úvahy bychom mohli rozvíjet do značné šíře, nicméně o krok dál nás může v tomto případě posunout patrně pouze rozbor historického kontextu a také Zikmundovy zástavní praxe.

Jan Sádlo podporoval svého švagra Aleše z Březí ve sporu o olomoucký biskupský stolec. Když Aleš dočasně uspěl a spravoval svou novou diecézi, Jan Sádlo se pokusil proměnit svoji podporu ve výnosný podnik. Financoval splacení některých starších dluhů diecéze a vyplatil také některé biskupské hrady. Za to patrně soustředil ve svých rukou jejich správu. Jan Sádlo se na sklonku roku 1419 v Brně podřídil Zikmundovi a vedle hradu Karlštejna vydal podle Vavřince z Březové do jeho rukou i další hrady.¹⁰⁵ Následoval pak krále do Vratislavi, kde od něj obdržel listinu na litomyšlské statky. Ta však nepředstavovala pouhé odškodnění za postoupení Karlštejna, ani snahu pojistit si Sádlovu věrnost. Je velice pravděpodobné, že se stala jedním z kroků při ukončení sporu o olomoucké biskupství. Pokud Sádlo vyplatil některé hrady olomouckého biskupství a z tohoto titulu je

105 *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 354: „*Janko de Miliczin alias de Kosteletz, dictus Sadlo, olim regis Wenceslai dilectus, ipsius Hungarie regis Sigismundo ad mandatum de castro Karlstejn [...] Zdeslao de Burzenicz dicto Thuxa, similiter et de aliis castris, que in potestate sua tenebat, ad ipsius regis manus condescendit*“.

spravoval, můžeme uvažovat o tom, že patřily mezi ty, o nichž mluvil Vavřínc z Březové. Bylo by pouze logické, pokud by se Jan Sádlo přesunul s biskupem, kterého podporoval, do jeho nového působíště a zajištění jeho výdajů by bylo přesunuto na tamní statky.

Pokud se podíváme na Zikmundovu listinu také optikou jeho dobře dokumentovatelné zástavní praxe následujících let, shledáváme, že by listina pro Jana Sádla představovala zcela zvláštní úkaz. Zikmund jí totiž nemoří svůj dluh. Listina se dotýká dluhu biskupa a z jeho prostředků má být také dluh zajištěn. Zikmund nezczizuje církevní statky, pouze ze své pozice držitele zakladatelských či patronát-ních práv zaštiťuje biskupovu transakci. Z předchozího rozboru také vysvítá, že transakce byla patrně součástí předpokládaného rozhodčího výroku Zikmunda Lucemburského, který definitivně ukončil spor o olomoucký biskupský stolec. Budeme se asi muset rozloučit s představou, že listina pro Jana Sádla ze Smilkova představuje nejstarší Zikmundovu zástavní listinu na církevní statky, která nastolila nový trend v jeho zástavní politice. Spíše se zdá, že spadá do kategorie transakcí, které stvrzovaly ekonomické počínání představitelů církevní instituce. Účelem listiny bylo navíc přispět ke stabilizaci v ukončeném sporu o olomoucké biskupství a zajištění věrnosti jednoho z předních dvořanů Václava IV., jehož kontakty a vazby mohly mít pro Zikmunda velkou cenu.

Další listinou v chronologickém pořadí, která by mohla představovat nejstarší zástavní listinu na církevní statky, je listina pro Herborta z Kolovrat z 19. května 1420.¹⁰⁶ Zikmund v ní Herbortovi zastavuje za jeho pomoc proti viklefitům a při tom utrpené škody vesnice Solopysky a Markvarec benediktinského kláštera v Postoloprtech. Listina chovaná v rodinném archivu Lobkowiczů však není bez otazníků. Wilhelm Altmann ji ve své regestové edici označil za falzum a August Sedláček ve své monumentální rekonstrukci královských register váhal, zda se jedná o falzum či pozdější zkomolený opis, který měl nahradit *starý a vetčný a ne zcela zřetelný list*.¹⁰⁷

Dochované vyhotovení je psáno na pergamenu s proříznutou plikou na zpečetění pomocí pergamenového proužku, pečeť není zachována. Listina není opatřena žádnými kancelářskými ani jinými poznámkami.¹⁰⁸ Písařskou ruku nepovažoval Wilhelm Altmann za kancelářskou a August Sedláček se na základě šetření tehdejšího lobkowiczského archiváře Václava Chaloupeckého domníval, že šlo o ruku až druhé poloviny 15. století.¹⁰⁹ Text listiny vykazuje značné chyby a četné odchylky

106 Viz Příloha 1, č. 2.

107 RI XI, 1, s. 291, č. 4137; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 220–221, č. 1618.

108 Teoreticky bychom mohli uvažovat o kancelářské poznámce uherské kanceláře v pravém horním rohu, neboť listina je v horní části těsně nad úvodní iniciálou seříznuta a poznámka tak mohla být spolu s částí pergamenu oddělena. Ostatně nebyl by to jediný případ tohoto druhu (srovnej RI XI NB/1, s. 83–84, č. 25). Jak ale ukáží níže, nezdá se tato možnost jako příliš pravděpodobná.

109 Výňatek z dopisu Václava Chaloupeckého Augustu Sedláčkovi je přiložen u listiny v rodinném archivu Lobkowiczů.

od formuláře Zikmundových listin. Nejzásadnější je chybné uvedení let vlády, kdy namísto uherských jsou uvedeny římské, namísto římských české a uherské zcela chybí.¹¹⁰ Není pochyb, že se nejedná o kancelářské vyhotovení, zbývá ještě přezkoumat Sedláčkem navrhovanou možnost, že nejde přímo o falzum, ale o pozdější zkomolený opis.

Jak již bylo zmíněno, míra odchýlení se od obvyklého formuláře Zikmundových listin je značná. V dochovaném exempláři se nesetkáváme pouze se zjevnými písařskými chybami a s absencí či zkomolením běžných formulářových obrátů, které by se daly vysvětlit nedbalostí opisovače. I kdybychom ale nad tím vším přivřeli oči, tak by listina představovala jedinečný úkaz v Zikmundově zástavní politice a praxi a s ní spojené listinné produkci. Předně by se jednalo o jediný exemplář zástavní listiny na církevní statky, který by byl vydán v němčině. Navíc by představoval i anomálii z hlediska chronologického, neboť k dalším přímým zástavám a zcizování církevních statků sáhl král Zikmund až koncem srpna 1420.¹¹¹ Toto vřazení listiny do celkového obrazu Zikmundovy zástavní politiky ještě více podporuje úvahy o jejím padělání.

Z historického kontextu bohužel nejsme schopni uspokojivě vysvětlit důvod vzniku uvedeného falza. Herbort z Kolovrat byl prokazatelně v Zikmundových službách a obdržel od něj 11. května 1420 záškodní list, který zároveň představuje jedinou zaručenou zprávu o vztahu Herborta ke králi Zikmundovi.¹¹² Zároveň se také jedná o zprávu poslední. Herbortův syn Beneš získal od krále Zikmunda v roce 1436 zástavní listinu také na statky postoloprtského kláštera, a sice Břvany a Skupice.¹¹³ Co se týče Markvarce a Solopysk, postrádáme bohužel dobové zprávy, které by jejich vlastnictví v této době osvětlily. Jisté je, že ležely ve sféře zájmu Mašfovských z Kolovrat.¹¹⁴ Poměrně pozdní zmínka k roku 1475 nás zpravuje o tom, že Herbortův vnuk Jan si na králi Vladislavovi vymohl dvůr v Solopyskách a je tedy možné, že tím doplňoval své majetkové zájmy v této vsi.¹¹⁵ Nelze tedy vyloučit, že ve falzu zastavené vsi Herbort z Kolovrat či jeho syn Beneš skutečně

110 „*unser reiche des Romischen etc in dem XXXIII und des Behemischen in dem czehende jare*“.

111 Srovnej níže.

112 A. SEDLÁČEK, *Zbýtky register*, s. 150, č. 1045, srovnej též F. KAVKA, *Strana Zikmundova*, s. 83, č. 13, z pohledu kolovratské genealogie pak Vlastimil BORŮVKA, *Genealogie rodu pánů z Kolovrat*, Heraldika a genealogie 25, 1992, č. 1, s. 4–6 a 18–19.

113 Viz Příloha 1, č. 276.

114 Označení této větve kolovratského rodu vychází z Benešovy držby Mašfova, viz V. BORŮVKA, *Genealogie rodu*, s. 18. Úvaha o zájmovém území této rodové větve se opírá o geografický horizont, Břvany, Skupice, Markvarec i Solopysky se nacházejí v nedalekém zázemí města Louny. Aktivitu Herborta a jeho syna Beneše v tomto prostoru dokládá také například zábor Řevničova, rozhodnutý ovšem v roce 1437 ve prospěch původní držitelky Markéty z Donína (RT II, s. 153). Nutno poznamenat, že v polovině 15. století vybíralo dávky v Břvanech a Skupicích město Louny (*Knihna počtů královského města Loun z let 1450–1472 a 1490–1491*, Jaroslav VANIŠ (ed.), Praha 1979, s. 47).

115 AČ 37/2, s. 1632, č. 171.

ovládali, je dokonce možné, že je obdrželi i do zástavního držení, ovšem jediný dochovaný doklad je bezesporu falzem.

Pokud tedy nemůžeme ani listinu pro Herborta z Kolovrat z 19. května 1420 považovat za nejstarší Zikmundovu zástavní listinu na církevní statky, musíme chronologicky postupovat do mladšího období. Ovšem ani následující listina není zcela prosta problematických okolností. Ke dni 26. června 1420 je datována listina Zikmunda Lucemburského pro Václava z Kopist, řečeného Prudký, kterou mu Zikmund zastavuje polovinu Otovice, vsi pražských kanovníků, Újezdec řečený Rusavky kanovníků vyšehradských a Chýnov patřící doksanským premonstrátkám.¹¹⁶ K zastaveným vsím samozřejmě náleželo i vyjmenované příslušenství a navíc Zikmund ve výčtu ještě připojil jednoho poplatníka ve vsi Libochovice, Jakuba řečeného Štětín, potomka jakéhosi Křížka, který náležel nejmenovanému oltářníkovi Pražského hradu.¹¹⁷ Zástavní suma je vyčíslena na 200 kop grošů, které představují odměnu pro Václava za jeho starší služby, jsou spojeny s ochranou zastavených statků a především s povinností vojenské služby s jízdními bojovníky při obraně královského města Slaný, nebo na místě, kde bude třeba zasáhnout proti Zikmundovým nepřátelům.

Vyhotovení listiny odpovídá zvyklostem Zikmundovy uherské kanceláře, která vydávala na počátku 20. let 15. století Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky.¹¹⁸ Z tohoto pohledu je listina naprosto v pořádku. Co ovšem při podrobném rozboru textu vnese do našich úvah první zrnko pochybností, je datace listiny:

Datum in nostra civitate Lithomerzicz feria quarta post festum sancti Johannis baptiste, anno Domini milesimo quadringentesimo vigesimo regnorum nostrorum, anno Hungarie etc. tricesimo quarto, Romanorum undecimo et Boemie primo.

V listině uvedené roky vlády totiž odkazují k vydání nejdříve 20. září 1420.¹¹⁹ To by se dalo odbýt vágní námitkou, že roky vlády bývají obecně v dataci Zikmundových listin nejslabším místem. Ovšem podobný omyl lze v tomto případě rozhodně odmítnout, neboť pak bychom museli připustit, že Zikmundova kancelář netušila, že Zikmund ještě není korunovaným českým králem. Zikmund byl korunován v katedrále na Pražském hradě až 28. července 1420 a do té doby se v jeho listinách nesetkáváme a ani nemůžeme setkávat s datováním podle let vlády v Českém království. Hodnověrnost pramene je tím poněkud zpochybněna, nejprve se ale vypravme hledat příčinu tohoto rozporu v dataci na jiném místě. Ovšem než tak učiníme, pokusíme se listinu obsahově porovnat s dalšími dochovanými

116 Viz Příloha 1, č. 3.

117 Tamtéž: „*unum censitam nomine Iacobum dictum Stietin de Libochowicze natum Krzyzkonis*“.

118 Angažovanost uherské kanceláře byla dána Zikmundovým konfliktem s jeho kancléřem pasovským biskupem Jiřím z Hohenlohe. Srovnej S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky*, s. 21 a kapitola IV.

119 20. září 1410 je datum Zikmundovy první volby římským králem, od kterého počítal ve svých listinách léta panování v Říši.

latinskými zástavními listinami na církevní statky a nalézt smysluplný historický kontext, do kterého bychom ji mohli vřadit.

Předně můžeme listinu přiřadit ke skupině zástavních listin, kterými Zikmund nejen umožňuje nějaký dluh za služby či odškodňuje příjemce za škody, ale zároveň uzavírá žoldněřskou smlouvu do budoucna. Smlouva má přesně definované podmínky, tj. s kolika jezci, na jak dlouhou dobu, za jakou odměnu a popřípadě kde má příjemce listiny sloužit. Jedná se o poměrně hojně rozšířený typ zástavní listiny, se kterým se, vyjma právě rozebírané listiny, poprvé setkáváme 28. října 1420 v Berouně, kde těchto listin byla vydána celá řada. Tento typ listin pak byl Zikmundem užíván po celá 20. léta 15. století.¹²⁰ S Václavem z Kopist byla nasmlouvána obrana města Slaný. Máme dochovány pouze dvě jiné listiny, ve kterých jsou příjemci zavázáni ke stejnému úkolu. Jsou to zástavní listiny pro Rudolfa z Račíněvsi z 21. prosince 1420 a pro Jana a Beneše z Malovar z 25. prosince 1420.¹²¹ Uvedené tři listiny nespojuje pouze stejný účel, pro který byly vystaveny, ale též osoba relátora. Byl jím Václav Račinský, s nímž se na jiných Zikmundových zástavních listinách v roli relátora nesetkáváme.¹²²

Naznačený směr úvah nás přivádí k domněnce, zda tyto analogické listiny netvoří jeden celek, propojený i dobou jejich vzniku. Tento celek ještě můžeme doplnit o další tři listiny dochované pouze ve formě registů, které také zavazují příjemce ke službě na 26 týdnů při obraně města Slaný.¹²³ Obsahovou příbuznost dokumentů můžeme podpořit i historickým kontextem. Město Slaný patřilo k husitským základnám, ovšem na konci května 1420 bylo obsazeno Vilémem Zajícem z Házmburka poté, co velká část husitské branné moci odtáhla na pomoc Praze.¹²⁴ V rukou Zikmundovy strany zůstal Slaný až do března roku následujícího. V listopadu 1420 tu také Zikmund krátce pobýval a následně na sklonku prosince 1420 pojistil obranu města nasmlouváním vojenských služeb. Příslušnost listin k jednomu celku by podporoval i rozbor jejich formuláře. Především je třeba poukázat na skutečnost, že listina pro Václava z Kopist využívá již poměrně ustáleného formuláře zástavních listin na církevní statky, který se stabilizoval od sklonku října 1420.¹²⁵

120 Srovnej katalog zástavních listin v Příloze 1 a též rozbor formuláře listin níže v kapitole III. 3. 1. K formuláři listin též S. BÁRTA, *Falzum zástavní listiny*, s. 118–120.

121 Viz Příloha 1, č. 73 a č. 85.

122 K jedné z možných úloh relátora v Zikmundových zástavních listinách 20. let viz níže kapitola III. 3. 2.

123 Viz Příloha 1, č. 77, 78, 87.

124 Srovnej Karel KŘESADLO, *K dějinám města Slaného do porážky husitské revoluce*, Střeďočeský sborník historický 8, 1973, s. 63–64; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 42–43; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 256.

125 K rozboru formuláře zástavních listin na církevní statky viz níže kapitola III. 3. 1.

Vezmeme-li do úvahy výše uvedené skutečnosti, mohli bychom se pokusit předatovat listinu Václava z Kopist tak, abychom uvedli v soulad co největší množství okolností. Na základě let panování, místa a roku vydání, historických okolností, analogických případů a vyspělosti formuláře se zdá, že listina byla vydána až v rozmezí 20.–26. prosince 1420.¹²⁶ Jakkoliv je nutné postupovat s nejvyšší opatrností, nabízí se možnost vysvětlit nesoulad denního data listiny, a sice záměnou Jana Evangelisty za Jana Křtitele. Svátek Jana Evangelisty totiž v roce 1420 připadal na pátek 27. prosince. Přesná rekonstrukce data nicméně nadále zůstává velice ošidná. Pokud by šlo o pouhou záměnu svátku, konečné datum by bylo 1. leden 1421, což by sice se Zikmundovým itinerářem nebylo v rozporu, v nesoulad by však byl uveden letopočet. Mohli bychom dále kombinovat (například se záměnou *post* za *ante*) a nakonec bychom se snad i dobrali kýženého výsledku, avšak to nás již přivádí do roviny silně spekulativní.¹²⁷ Vyloučit nelze ani úvahy o zpadělání listiny, vzhledem k porušenosti textu formuláře ve střední pasáži. Nezbyývá než uzavřít, že zástavní listina pro Václava z Kopist je z hlediska datace problematická, byla vydána patrně až na konci prosince roku 1420 spolu s jinými listinami podobného účelu a v nesrovnalostech v dataci snad může hrát roli záměna svátku Jana Evangelisty a Jana Křtitele.

Pokud ani listinu pro Václava z Kopist nemůžeme označit za nejstarší Zikmundovu zástavní listinu na církevní statky, jsme nuceni pokračovat k další listině, která se tentokrát hlásí k 11. srpnu 1420 a Jan Kaplír ze Sulevic jí získává do zástavy dvůr v Sulevicích, který patřil cisterciákům v Altzelle. Zástavní suma byla vyčíslena na 200 kop grošů a představuje náhradu za nevyplacený žold. Listina je dochována pouze ve starém regestu v zápisech revizní komise z let 1453/1454 a opět není zcela prosta otazníků.¹²⁸ Bohužel se můžeme opřít pouze o poznámky komise, která však upozornila na mnohé nesrovnalosti. To, že *jiné listy ten tayden a téhož*

126 Kromě výše uvedeného rozboru tuto hypotézu podporuje i krátký nedatovaný regest v kapitulním rukopise XXV, na jehož základě můžeme uvažovat o zařazení listiny do prosince 1420, srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 138, č. 972, k charakteru rukopisu a soupisu zástav v něm obsažených ibidem, s. 7–8.

127 Nesmíme zapomínat na to, že datování podle svátků bylo pro středověkého člověka zcela běžnou záležitostí a podobné záměny by byly vsutku na pováženou. Je nutné ale upozornit, že původní datování by bylo možno sladit se Zikmundovým itinerářem pouze s velkým vypětím. V červnových dnech roku 1420 nemáme odjinud doložen jeho pobyt v Litoměřicích. V inkriminovaných dnech je sice v Zikmundově cestovním pořádku nepatrná mezera, ta však umožňuje panovníkovu návštěvu Litoměřic pouze v rovině ryze hypotetické (20. června 1420 byl na Točnicku, snad 25. června přijal Oldřicha z Rožmberka na Žebráku a od 29. června ho již zastihujeme v poli před Prahou). Srovnej Jörg K. HOENSCH, *Itinerar König und Kaiser Sigismund von Luxemburg 1368–1437*, Warendorf 1995, s. 101; Pál ENGEL – Norbert C. TÓTH, *Itineraria regum et reginarum (1382–1438)*, Budapest 2005, s. 106; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 257.

128 Viz Příloha 1, č. 8, za falešnou ji označil již August Sedláček (srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady XIV*, s. 398; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 221, č. 1619), s opatrností též F. KAVKA, *Strana Zikmundova*, s. 110, č. 268.

léta na Horách Kutnách dané w raystrách nalezli a toho [...] naleznúti nemohli,¹²⁹ ještě nepředstavuje takový problém, neboť mnoho nepochybně pravých listin nebylo zaneseno ve svazcích, které měli při svém posuzování členové komise k dispozici.

Jako zásadnější se však jeví zpochybnění ověřovacích prostředků. Ačkoliv se komisaři většinou spokojili s uvedením, zda je listina vydána pod menší pečetí či majestátní, považovali v tomto případě za důležité poznamenat koroboraci listiny: *w němžto stojí: Swú jsem pečet kázal přiwěsiti etc.*, jejíž znění je samozřejmě pro Zikmundovy listiny zcela nepřijatelné. Mohli bychom sice uvažovat o zkomolení znění koroborace buď překladem, nebo pozdějším přepisováním, nicméně ve spojení s poznámkou, že *se zdá wosk nowý*, vedou naše úvahy spíše směrem k manipulaci s ověřovacími prostředky.¹³⁰ Vedle toho také po přezkoumání listiny komisaři upozornili, že neobsahuje kancelářské poznámky.

Stejného dne vydal král Zikmund pro Jana Kaplíře ze Sulevic a Gerunka ze Sulevic dlužní úpisy, v nichž jim slibuje uhradit dlužný zold a nahradit škody utrpěné u Mladé Vožice.¹³¹ I když nelze vyloučit, že by stejného dne Jan Kaplíř získal též zástavní listinu na sulevický dvůr, nezdá se to jako příliš pravděpodobné, spíše se nabízí úvaha, že originální listiny mohly posloužit jako inspirace pro vyhotovení a datování sporné listiny, která měla podpořit zábor sulevického dvoru Janem Kaplířem. Zůstává ovšem otázkou, nakolik se mu to podařilo, neboť když se ve druhé polovině 15. a na počátku 16. století pokoušel klášter Altzelle získat zpět Lovosice, spadal do správy vykonávané Albertem z Kolovrat též sulevický dvůr.¹³² Vzhledem k torzovitosti zmínek se nám již asi nepodaří spolehlivě rozhodnout, zda listina pro Jana Kaplíře byla podvržena, nicméně je nutné počítat s tím, že jde minimálně o listinu spornou, v jejímž případě bych se s opatrností přikláněl spíše k tomu, že se jedná o falzum.

V našem pátrání po Zikmundově nejstarší zástavní listině na církevní statky se tedy musíme obrátit k dalším listinám v chronologickém pořadí. Nabízejí se nám rovnou dvě listiny vydané králem Zikmundem Lucemburským dne 22. srpna 1420 a v jejich případě již naše úvahy neprovázejí žádné pochybnosti. První z nich se zachovala ve starém regestu v záznamech z činnosti revizní komise z let 1453/1454 a Zikmund Lucemburský v ní zapsal bratřím Bohuslavovi a Hynku Krušinovi ze Švamberka veškerá zboží a platy kláštera nepomuckého v sumě 5 200 kop

129 AČ I, s. 502, č. 41.

130 AČ I, s. 502, č. 41.

131 AČ I, s. 502, č. 43 a 44.

132 Klášter se nejprve smluvil na navrácení Lovosic se zástavním držitelem Václavem z Kladna, který je držel po svém otci (srovnej Příloha 1, č. 259), při pozdějších úmluvách s Albertem z Kolovrat již sulevický dvůr přímo figuruje v seznamu statků příslušejících k Lovosicím, srovnej Martina SCHATT-KOWSKY, *Die böhmischen Besitzungen des Zisterzienserklosters Altzella (1162–1540)*, FHB 6, 1984, zvl. s. 229–231.

grošů.¹³³ U druhé máme poněkud větší štěstí, protože ji máme k dispozici v plnotextovém opise, včetně zachycení kancelářské poznámky. Jedná se o zástavu městečka Přeštice a vsi Soběkury kladrubského kláštera, Nezamyslic břevnovského kláštera a Boru zderazských křížovníků pro bratry Jana a Viléma Švihovské z Rýzemberka. Zástavní suma v tomto případě činila 1 271 kop.¹³⁴

III. 2 Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky do října 1420

Rozbor dvou nejstarších zástavních listin na církevní statky z 22. srpna 1420 nám po srovnání s těmi z pozdější doby dává nahlédnout na genezi využití zástav církevních zboží panovníkem a na postupné precizování jejich zlistinění. Předně se můžeme důvodně domnívat, že listina pro bratry Švihovské z Rýzemberka byla vyhotovena Zikmundovou uherskou kanceláří, o čemž mimo jiné svědčí v opise dochovaná kancelářská poznámka: *commisio propria domini regis*. Tato poznámka byla patrně dle zvyklostí uherské kanceláře zaznamenána na pravém horním okraji listiny. Aní jedna z obou sledovaných listin nebyla vydána pod majestátní pečeti, jak bylo zvykem u zástavních listin na komorní statky a příjmy. U listiny pro Jana a Viléma Švihovské z Rýzemberka to explicitně dokládá koroborace, v případě listiny pro bratry ze Švamberka popis pečeti zachytili komisaři při její revizi. Vedle toho zaznamenali i zajímavý detail, pečeť byla totiž již v polovině 15. století očividně poškozena, jak dokládá obrat: *list s menší pečeti krále Sigmunda podávenú*. Na základě pozdější analogie a historického kontextu můžeme důvodně přepokládat, že se jednalo u obou vyhotovení o Zikmundovu uherskou sekretní pečeť.¹³⁵

Využití služeb uherské kanceláře při vydávání zástavních listin na zboží církevních institucí bylo pravděpodobně vynuceno roztržkou krále Zikmunda s jeho kancléřem, pasovským biskupem Jiřím z Hohenlohe.¹³⁶ Ten zásadně nesouhlasil se zastavováním majetků náležejících církevním institucím a odmítl pro takovýto akt propůjčit majestátní říšskou pečeť s tím, že to odporuje církevním i říšským

133 Viz Příloha 1, č. 10, za nejstarší zástavní listinu na církevní statky ji považoval již František Palacký, srovnej F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého III. 1*, s. 353, což ovšem bylo patrně dáno tím, že Palacký nahlížel na Zikmundovy zápisy především optikou zápisů revizní komise z let 1453/1454, jež edičně sám zpřístupnil.

134 Viz Příloha 1, č. 9.

135 Vyobrazení pečeti viz Otto POSSE, *Die Siegel der deutschen Kaiser und Könige von 751–1806. II. Band 1347–1493*, Dresden 1910, Tafel 14, č. 3. Užití uherské sekretní pečeti pro zástavní listiny na církevní statky výslovně uvádí i Eberhard Windecke a dokládá ho i analýza dochovaných originálů, kde se setkáváme v letech 1420–1422 s užitím jiného typu Zikmundovy pečeti, srovnej též pozn. 137.

136 K působení pasovského biskupa Jiřího z Hohenlohe v kanceláři Zikmunda Lucemburského viz Erich FORSTREITER, *Die deutsche Reichkanzlei*, s. 4–14 a 73–82.

zyklostem.¹³⁷ Konflikt panovníka a jeho kancléře nám zachytil Zikmundův životopisec Eberhard Windecke a zároveň nám nabídl také interpretaci těchto souvislostí.¹³⁸ Windecke nás zpravuje o tom, že čeští páni se zdráhali Zikmundovi pomáhat proti kacířům v zemi a svoji pomoc podmiňovali ziskem majetků far, poničených klášterů a kapitul. Pokud je chtěl král získat na svoji stranu, byl nucen jim v tomto směru vyhovět a vystavit jim na církevní statky zástavní listiny. Navíc v té době měli být zemští páni jedinou reálnou silou, o níž se mohl opřít, neboť křižácké oddíly již z Českého království odtáhly.¹³⁹

Windeckeho líčení nás přivádí k úvaze, kdo byl vlastně v králově nejbližším okolí původcem myšlenky využít zástavy majetků církevních institucí k pokrytí Zikmundových dluhů za žold a škody vzniklé v jeho službách. Eberhard Windecke jasně ukazuje na české pány, kteří si výslovně kladli tuto podmínku. První dvě zástavní listiny na církevní statky také obdrželi páni disponující ne nevýznamnou vojenskou silou, navíc Jan Švihovský z Rýzemberka patřil k předním rádcům Zikmundova dvora. Ještě dvě okolnosti podporují domněnku, že se nápad využít církevní statky k financování Zikmundových tažení zrodil v hlavách českých pánů. Zatímco první zástavní listiny na církevní statky vydává král z vlastního příkazu, poměrně záhy se jako relátor těchto listin objevuje přední Zikmundův dvořan Jan z Vartenberka. Podobné akty se děly s radou českých pánů (*sano etiam baronum, nobilium, procerum et fidelium corone nostre regni Boemie accedente consilio*) a ve vzácných případech můžeme doložit, že se nejednalo o pouhý formulářový obrat. Takovým příkladem je zástava hradu Nečtiny z prosince 1420, u níž jsme schopni dopátrat se jmen konkrétních osob, na jejichž radu král Zikmund Lucemburský jednal.¹⁴⁰ Zástavní listina na hrad Nečtiny byla totiž předložena v roce 1454 revizní komisi spolu s dalšími dokumenty, mezi nimiž byl též list Jana z Michalovic, Jana z Vartenberka, Jindřicha z Elsterberka, Jana Švihovského z Rýzemberka, Bohuslava

137 Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, Wilhelm ALTMANN (ed.), Berlin 1893, s. 109 „Aber mit dem römischen Reichsiegel [...] wollte der Bischof Georg nicht siegeln, da es wider die heilige kirche und wider des richen ere war. Daher wurden die Urkunden mit dem ungarischen Siegel gesiegelt“. E. FORSTREITER, *Die deutsche Reichkanzlei*, s. 73–75 dává kancléřův postoj do souvislosti s jeho svědectvím pod Zikmundovou smlouvou s říšskou církevní hierarchií, ve které se v roce 1417 zavázal jako *advocatus, protector et defensor ecclesie Romane* ochraňovat církevní statky. Důvod ale bude patrně mnohem obecnější. Jak si ukážeme níže (viz kapitola III. 4), byla panovníkova přímá zástava církevních statků průlomem do dosavadní právní praxe. Odmítnout můžeme také úvahy o tom, že Zikmund užil uherskou sekretní pečeť po dohodě se svým kancléřem proto, aby mohl takto vydané listiny později zpochybnit. Listiny totiž většinou obsahovaly výslovný příslib opatřit je v budoucnu majestátní pečetí a v následujících letech se nesetkáváme ani s náznakem pokusu o zpochybnění zástav kvůli zvolenému typu pečetí.

138 Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, s. 108–109.

139 Viz Petr ČORNEJ, *Bitva na Vítkově a zhroutil Zikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, Husitský Tábor 9, 1986–1987, s. 138–139.

140 NA Praha, fond AČK, inv. č. 1485, viz RI XI, 1, s. 309, č. 4372. Srovnej studii S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského pro Něpra Duce*.

ze Švamberka, Mikuláše Zajíce z Házmburka a Bedřicha z Kolovrat, ve kterém dosvědčují, že Zikmund hrad Nečtiny zastavil na jejich radu.¹⁴¹

Vraťme se ale k našim dvěma nejstarším zástavním listinám na církevní statky. Z některých indicíi můžeme usuzovat, že obě byly vystaveny dle obdobné formulářové struktury, která se mírně odlišuje od formuláře využívaného u Zikmundových zástavních listin na církevní statky od 28. října 1420. V listině pro bratry Jana a Viléma Švihovské z Rýzemberka po standardní intitulaci a promulgaci ve tvaru *notum facimus tenore presencium universis* následuje narace vysvětlující, že Zikmund s oběma bratry provedl vyúčtování a za zadržený žold jim zůstal dlužen 1 271 kop grošů. V této sumě jim zastavil jmenované statky, které vypočítává včetně příslušenství zachyceného v obsáhlé pertinenční formulí. Zástava není určena jen pro příjemce, ale též pro jejich dědice. Dispoziční sloveso je ve tvaru *obligavimus pignoris nomine, immo impignoramus et obligamus*. Dále je specifikován způsob, jakým mají příjemci zastavené statky držet a užívat. Tato držba *cum pleno dominio nichil inde excipiendo* má trvat do té doby, dokud Zikmund, jeho nástupci či někdo jiný jeho jménem uvedené statky nevyplatí. Bratři z Rýzemberka jsou nadto zavázáni zachovávat starobylá práva, svobody a zvyky lidí na zastavených statcích. Jakmile bude dlužná částka zaplacená, mají se statky bez překážky navrátit dotčeným klášterům. Posledním ustanovením je možnost přenést práva obsažená v listině na jiné držitele na základě dobré vůle příjemců. *Et qui presentes litteras de voluntate praedictorum fratrum habuerint, eisdem ius competit omnium premissorum*.

Obdobná ustanovení nalézáme i v listině pro bratry Bohuslava a Hynka Krušinu ze Švamberka. Ačkoliv se tato zachovala pouze ve starém regestu, jsme schopni její obsah dostatečně rekonstruovat. Předně listina zahrnovala také naraci, ve které bylo popsáno vyúčtování dluhů a škod, jejichž náhradou byl Zikmund bratřím ze Švamberka povinován. Narace byla patrně o něco obsáhlejší než v prvním případě, neboť například obsahovala vysvětlení, že část zástavní sumy 600 kop představovala nárok na berni z města Louny a 4 500 kop dluh za služby a utrpené škody.¹⁴² Po uvedení celkové dlužné sumy následuje výčet zastavených statků i s příslušenstvím. Dispoziční sloveso mohlo být také totožné, jak naznačuje obrat

141 AČ II, s. 447, č. 509: „v němž vyznávají, že jest s jich radau král Zykmund ten zápis učinil a zapsal“. Jeden z těchto rádců, významný Zikmundův dvořan a diplomat Jan Švihovský z Rýzemberka, je navíc zachycen přímo v kancelářské poznámce Zikmundovy zástavní listiny na Nečtiny, viz pozn. 140: „Ad mandatum domini regis d(omino) Io(hanne) de Swyhow referente Michael canonice Pragense“. K roli českých rádců se vrátím ještě v kapitole III. 5. 3, v souvislosti s jejich působením při úmluvách o zástavy statků v letech 1436–1437.

142 Nutno podotknout, že v tomto případě by nesouhlasila celková zástavní suma. Pokud listina neobsahovala další vysvětlení ohledně zbývajících 100 kop grošů, byli bychom nuceni uvažovat o chybě v přepisu. Jako podpůrný argument pro tuto úvahu by mohla posloužit skutečnost, že o několik dní dříve 15. 8. 1420 zapsal Zikmund Lucemburský berni z města Loun v částce 700 kop grošů Zikmundovi z Vartemberka. Jeden z významů staročeského obratu „praviti se měti“ je prohlášovat se za držitele práva. Král Zikmund tedy touto zástavní listinou uznal nároky bratřím ze Švamberka na lounskou berni a tento nárok kompenzoval. Viz Příloha 1, č. 10.

jménem zástavy zastavil jest k držení. Následuje pasáž o držbě statků až do doby, než bude vyplacena celá dlužná částka, a protekce pro lidi na zastavených statcích, jejichž práva měli zástavní držitelé respektovat. Navíc jsou příjemci listiny také vázáni povinností vydržovat osm mnichů kláštera, jejichž statky získali do zástavního držení.

Zástavní listiny na církevní statky představovaly v této době nadále spíše sporadický jev. Průlomové akty z 22. srpna 1420 byly v srpnu a v září následovány třemi zástavními listinami, jimiž byly zapsány v relativně nižších sumách jednotlivé vesnice strahovského a břevnovského kláštera a mansionářů na Pražském hradě.¹⁴³ Všechny tyto tři zástavy jsou zachovány ve formě velmi stručných regestů a víme tedy pouze, že nahrazovaly Zikmundovy dluhy za služby a škody.

Ze září 1420 se však dochovaly ještě dvě listiny, u nichž známe celý text, a proto se u nich zastavíme. První z nich, vydaná dne 17. září 1420, zachycuje zástavu majetků břevnovského kláštera Janovi z Opočna. Originál uložený ve Vratislavi je dnes bohužel zničen, a tak se musíme spokojit s jeho opisem v Archivu Národního muzea, resp. s edicí v Archivu českém, která byla vytvořena na základě tohoto opisu.¹⁴⁴ Zachovaný text zachycuje pozoruhodné podrobnosti z praxe zastavování církevního zboží.¹⁴⁵ V naraci totiž Zikmund vysvětluje, že zastavil za zadržžený žold některé břevnovské statky Janovi z Opočna v sumě 3 000 kop grošů a odkazuje na jinou listinu, která údajně vše podrobně popisuje. Ovšem břevnovský opat se tomuto rozhodnutí vzepřel a odmítl Janovi z Opočna zastavené statky postoupit. V reakci na to Zikmund přitvrdil a Janovi z Opočna touto listinou zastavil všechny majetky a příjmy břevnovského kláštera v Čechách i na Moravě až do doby, než bude Janovi z Opočna dlužná částka plně uhrazena. Dlužnou sumu mohl uhradit buď Zikmund, nebo břevnovský opat. Kromě vyplacení hotovosti mohl opat statky svého kláštera vyvázat tím, že by zástavu 3 000 kop grošů převedl na město *Brumno*. Jediné město, které v této souvislosti připadá v úvahu, je nepochybně Broumov.¹⁴⁶

143 Viz Příloha 1, č. 13, 14, 15.

144 Viz Příloha 1, č. 17.

145 Je zajímavé, že níže uváděné okolnosti, stejně jako důsledky vyplývající z jednotlivých ustanovení zástavní listiny, unikaly doposud v literatuře pozornosti, srovnej např. P. ŠULC, *Sekularizace církevního majetku v Hradeckém kraji*, s. 133–134; Martin ŠANDERA, *Zikmundovi věrní na českém severovýchodě. Opočenská strana v husitské revoluci*, České Budějovice 2005, s. 41; Josef ŠRÁMEK, *Historický vývoj břevnovského klášterství*, s. 13; Martin ŠANDERA, *Páni z Dobrušky a z Opočna. Kolonizátoři, dvořané a válečníci*, České Budějovice 2007, s. 79–80. J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v jihovýchodních Čechách*, s. 3; Josef ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku: Břevnov, Rajhrad, Police nad Metují a Broumov*, Praha 2016, s. 82–83.

146 Bohužel nemůžeme tvar místního jména konfrontovat s originálním pramenem. Břevnovský klášter však měl na počátku 15. století ve svém majetku pouze 4 města a městečka: Broumov, Chlumín, Polici nad Metují a Rajhrad, srovnej Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ, *Hospodářství kláštera Břevnov na počátku 15. století*, in: Milénium břevnovského kláštera (993–1993). Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, Ivan Hlaváček – Marie Bláhová (red.), Praha 1993, s. 200 a 202.

Lze předpokládat, že Broumov představoval původní předmět zástavy ve prospěch Jana z Opočna. Zástavní listina s upravenými podmínkami se tak stala nástrojem nátlaku na břevnovského opata s cílem dosáhnout minimálně naplnění původní zástavy. Zástavu, která rozebírané listině předcházela, máme dosvědčenu pouze v její naraci a musíme ji tedy považovat za deperditum. Epizoda s odmítnutím podstoupit zastavené majetky zástavnímu držiteli je dokladem, že Zikmundův záměr, který mu vnikli rádci z řad českých pánů, narazil na počátku nejen na odpor pasovského biskupa Jiřího z Hohenlohe, ale minimálně v případě břevnovského kláštera také na odpor představitele dotčené církevní instituce.¹⁴⁷

Soustředěný odpor břevnovského opata je o to pochopitelnější, že v době vydání zástavní listiny byl Broumov útočištěm jeho konventu. Břevnovský klášter byl totiž 22. května 1420 vypálen spojenými silami Táborů a Pražanů a konvent navíc záhy ztratil reálnou kontrolu nad většinou statků v zázemí pražských měst. Praměny, které by nám dokumentovaly další postup vypořádávání zástavy s Janem z Opočna, nemáme k dispozici. Martin Šandera připouští, že se Jan mohl ujmout některých platů v Čechách, nicméně převzetí broumovského zboží nebude asi příliš pravděpodobné. Broumov byl navíc v červnu 1421 obsazen posádkou vratislavského biskupa Konráda Olešnického.¹⁴⁸

Další zástavní listina na církevní statky, tentokrát v originále dochovaná, je ze dne 1. října 1420.¹⁴⁹ Zikmund Lucemburský v ní zastavil Oldřichovi z Rožmberka veškerá zboží zlatokorunského kláštera včetně příslušenství v sumě 3 000 kop grošů za služby, které mu spolu se svými žoldněři poskytl v bojích proti husitům. Listina pro Oldřicha z Rožmberka se od předchozích liší především tím, že poněkud obsírněji popisuje služby prokázané panovníkovi s důrazem na boj proti hereetikům. Můžeme za tím snad spatřovat snahu lépe vyargumentovat zástavu církevního zboží poukazem na boj proti nepřátelům církve. Listina je opatřena uherskou sekretní pečetí a vyhotovena dle zvyklostí uherské kanceláře. To by opět dávalo za pravdu Windeckem líčené epizodě o roztržce Zikmunda s jeho kancléřem.¹⁵⁰

Podrobněji k hospodářství břevnovského kláštera na počátku 15. století Jaroslav ČECHURA – Marie RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov z roku 1406*, ČNM – Řada historická 161, 1992, s. 79–107, nověji pak J. ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku*, s. 89–95.

147 Zmíněné neúspěšné pokusy církevních představitelů postavit se proti Zikmundovým zástavám duchovních statků patrně inspirovaly převora litomyšlských augustiniánů ke snaze ochránit své statky jiným způsobem. Z obavy, aby je panovník *lidem rytířským nerozdal*, předstíral zástavu vesnice Čechy ve prospěch Jošta Hechta z Rosic v sumě 300 kop grošů. Okolnosti fiktivní úmluvy osvětlil Jošt ve své listině 11. září 1428, aby tak předešel případným sporům o statek po své smrti. Viz Augustin NEUMANN, *Nové prameny k dějinám husitství na Moravě*, Olomouc 1930, s. 72, č. 32.

148 Srovnej Jeroným RŮŽIČKA, *Dějepis kláštera břevnovského a broumovského*, Praha 2013, s. 55–61; J. ŠRÁMEK, *Historický vývoj břevnovského klášterství*, s. 13–15, 22; M. ŠANDERA, *Páni z Dobrušky a z Opočna*, s. 79–80; J. ŠRÁMEK, *Břevnovské opatství ve středověku*, s. 82 a 180.

149 Viz Příloha 1, č. 19.

150 Srovnej pozn. 137.

Zároveň srovnání koroborace listiny pro Oldřicha z Rožmberka a koroborací obou dochovaných opisů pro Jana z Opočna a bratry Švihovské z Rýzmburka umožňuje předpokládat, že i obě kopie vyhotovené podle zvyklostí uherské kanceláře byly opatřeny uherskou sekretní pečetí.

III. 3 Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky v letech 1420–1422

Zpočátku téměř ojedinělé využívání přímých zástav majetků církevních institucí, kterými Zikmund hradil své závazky vůči svým českým podporovatelům, se záhy proměnilo v masový nástroj panovníkovy finanční politiky. Skutečný zlom v produkci zástavních listin na církevní zboží nastal 28. října 1420 v Berouně. Pouze z uvedeného dne máme doloženo celkem 20 listin a z nich hned devět v originále. Objevil se formulářově precizovaný typ listiny, který spojoval zástavu se žoldněřskou smlouvou a zavazoval příjemce k přesně stanovené službě s určeným počtem jezdců při obraně Pražského hradu.¹⁵¹ V následující části podrobíme rozboru formulář zástavních listin ze sledovaného období a zaměříme se na vybrané aspekty spojené s jejich úlohou v Zikmundově (nejen) finanční politice.

III. 3. 1 Formulář a ustanovení zástavních listin 1420–1422

Formulář Zikmundových zástavních listin na církevní majetky nabyt na konci října 1420 ustálený tvar a do května 1422 byl v této podobě používán. Je třeba zdůraznit fakt, že se nám z tohoto období zachovaly pouze zástavní listiny na církevní majetky psané latinsky a ani dochované stručné registry nenaznačují, že by u tohoto typu zástavních listin byl užít jiný jazyk.¹⁵² Formulářová struktura měla následující podobu.¹⁵³ Po intitulaci byla uvedena promulgace ve tvaru *memorie commendamus tenore presencium significantes, quibus expedit, universis* nebo méně často *memorie commendamus per presentes*. Poté následovala přímo dispozice, kdy byly nejprve vy-

151 K jednotlivým případům srovnej Přílohu 1, č. 20–39, kde je zachycen rozsah dojednaných služeb a popřípadě též specifikován důvod případných kompenzací.

152 Souvisí to patrně s jejich několikrát zmiňovaným vyhotovováním uherskou kancelář. V latině byly vystaveny také zástavní listiny v roce 1425 (viz kapitola III. 4). Naopak z let 1436–1437, jsou dochovány zástavní listiny na církevní statky pouze v češtině. Z rukopisů se zbytky královských register ale bezpečně víme, že byly vydávány též v latině. Na sklonku Zikmundovy vlády však již byly rozhodně vydávány říšskou kancelář.

153 Rozbor formuláře listin daného období viz S. BÁRTA, *Falzum zástavní listiny*. Při analýze formuláře pracuji se souborem následujících 24 dochovaných originálů latinských zástavních listin na církevní statky, viz Příloha 1 č. 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 68, 73, 85, 106, 107, 108, 112, 127, 128, 129, 130, 132, 141, 146.

počteny zastavené statky včetně toho, jaké duchovní instituci náležejí. Výčet vždy obsahuje pertinenciální formulí, která je mírně variabilní a někdy odráží i místní realie. Za výčtem statků byl uveden příjemce listiny, který byl současně nabývajícím zástavním držitelem. Poté je zdůvodněna zástava církevního zboží jeho ochranou (*causa tutele, protectionis et conservationis huiusmodi bonorum/ville*) někdy s poznámkou, že se tak děje také za prokázané služby nebo za utrpěné škody. Konkrétní podoba vykonaných nebo smluvených služeb může být přesněji specifikována (např. s kolika jezdcí, na jakém místě a po jak dlouhou dobu má být příjemce listiny panovníkovi nebo jeho hejtmanům k dispozici). Nato už je vyčíslena zástavní suma a následuje dispoziční sloveso. To je v převážné většině případů ve tvaru *duximus obligandum, ymmo obligamus et impignoramus* (několikrát je použita varianta *duximus impignorandum, ymmo (obligamus et) impignoramus*).

V další části formuláře jsou podrobněji ošetřeny podmínky zástavní držby především s ohledem na způsob vyplacení zastavených statků. Panovník si zde pro sebe, své nástupce, popřípadě osoby, kterým to přísluší, vyhrazuje právo zastavené statky vyplatit. Za těmi, kterým náleží právo výplaty statků, můžeme kromě představitelů postižených církevních ústavů spatřovat také osoby, kterým by král povolil vyplacení zastaveného zboží ad hoc. Pakliže k výplatě dojde, je zástavní držitel povinen předat tyto statky církevní instituci, které patří. S drobnými obměnami je pro to využívána formulace *quicumque nos vel nostri succesores, reges utputa Bohemie, vel alii, quorum intefuerit, de predicta summa pecunie eidem [jméno příjemce] vel ipsius heredibus satisfecerimus vel satisfecerint, ex tunc ipse vel eius heredes rehabitis premissis pecuniarum summis [následuje v akuzativu výčet zatavených statků včetně příslušenství s uvedením církevní instituce, které náležejí] sine omni difficultate remittere et resignare debeat et teneatur*. Celou dispozici uzavírá ustanovení, kterým je umožněna přenositelnost práv obsažených v listině na jiné osoby. Přes drobné odchylky v jednotlivých případech zní následovně *quis vel qui presentes litteras cum eiusdem (jméno příjemce) bona voluntate habuerit seu habuerint, illi vel illis ius competit omnium premissorum*. Z hlediska formuláře a dobového kontextu je také zajímavá koroborace, která se vyskytuje asi u 2/3 zástavních listin na církevní zboží. Jedná se o příslib opatřit vyhotovenou listinu v budoucnu majestátní pečeti (*harum nostrarum, quibus sigillum nostrum appensum est, testimonio litterarum, quas dum nobis in specie fuerint reportate, sigillo nostro maiori imperiali faciemus communiri*).

Důkladný rozbor formuláře nám pomůže pochopit některé obraty stručných registů Zikmundových zástavních listin na církevní statky zachycených revizní komisí v letech 1453/1454.¹⁵⁴ Opět s ohledem na tezi o praxi vyhotovování listin uherskou kanceláří je důležité, že žádná z listin na církevní statky z tohoto období, které zaznamenala revizní komise, nebyla pečetěna majestátní pečeti. Bez výjimky

154 Jedná se o čísla 29, 31–38, 45–48, 50–52, 65–67, 69–72, 74–81, 83, 84, 86–93, 116–123, 134–136, 138–139, 142, 144, 145 v Příloze I. Zde i odkazy na edici záznamů revizní komise v Archivu českém, z níž cituji níže použité pasáže.

jsou uvedeny obratem *list s menší pečeti*. Značná část z nich také obsahovala příslib zpečetit je v budoucnu majestátní pečeti patrně ve znění, které jsme uvedli při rozboru formuláře originálních listin. Tak totiž musíme rozumět poznámce: *ten list měl větší pečeti potvrzen býti*. Poměrně často je ještě zaznamenáno, že zboží má být drženo *s plným panstvím*, což bývá ve formuláři originálních listin vyjádřeno obratem *cum pleno dominio [...] nil inde excipiendo*.

Z hlediska ustanovení bylo pro komisi ještě důležité, že listiny svědčí vedle původních zástavních držitelů také jejich dědicům. Pouze dedukovat pak můžeme zařazení pasáže o institutu dobré vůle, který umožňoval přenést práva obsažená v listině na jiné osoby. Dokládá to pečlivá snaha komisařů zaznamenat veškerá předání zástavních listin dalším majitelům a ověřit, zda aktuální držitelé měli vlastnictví příslušné listiny řádně právně podloženo.

Poslední ustanovení, u něhož se zastavíme, se stalo klíčové v nové argumentaci zdůvodňující zástavy církevních statků. V jazyku stručných registů zní *za opravu bezpečnou a zachování*, což je ekvivalent pro latinský obrat originálních listin *causa tutele, protectionis et conservationis*. Nejen nasazení v boji proti heretikům, ale též svěřením ochrany majetků církevních institucí do rukou světských osob mělo v očích církve ospravedlnit do té doby nevídaný krok.

III. 3. 2 Rádci, relátoři, hejtmané a žoldnéři

Když se Zikmund Lucemburský po své korunovaci na Pražském hradě stahoval do Kutné Hory, jistě počítal s tím, že se k sídelnímu městu svého království zanedlouho vrátí. Bezprostředním impulzem se mu stalo počínání Pražanů, kteří 15. září 1420 oblehli Vyšehrad a posílení dalšími husitskými oddíly ho odřízli od zásobovacích cest.¹⁵⁵ Zásobovací pokusy selhaly a nerýsovala se ani smysluplná dohoda. Proto 28. října uzavřela vyšehradská posádka s obléhateli úmluvu, podle které měli pod zárukou volného odchodu pevnost opustit, pokud by jim král Zikmund nejpozději v osm hodin ráno 1. listopadu nepřitáhl na pomoc. Ve stejný den dlel Zikmund se svým vojskem v Berouně a chystal se na pomoc Vyšehradu a patrně též na širší ofenzivu. Zikmund nejenže odškodňoval své stoupence za starší škody a služby, ale také s nimi nasmlouval půlroční službu při obraně Pražského hradu (*in conservacione castris nostri Pragensis*). V 20 zástavních aktech z jediného dne pokryl částku přesahující 12 500 kop pražských grošů a bez výjimky jako protihodnotu zastavil statky církevních institucí. Nutno zdůraznit, že pouze 4 682 kop grošů bylo určeno na pokrytí dopředu nasmlouvaných služeb (ve třech případech jsme v nejistotě, zda a jaké služby byly dopředu nasmlouvány). Zikmund v této

¹⁵⁵ K obléhání Vyšehradu přehledně viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 273–278.

době vyplácel za službu jednoho jízdního bojovníka půl kopy grošů týdně. Tato relace se ovšem v pozdějších letech proměňovala.

Nejvýraznější postavou, která toho dne získala od Zikmunda zástavní listinu, byl Jan z Vartenberka na Ralsku. Ten se zavázal vypravit do pole 138 jezdců. Větší část nemalé zástavní sumy však byla určena na pokrytí starších dluhů (3 206 kop grošů). Jan z Vartenberka také na dalších třech listinách figuroval jako relátor.¹⁵⁶ Zbývající zástavní držitelé postavili do pole 200 jízdních o kontingentech čítajících pět až třicet jezdců. Neméně zajímavé jsou také detaily jednotlivých kontraktů vypořádávající starší závazky. Některé sahaly vskutku hluboko do minulosti, jak ukazuje případ Zikmunda Bolechovce z Pušperka, kterému král Zikmund zadržoval žold za předcházející tři roky.¹⁵⁷ Bratřím Jaroslavovi a Plichtovi ze Žerotína byl Zikmund dlužen za službu na Bezděkově a navíc jim poskytl odškodnění 22 kop grošů za 2 koně zabitě na Pražském hradě.¹⁵⁸ Dostalo se i na kompenzace ne zcela dávných válečných ztrát. Tak byli například odškodněni Petr Skála ze Sulevic a Rydkěj ze Skalky za ztráty utrpěné v Mladé Vožici, kde se 5. dubna 1420 stali obětí náhlého přepadu Jana Žižky, nebo Václav z Hrádku, kterému Zikmund škody utrpěné v jeho službách na Oseku vyčíslil na 410 kop.¹⁵⁹

Mnohé další starší závazky nejsou podrobněji specifikované, nicméně i tyto příklady nabádají k opatrnosti v případě, pokud bychom se pouze na základě celkových zástavních sum a známé ceny jednoho jezdce za týden snažili usuzovat na velikost šlechtických kontingentů. V případě Švamberků se takto pokusil vyčíslit velikost oddílu Petr Čornej, který uvažoval o schopnosti Švamberků postavit do pole 240 jízdních na rok či 480 jízdních na půl roku.¹⁶⁰ Nutno poznamenat, že zástavní listina pro Švamberky není pouze za služby (bohužel v regestu blíže nespécifikované), ale také za škody (opět neurčité).¹⁶¹ Výše uvedené příklady navíc takovýto přímý výpočet poněkud oslabují. Neznamena to však, že bychom se těchto pokusů měli zcela vzdát. Pozdější analogie totiž ukazují, že významnější šlechtici skutečně stavěli do pole až 100 jízdních, například i Hynek Krušina ze Švamberka.¹⁶² Pokud tedy budeme v případě zmiňované švamberské zástavy stríz-

156 Sledovat relační poznámky můžeme pochopitelně většinou pouze v případě originálních listin. Toho dne se však vedle Jana z Ralska neobjevuje jiný relátor. Zikmund zbylé listiny vydává *commisio propria*. Může to ukazovat na významnější podíl Jana z Ralska při organizování vojenských kontingentů české šlechty. K jeho osobnosti srovnej Ondřej VODIČKA, *Jan Chudoba z Vartenberka na Ralsku. Pokus o portrét severočeského pána husitské doby*, *Bezděz* 20, 2011, s. 11–36, k uvedené zástavě zejm. s. 17–19. Ilustrativní příklad, kdy osoba relátora má přímý vztah k shromažďování vojenských oddílů, představuje Herbort z Fulštejna, srovnej níže.

157 Viz Příloha 1, č. 20.

158 Viz Příloha 1, č. 24.

159 Viz Příloha 1, č. 32, 33, 39, k přepadení Mladé Vožice P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 239 a 430.

160 Viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 272.

161 Srovnej Příloha 1, č. 10.

162 Viz Příloha 1, č. 165, 166, 167, 168.

livější, můžeme uvažovat nad tím, že oba bratři postavili do pole oddíl o velikosti cca 200 jezdců.

Jak jsme viděli, značný podíl zástavních sum tvořily Zikmundovy starší závazky, sahající někdy hluboko do minulosti. Lze předpokládat, že zásah do církevní držby představoval krok vynucený krajní finanční tísni, kdy se už jiných prostředků nedostávalo. Je tedy možné uvažovat nad tím, zda se nemělo jednat o opatření pouze dočasné. Zikmund patrně stále ještě doufal v brzké poražení husitů a uspokojení věřitelů z jiných zdrojů. Jednou a asi nepřilíš pravděpodobnou možností bylo čekání na příjmy ze svatojiřského úroku (všichni žoldněři byli nasmlouváni do oktávu svatého Jiří).¹⁶³ Spíše se ale zdá, že Zikmund počítal s rozsáhlou kořistí či s konfiskacemi majetků svých oponentů. Rychlé uklidnění poměrů by navíc přineslo zemi klid, který by umožnil i konsolidaci příjmů královské komory a případnou revizi a vypořádání zástav.¹⁶⁴ Za několik dní však bylo královské vojsko poraženo pod Vyšehradem a z provizorního řešení se stal systematický nástroj.¹⁶⁵ Zikmund začal operovat ve větší vzdálenosti od Prahy a zajišťovat své pozice.

Z 35 zástavních listin na církevní statky vydaných poté prokazatelně do konce roku nám dává jen část z nich nahlédnout podrobněji do svých ustanovení. Ještě během listopadu odškodnil Zikmund několik šlechticů za zadržený žold a škody utrpěné pod Vyšehradem. Náhrada platila v některých případech i dědicům padlých, když Bohuslav z Rýzemberka obdržel zástavní listinu mimo jiné za škody, které pod Vyšehradem utřil jeho bratr Racek.¹⁶⁶ Výraznou skupinu tvoří listiny, kterými byla nasmlouvána obrana města Slaný.¹⁶⁷ O čem si však můžeme učinit poměrně přesnou představu, je výše dluhu, kterou Zikmund pojistil svým šlechtickým podporovatelům na církevních statcích. V literatuře se udává, že jen do konce roku takto Zikmund uhradil 27 000 kop českých grošů.¹⁶⁸ Tato částka však byla daleko vyšší. Bereme-li v úvahu pouze doklady bezpečně zařaditelné do období srpna až prosince 1420, dopočítáme se částky bezmála 43 000 kop pražských grošů.¹⁶⁹ Závratnost této sumy vynikne ještě více, pokud ji porovnáme s odhadovaný-

163 V nasmlouvání služeb do oktávů sv. Jiří nemůžeme spatřovat záměr, protože úmluva na službu o délce 26 týdnů byla vedle ročních kontraktů velice běžná.

164 O to se Zikmund ostatně pokusil na sklonku své vlády, viz kapitola III. 5. 4.

165 K průběhu vyšehradské bitvy vybírám F. PALACKÝ, *Dějiny III. 1*, s. 362–368; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 58–60; Jindřich KEJŘ, *Bitva u Vyšehradu roku 1420*, Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 123–144, P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 274–277. Shrnutí základní bibliografie k bitvě pod Vyšehradem viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 695, pozn. 43.

166 Racek pod Vyšehradem padl a později se dostalo náhrady i jeho vdově, viz S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky*, s. 21 a kapitola IV.

167 Viz Příloha 1, č. 46, 73, 77, 78, 85, 87.

168 P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 272, patrně na základě F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 74.

169 Srovnej Příloha 1. K tomu přistupuje více než 5 500 kop grošů zachycených ve výpisech z královských register, které lze přiřadit do října až prosince 1420.

mi ročními příjmy královské komory, které pro předválečná léta, konkrétně rok 1412, odhadl Rostislav Nový na 26 000 kop českých grošů.¹⁷⁰

Přelom roku 1420 a 1421 představuje kulminaci zástav na církevní statky.¹⁷¹ Poté jejich intenzita výrazně klesá. Z velké části si Zikmund předplácel služby na různých místech, jako například na Karlštejně nebo ve Stržbře. Vedle povinnosti postavit do pole bojovníky v Zikmundových službách či sloužit v posádkách významných měst či hradů, museli zástavní držitelé také zajistit ochranu zastavených statků, protože jedině tak mohli doufat v jisté příjmy z nich plynoucí.¹⁷² Nejenže Zikmund českým šlechticům za jejich služby hotově nezaplatil, ale navíc zástavou církevních statků přenesl na jejich bedra část tíže bojů. Přitom obětování církevních majetků pro něj nebylo ani příliš bolestivé, protože stejně v této době nemohl počítat s příjmy z českých klášterů. Klášterní berně byly buď zastaveny, nebo byly kláštery nefunkční v důsledku útoku husitů.

Po neúspěchu Zikmundových oddílů pod Vyšehradem se Pražané osmělili a začali *prolamovat krunyř* okolních pevností.¹⁷³ Jejich cílem se stal také Nový Hrad u Kunratic vybudovaný Václavem IV. Zikmundovu základnu v pražském týlu zde střežil hejtman Herbort z Fulštejna, který po tři týdny vzdoroval soustředěnému obležení, jehož pozůstatky jsou v Kunratickém lese patrné dodnes. Herbort zhodnotil vyhlídky obránců jako nevalné a rozhodl se s Pražany uzavřít obdobnou dohodu jako před třemi měsíci posádka vyšehradská. Za příslib volného odchodu Herbort 25. ledna 1421 předal pevnost do rukou obléhatelů, kteří mu měli poskytnout vozy a doprovod do Kouřimi. Při opouštění hradu však došlo ke konfliktu kvůli Herbortovu záměru naložit na vozy také královský majetek včetně knihovny, která byla v následném zmatku rozchváčena a stala se laciným zbožím na pražských tržištích.¹⁷⁴ Potud jsou události spjaté s Novým Hradem u Kunratic literaturou dostatečně dokumentované. Nás však budou zajímat bezprostřední osudy královského hejtmana Herborta z Fulštejna poté, co svěřenou pevnost opustil. Již 27. ledna se objevuje jako relátor na zástavní listině Zikmunda Lucemburského vydané ve Stržbře.¹⁷⁵ Jeho role nebyla v této souvislosti náhodná, listina totiž zavazovala zástavního nabyvatele choťšovských statků Václava z Blatnice ke službě při obraně Nového Hradu u Kunratic. Lze se domnívat, že se Zikmund se ztrátou

170 Srovnej Rostislav NOVÝ, *Komorní důchod za krále Václava IV*, in: *Historia docet. Sborník prací k počtě šedesátých narozenin prof. PhDr. Ivana Hlaváčka, CSc., Miloslav Polívka – Michal Svatoš* (edd.), Praha 1992, s. 335.

171 Srovnej Příloha 1, do prosince 1420 můžeme bezpečně datovat 28 zástavních aktů (dalších 12 sem lze přiřadit hypoteticky). Do ledna 1421 náleží 19 zástav na církevní zboží.

172 K úvahám nad hospodářskou hodnotou zástav srovnej níže.

173 Obrat jsem si vypůjčil z P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 278.

174 Líčení obležení Nového Hradu u Kunratic včetně rabování královské knihovny líčí *Vavřince z Březové Kronika husitská*, s. 465–466.

175 Viz Příloha 1, č. 128.

pevnosti nespokojil a jeho hejtman Herbort z Fulštejna se patrně snažil získat dostatečně silný oddíl, aby opěrný bod v pražském zázemí znovu obsadil. Během této snahy ho však zastihla zpráva o vypálení hradu, a přestože Herbort pokračoval v najímání žoldnéřů do Zikmundových služeb, dělo se tak již za jiným účelem. Nejprve neurčitě na službu na místě, které jim král přikáže, a posléze při obraně města Stříbra.¹⁷⁶ Na Herbortově příkladu se tak ukazuje jedna z rolí královských hejtmanů, kteří měli vedle úkolu velet svěřeným posádkám také důležitou pozici při domlouvání žoldnéřských kontraktů a logicky se pak mohou objevovat jako relátoři příslušných Zikmundových listin.¹⁷⁷

III. 3. 3 Zajištění dluhů, zástavní sumy a hodnota statků

Již Miroslav Svoboda se při rozboru zástav johanitských statků pozastavil nad skutečností, že z dochovaných dokladů nelze určit, od čeho se odvíjela zástavní suma zapisovaná na řádové statky.¹⁷⁸ Stejně jako kupní cena pozemkového majetku, tak i hodnota zástavy představovala za normálních okolností desetinásobek ročního výnosu. Tuto korelaci můžeme u Zikmundových zástav pozorovat pouze u těch, které měly umořovací charakter, nebo u zástav královské berně.¹⁷⁹ U zástav na církevní majetky však podobný model zcela selhává. Je jen velice obtížné odhadnout, jaký výnos mohly mít jednotlivé církevní statky ve víru husitské revoluce. Jediné, o co se v našich úvahách můžeme opřít, je stav, který nám zachycují urbáře z předhusitského období.¹⁸⁰ Uvedu pro ilustraci několik sond.

Nejprve se zastavíme u zástavní listiny pro Rynše ze Žejdlkovic na vsi břevnovského kláštera Svrkyni, Holi a Újezdec z 28. října 1420.¹⁸¹ Zástavní suma činila 150 kop grošů českých, a pokud nahlédneme do břevnovského urbáře z roku 1406, zjistíme, že tyto tři vsi měly dohromady povinnost odvádět roční plat ve výši 72 kop a 48 grošů.¹⁸² K tomu přistupují ještě naturální dávky (kuřata, vejce apod.), které je sice vzhledem ke kolísání cen obtížné vyjádřit v penězích, nicméně od-

176 Viz Příloha 1, č. 130 a 131.

177 Obdobnou roli sehrál např. Václav Račinský při shromažďování obránců pro město Slaný, viz výše.

178 M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů*, s. 290–291.

179 Viz např. Příloha 1, č. 49, 53, 82, 148, 149, 159, 160.

180 Viz *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum husiticum praecedente*, Josef EMLER (ed.), Praha 1881. Následující rozbor v kontextu finanční dimenze Zikmundových zástav viz S. BARTA, *A financial dimension*.

181 Viz Příloha 1, č. 22.

182 *Decem registra censuum*, s. 162–164; k břevnovskému urbáři srovnej J. ČECHURA – M. RYANTOVÁ, *Urbář kláštera Břevnov*.

hadem se mohlo jednat asi o dvě až tři kopy grošů.¹⁸³ Ryneš ze Žejdlíkovíc tedy získal zboží, jehož roční výnos dosahoval poloviční hodnoty zástavní sumy (cca 75 kop grošů).

Další sondy směřují do situace v chotěšovském klášteře, odkud si vybereme tři další příklady.¹⁸⁴ První je zástava vsí Bítov a Dolní Sekyřany pro Václava z Blatnice z počátku roku 1421.¹⁸⁵ Uvedené vsi byly Václavovi zastaveny za 100 kop a jejich roční výnos činil cca 15–16 kop grošů. Další příklad reprezentuje zástava vsi Lišina pro Jana Gutštejna z Otova taktéž ve výši 150 kop grošů, přičemž roční výnos vsi se pohyboval mezi 40–50 kopami grošů. Pokud ještě zůstaneme u dobře zmapovaných chotěšovských případů, setkáváme se se zajímavým jevem, kdy Zikmund zastavil některé statky a probošt Petr přikročil ve 30. letech k revizi těchto zástav. Došlo k narovnání s věřiteli a výsledkem bylo, že přibližně ve stejné sumě drželi menší a přesně vymezenou část statků.¹⁸⁶ Tak se například stalo, že po vypořádání starší zástavy městečka Stod a vsi Uherce a Přehýšov držel Jaroslav Hradiše pouze městečko Stod v zástavní sumě 800 kop grošů, přičemž roční výnos městečka byl dle chotěšovského urbáře cca 30 kop grošů.¹⁸⁷

Vybrané příklady jasně ukazují, že roční výnos zastavených statků se mohl pohybovat v dosti širokém rozmezí od desetiny zástavní sumy až po její polovinu, což byl pro zástavního držitele poměr velice příznivý.¹⁸⁸ V případě, kdy se v zástavním vztahu podařilo církevní instituci prosadit výrazněji své zájmy, mohla naopak výhodnost zástavy zvrátit na svoji stranu.¹⁸⁹ Jak bylo určováno, jaké zboží a jak rozsáhlé obdrží za dlužnou částku jednotliví věřitelé, dnes už asi ne zjistíme. Mohla v tom sehrávat roli vyjednávací pozice šlechticů, či stav, ve kterém se nacházely zastavované statky. Bylo otázkou, zda v rozjitřené době budou statky dosahovat očekávaných předrevolučních výnosů, nebo zda bude zástavní držitel vůbec schopen vykonávat práva plynoucí z jeho držby, zvláště například v husity ovládaném pražském zázemí.

Pro Zikmunda bylo primární zajištění jeho dluhů a okamžité získání vojenské podpory. Vzhledem k tomu, že předpokládal brzké vyřešení konfliktu ve svůj pro-

183 Pro ceny vybraných komodit srovnej např. Jiří SEJBAL, *Základy peněžního vývoje*, Brno 1997, s. 138, ceny v roce 1422 viz Petr VOREL, *Od pražského groše ke koruně české*, Praha 2004², s. 69.

184 K uvedeným zástavám chotěšovských statků srovnej S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky*, pro roční výnos statků *Decem registra censuum*, s. 23–52, k přepočtu naturálních dávek viz předchozí poznámka.

185 Viz Příloha I, č. 128.

186 Viz kapitola IV.

187 Viz kapitola IV.

188 Ke shodnému závěru dospěl též M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů*, s. 290–291, srovnej též tabulku v jeho studii, kde jsou zjistitelné výnosy statků zachyceny, ibidem, s. 306–309.

189 Tak se dělo zejména v případech, kdy církevní instituce uzavíraly se zástavními držiteli nové smlouvy, jejichž výsledkem bylo většinou zastavení menšího objemu statků za stejnou sumu, viz kapitola IV.

spěch, nemusel pro něj ani zdánlivě nevýhodný poměr zástavní sumy a výnosu představovat velký problém. Klauzule jeho listin o právu vyplatit zastavené statky mu totiž dávala účinný nástroj, jak nevýhodné zástavy rychle vyplatit a to i za cenu toho, že by si na jejich výplatu měl půjčit. Ostatně takovýto postup můžeme vidět i v případě některých konventů, kdy vyplatí statky, aby je nebo jejich část vzápětí znovu zastavili za výhodnějších podmínek. V Zikmundových zástavách církevních statků z počátku 20. let 15. století se tak snoubí hospodářský i politický rozměr. Hospodářský v tom smyslu, že měly pokrýt část finančních nároků nákladného válečného konfliktu. Politická dimenze spočívala především v utváření, propojování a posilování vazeb skupiny Zikmundových českých podporovatelů.

III. 3. 4 Dílčí shrnutí zástav na církevní statky v letech 1420–1422

Dosavadní rozbor ukázal, že nejstarší Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky lze datovat do 22. srpna 1420. Zikmund tento zdroj využil jako východisko z krajní finanční tísně, kdy svým významným stoupencům nahrazoval dosavadní škody utrpěné v jeho službách. Do počátku října zapsal největší částky Janovi a Vilémovi Švihovským z Rýzemberka, Bohuslavovi a Hynku Krušinovi ze Švamberka, Janovi z Opočna a Oldřichovi z Rožmberka. Od série listin vydaných 28. října 1420 se ustanovení zástavních listin ustalují a jejich nedílnou součástí se stává zdůvodnění zástavy ochranou zastaveného zboží. Většinou jsou také spojeny se žoldněrskými smlouvami, čímž si Zikmund zajišťoval podporu českých pánů a rytířů pro ovládnutí situace v Čechách. S největší intenzitou tak činil ve druhé polovině roku 1420 a první polovině následujícího roku, nicméně jednotlivé zástavy církevních statků můžeme sledovat až do května roku 1422. Je třeba zdůraznit, že v těchto exponovaných válečných letech zástavy církevních statků svým počtem vysoce převyšovaly do té doby běžně užívané zástavy komorních statků a příjmů. Ukazuje se také, že hodnota zastavených statků zcela nekorespondovala se zástavní sumou a jejich poměr se lišil případ od případu. Zástavy statků církevních institucí narazily také na odpor církevních představitelů a lze předpokládat, že měly být pouze dočasným nástrojem pro financování válečných tažení a ukončení konfliktu silou. Jak Zikmund s tímto nástrojem naložil v dalších letech, si ukážeme v následující kapitole.

III. 4 Od odvolání zástav církevních statků po císařská kompaktáta

Po charakteristice Zikmundovy zástavní praxe s církevními majetky do května 1422 nazrál čas věnovat se souboru dochovaných listin, kterými Zikmund v srpnu 1422 odvolal zástavy statků jednotlivých církevních institucí. Při pokusu rozklíčovat povahu Zikmundových zástav na církevní statky a prověřit tezi, že zcizování majetku

duchovních institucí příslušejících ke královské komoře (tedy i jejich zástava) představovalo běžnou praxi českých králů, která se za Zikmundovy vlády v Čechách pouze zintenzivnila, připadá norimberskému aktu jedna z významných rolí. Cílem následujících pasáží proto logicky je podrobná analýza odvolacího aktu a jeho zasazení do širších souvislostí. Po stručném shrnutí názorů dosavadní literatury nabídnu diplomatický rozbor dochovaných listin spojený s analýzou jejich formuláře a obsahu. Posléze se zaměřím na okruh osob, jichž se bezprostředně uvedený akt týkal, a to jak na příjemce listin, tak na jednotlivé zástavní držitele. Konečně budu sledovat uvádění jednotlivých ustanovení v život, resp. jejich odraz v následné Zikmundově zástavní politice a praxi.

III. 4. 1 Odvolání zástav statků církevních institucí v Norimberku 23. srpna 1422

Odvolání zástav v Norimberku roku 1422 je v české historiografii běžně vykládáno jako akt, kterým se Zikmund Lucemburský pokusil usmířit církevní představitele, aby získal jejich podporu pro připravovanou křížovou výpravu do Čech. Vydaná série listin však měla mít pouze deklarativní charakter bez naděje na změnu stávajícího stavu. Panují dokonce pochybnosti o tom, že Zikmund měl v úmyslu se o nějakou změnu pokusit. Jako doklad je uváděna skutečnost, že bez ohledu na tyto vydané listiny církevní statky nadále ve velké míře zastavoval.¹⁹⁰ Podívejme se tedy na norimberské události podrobněji.

Na konec května 1422 svolal Zikmund Lucemburský říšský sněm do Řezna, jehož zahájení nejprve odložil, aby poté přistoupil na jeho přesunutí do Norimberku, kam dorazil dne 26. července 1422.¹⁹¹ Hlavním cílem sněmu bylo zorganizovat třetí křížovou výpravu do Čech. Všechny ostatní třenicе tedy musely jít stranou

190 Jako ústupek církvi, která se pak s horlivostí postavila na Zikmundovu stranu při organizování třetí křížové výpravy, hodnotil tento krok již F. PALACKÝ, *Dějiny národu českého III. 1*, s. 494–495, který ovšem neuvažuje o zástavách církevních statků jako o běžném nástroji, naopak ho popisuje jako mezní krok po vyčerpání všech zdrojů, viz ibidem, s. 353–354; stručné hodnocení též A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 147–148. Obšírněji se problému věnoval V. VANĚČEK, *Základy I*, s. 44–46, který uvažuje o obecném odvolání všech zástav, k některým jeho postřehům se vrátím níže. Na základě závěrů Palackého a Vaněčka hodnotil odvolání M. MORÁVEC, *Zástavy Zikmunda Lucemburského*, s. 97, který naopak zdůraznil omezení odvolání na vybrané instituce. F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce IV*, s. 63–64 nepovažuje norimberské odvolací listiny za zásadní obrat v Zikmundově zástavní politice a vnímá je jako formální akt dobré vůle. Problému se dotkl J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 1. Za neúplné a formální považoval odvolání T. BOROVSÝ, *Zikmundovy zápisy na Moravě*, s. 336–337; jako vstřícný, avšak iluzorní krok vedoucí k usmíření církevních představitelů jej hodnotí M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů*, s. 284–285.

191 Srovnej F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 128–129. Rozbor sněmu s ohledem na jeho hlavní cíle a mocensko-politickou konstelaci v Říši viz Sabine WEFERS, *Das politische System*, s. 93–110, nebo též Jörg K. HOENSCH, *Kaiser Sigismund*, s. 304–309. Naposledy přehledně Gabriele ANNAS, *Hoftag – Gemeiner Tag – Reichstag. Studien zur strukturellen Entwicklung deutscher Reichsversammlungen des späten*

a veškerá jednání směřovala ke smíření nejrůznějších konfliktů. Důležitou otázkou bylo též financování připravovaného válečného podniku. V atmosféře, kdy se vše podřízovalo dosažení shody v zájmu naplnění hlavního cíle, představovaly zástavy českých církevních statků jen zrnko písku v rozbíhajícím se soukolí. Nicméně i to muselo být vyjmuté, aby se válečný stroj mohl hladce a s plnou podporou všech zúčastněných rozběhnout.

Dne 23. srpna 1422 vydal Zikmund v Norimberku sérii listin, kterými odvolal zástavy vybraných církevních institucí. Doposud jich známe 17, patrně však nemáme k dispozici úplný soubor.¹⁹² Listiny mají totožný formulář až na drobné odchylky, na které upozorním níže při jeho rozboru.¹⁹³ Drtivá většina z nich je také stylizována obecně a pouze ve čtyřech případech (pro Plasy, Chotěšov, Kladruby a Zlatou Korunu) je zaznamenán výběrový výčet zástavních držitelů statků příslušné instituce a uvedeno jméno představitele klášterní komunity, pro niž byla listina vydána.¹⁹⁴ Z diplomatického hlediska je nesmírně zajímavá skutečnost, že většina listin byla vydána pod Zikmundovou majestátní pečetí. Čtyři exempláře však byly vydány pod pečetí sekretní a v těchto listinách jsou bez výjimky chybně uvedeny roky Zikmundova římského panování (13 namísto 12). Jedná se o listiny pro moravské kláštery, a sice cisterciáky ve Vizovicích, augustiniány u svatého Tomáše v Brně, kartuziány v Králově Poli a cisterciáčky na Starém Brně.¹⁹⁵

Přejdeme nyní k analýze formuláře listin. Intitulace stejně jako promulgace jsou naprosto standardní,¹⁹⁶ naopak narace je pro zhodnocení celého odvolacího aktu naprosto zásadní. Zikmund nejprve vysvětluje okolnosti, které ho vedly k rozhodnutí zapsat některým osobám církevní statky, přičemž popisuje zločiny, které na církvi a jejích věrných páchali čeští kacíři, kteří vraždili věrné křesťany, rabovali jejich statky, ničili kostely a stále se snaží vyhladit křesťany bez ohledu na pohlaví či věk (...*quod licet alias quadam ardua necessitate constricti ad resistendum perversis*

Mittelalters (1349–1471) Band 2: Verzeichnis deutscher Reichsversammlungen des späten Mittelalters (1349 bis 1471), Göttingen 2004, s. 258–273.

192 Wilhelm Altmann v RI XI zachytil 9 exemplářů, A. SEDLÁČEK, *Zbytky register* eviduje 10 kusů, M. MORAVEC, *Zástavy Zikmunda Lucemburského* uvádí také 10ks, M. SVOBODA, *Majetek řádu johanitů i S. BÁRTA, Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky* uvádějí shodně 15 exemplářů. Srovnej Přílohu č. 3, která je členěna podle příjemců listin. Z těchto 17 listin byla doposud zcela neznámá listina pro Osek. Úvaha o neúplnosti souboru se opírá např. o prokazatelnou ztrátu některých klášterních archivů, jak ukazuje příklad Nepomuku. Viz Roman VOŘÍŠEK, *Archiv bývalého kláštera Nepomuku*, Lumír IX, 1859, s. 374–377 a též August SEDLÁČEK, *Kláster Nepomucký*, ČČH 30, 1924, s. 308–310.

193 Podrobně je možno textové odlišnosti sledovat v edici formuláře v Příloze č. 4.

194 Jméno zástavního držitele, nikoliv však jméno představitele církevní instituce je krom toho zachyceno v opisu listiny pro toužimské proboštství. Tuto disproporci lze vysvětlit tím, že se listina dochovala pouze ve formulářové sbírce ze Zikmundovy kanceláře, dříve mylně považované za jeden ze svazků říšských register.

195 Pro uvedenou skutečnost nemáme prozatím k dispozici uspokojující vysvětlení.

196 Srovnej edici formuláře listin Příloze č. 4.

III. Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na církevní statky (1420–1437)

conatibus et machinamentis hereticorum in Boemia valide consurgencium, qui eciam sue inmanitatis rabie fideles Dei christicolos tam morti tradentes atrociter, quam in bonis funditus spoliantes, ecclesias Dei demolientes, adeo debachati sunt et adhuc in sua pertinacia perdurantes nomen christianum eciam hodie conantur extinguere penitus, non parcentes sexui vel etati, bona ecclesiastica tam Pragensis ecclesie, quam eciam aliarum ecclesiarum, monasteriorum et parrochialium, cuiuscunque eciam condicionis existant, tunc temporis certis personis proscrisperimus et dederimus possidenda...).

Právě snaha postavit se v tíživé situaci na odpor heretikům dovedla Zikmunda k tomu, že zapsal a převedl určitým osobám církevní statky, a to jak pražské kapituly, tak i jiných kostelů, klášterů a far. Narace pokračuje upřesněním, že se tak stalo i v případě instituce, která je příjemcem dané listiny (*sicut eciam bona* [následuje název instituce a v některých případech též výčet osob, jimž byly statky zastaveny] *nos fecisse preterito tempore memoramur*).

Zikmund naraci uzavírá vysvětlením, že takovýto akt zcizení církevních statků je z pohledu jak kanonického, tak římského práva neplatný (*huiusmodi donacionem et alienacionem bonorum ecclesiasticorum in personas seculares quacunque occasione seu condicione factas tam a legibus quam canonibus fore irritas et inanes, nec debere subsistere seu valere*).

Tato pasáž si zaslouží více naší pozornosti. Poukazuje jasně na to, že zastavování církevních statků bylo v rozporu s dosavadními právními zvyklostmi. Ostatně již Eberhard Windecke při popisu záměru českých pánů obohatit se na úkor církevních institucí poukazoval, že to je proti zvyklostem jak církevním, tak říšským.¹⁹⁷ Pokud pohlédneme hlouběji do minulosti, zjišťujeme, že přímé zástavy církevního majetku panovníkem byly v rámci Říše jevem nepřijatelným.¹⁹⁸ V českém prostředí se mi podařilo prozatím nalézt jediný doklad, který by mohl vést k úvahám o tom, že k přímé zástavě církevního zboží sáhl již Václav IV. Jedná se o zástavu vsi Třemošná patřící mělnickému probošství. Již u současníků ovšem tato okolnost budila rozpaky, neboť členové revizní komise v letech 1453/1454 si k listině poznamenali: *Račte se na to ptáti, zapisowalli jest král Wáclav w sumě dluhu peněžitého kněžská zboží k odcizení od nich, čili nic*.¹⁹⁹ Zdá se tedy, že i v českém prostředí mohl být podobný akt u Zikmundových předchůdců nemyslitelný. V české historiografii naproti tomu převažuje názor, že zástavy církevních statků byly jevem v českém

197 „wider die heilige kirche und wider des riches ere“, viz Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, s. 134. Srovnej S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského na statky*, s. 21.

198 K protiprávnosti zástav církevních statků v prostředí Říše uvádí některé příklady pro počátek 13. století G. LANDWEHR, *Die Verpfändung*, s. 10–13, srovnej úvod kapitoly III.

199 Viz AČ II, s. 448–449, č. 518. Listina Václava IV. je dochována pouze ve stručném registru revizní komise a vedle toho je její regest též zachycen v opise konfirmace Ferdinanda I. z 6. 5. 1556, viz NA Praha, fond Registra, i. č. 51, fol. 287r–287v.

prostředí známým a běžným, který s nástupem Lucemburků a především krále Zikmunda pouze nabyl na rozsahu a intenzitě.

V uvedeném duchu se rozboru norimberského aktu v kontextu náplně zakladatelských práv podrobněji věnoval také Václav Vaněček. Podle něj Zikmund odvolal zástavy statků církevních institucí toliko z pohledu římského a kanonického práva, „čímž ovšem v nejmenším není dotčeno stanovisko domácího českého práva, jehož odlišnosti nasvědčuje nepřetržitá praxe zcizování, doložitelná u nás po celý středověk. Krátce pověděno: tam, kde se mu to zdálo výhodné, jednal Zikmund podle církevně-právních obyčejů českých, tam, kde potřeboval, užil opět práva římského a kanonického.“²⁰⁰ V tomto pojetí existují ve vztahu zakladatele k jeho fundaci staré české církevně-právní zvyklosti, odlišné od kanonického a římského práva, na jejichž základě může vykonavatel zakladatelských práv zcizovat statky své fundace. Zikmund měl v tomto ohledu svými zástavami církevních majetků navázat na starou českou církevně-právní tradici. I Václavem Vaněčkem snesené doklady však svědčí spíše o opaku.²⁰¹

Tak jako byla na zasedání revizní komise 1453/1454 zpochybněna možnost, že by Václav IV. zcizoval církevní statky, tatáž komise poukázala i na opačný problém, kdy církevní instituce jednala o své vůli, bez králova povolení. Když zbraslavský konvent vyplatil ves Radotín od Zikmunda Třišipského, obratem ji znovu s dalšími statky zastavil bez královského povolení. K příslušné listině bylo do protokolu poznamenáno: *Račte tomu sami porozuměti, mohli neb majili opat s konventem to zawaditi komu bez Králowy Milosti powolenie.*²⁰² V momentě, kdy chtěla církevní instituce se svěřeným majetkem naložit v rozporu s jeho původním účelem (např. ho směnit, zastavit, prodat apod.), musela si vyžádat souhlas držitele zakladatelských práv a naopak, pokud chtěl držitel zakladatelských práv nakládat s majetkem fundace, kterou spravoval, mohl tak učinit pouze s jejím vědomím a většinou byl tento akt spojen s nějakým druhem kompenzace.²⁰³

200 V. VANĚČEK, *Základy I*, s. 46.

201 V. VANĚČEK, *Základy I*, s. 42–49; jako jeden z mnoha příkladů uváděných Vaněčkem výmluvně protiřečících jeho úvahám vybírám *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Josef EMLER (ed.), Praha 1882, s. 882, č. 2042. Václav II. navrácí sedleckému klášteru statky, které zcizil jeho otec Přemysl Otakar II., aniž by za ně poskytl nějakou kompenzaci, a výslovně tento akt popisuje jako „*iniuriosa detentio*“. Částečně v duchu Vaněčkových úvah názíral na právo donátorů k majetkům darovaným klášterům též T. BOROVSÝ, *Kláštery, panovník a zakladatelé*, s. 56–60, který však upozornil na Vaněčkovo vyhocení některých pravomocí zakladatelů, viz ibidem, s. 63.

202 AČ I, s. 503, č. 48.

203 Na tomto místě bych rád zdůraznil, že mi nejde o zpochybnění konceptu zakladatelských práv jako celku, pouze poukazuji na odlišný pohled na jejich náplň, a sice na otázku volné dispozice klášterními statky držitelem zakladatelských práv. Existují sice doklady, že ke zcizování statků docházelo, nicméně chybí doklady pro to, že by se jednalo o běžně přijímanou právní praxi, podobné akty totiž zpravidla doprovází nějaká forma kompenzace či souhlasu. Domnívám se, že Vaněčkova koncepce zakladatelských práv a především jejich reálná náplň by si zasloužila důkladnou revizi. Nezbyvá než vyslovit přání, aby diskuze, která se rozvinula nad knihou Marcina Rafała Pauka (srovnej Marcin Rafał PAUK, *Dzialal-*

Vraťme se však k formuláři odvolacích listin. Vlastní dispozici uvozuje sled standardních formulí zdůrazňujících, že akt je učiněn ze svobodné vůle vydavatele listiny a po poradě se jmenovanými osobami. Zde stojí za připomenutí, že výčet osob, na jejichž radu Zikmund takto rozhodl, odkazuje ke skutečně reprezentativnímu shromáždění norimberských rokůvání (*non per errorem aut improvide, sed animo deliberato, maturo omnium electorum sacri Romani imperii et aliorum multorum principum, comitum et comunitatum imperii sacri et regni Boemie communicato consilio*).

Následuje jádro dispozice, v němž z pozice své autority římského a českého krále Zikmund odvolává zástavy statků příslušné církevní instituce, ať je učinil ve prospěch kohokoliv a za jakýchkoliv okolností (*prefatam donacionem et alienacionem de possessionibus* [následuje název či obecné označení instituce a v některých případech též výčet osob, jimž byly statky zastaveny] *quibuscunque personis quacunq[ue] occasione, condicione seu colore factas, auctoritate Romana et Boemie regia, tenore presencium revocavimus, irritavimus, annullavimus, revocamus, irritamus, anulamus et nullius dicimus, pronunciamus et declaramus debere fore roboris vel vigoris*).

Dispozice posléze pokračuje dalšími ustanoveními. Zikmund umožňuje představenému dotčené instituce, aby se, v případě potřeby za přispění svých podporovatelů (*fautoribus et amicis*), znovu ujal svých statků i užitků z nich plynoucích. Navíc získává také možnost zvolit si ochránce (*fautores, promotores, auditores, tutores, defensores*), kteří mu mají dopomoci k znovunabytí (*pro recuperatione*) zastavených statků, resp. v některých případech se mají ujmout jejich správy (*pro gubernatione*). Církevní statky mají být nadále v bezpečí jak před těmi, kteří na ně uplatňují nároky vyplývající ze Zikmundem udělených listin (*nostras litteras habentis*), tak i před těmi, kteří je uchvátili a drží násilím (*cum violencia possidentis*). Církevní instituce tak nezískaly od Zikmunda jen neurčitý proklamativní akt, ale jasně definovaný nástroj, který jim umožňoval domáhat se svých práv.

Ohledně přizvání podporovatelů k znovunabytí statků pro církevní instituci je zajímavý jeden formulářový detail. Zatímco většina institucí má při výběru víceméně volnou ruku a může konat *auctoritate propria*, v případě svatovítské kapituly a johanitské komendy na Malé Straně panovník uvádí, že se tak má dít *auctoritate propria et nostra*.²⁰⁴ Text listiny uzavírá koroborace, ve většině případů ohlašující majestátní pečeti, a datace.

Celkový pohled na formulář využitý 23. srpna 1422 v Norimberku pro sérii odvolacích listin ukazuje, že potřeba zlistinění aktu, který dosud v praxi neměl

ność fundacyjna moźnowladztwa czeskiego i jej uwarunkowania społeczne (XI–XIII wiek), Kraków – Warszawa 2000) na stránkách Časopisu matice moravské, byla obohacena dalšími příspěvky i v budoucnu. Srovnej Libor JAN, *Soukromá klášterní založení a právo ochrany*, ČMM 123, 2004, s. 443–445; Vojtěch VANĚK, *Kravařský újezd doksanského kláštera a právo ochrany nad církevním zbožím*, ČMM 123, 2004, s. 447–459; Tomáš BOROVSÝ, *Soukromé kláštery na Moravě ve 13. a 14. století*, ČMM 123, 2004, s. 461–479.

²⁰⁴ Je otázkou, zda by tento obrat mohl odkazovat k odlišnému postavení uvedených institucí vůči panovníkovi. Bohužel v tomto směru nemáme své úvahy o co opřít.

opory, si vyžádala i vytvoření speciálního formuláře. Není divu, že se s obdobným formulářem v minulosti nemáme možnost setkat, neboť i předchozí krok spočívající v masivním zastavování klášterních statků panovníkem byl jevem do té doby nevídaným. Prvním náznakem v tomto směru byl Zikmundův příslib dále nezastavovat statky roudnického kláštera z roku 1421, ovšem formulářové shody jsou zde spíše marginální.²⁰⁵ Naopak norimberské listiny se staly vzorem pro podobný případ z roku 1430, kdy Zikmund odvolal zástavy statků plaského kláštera pro Bedřicha a Hanuše z Kolovrat, kteří sešli ze správné cesty a přidali se na stranu heretiků. Ačkoliv jsou zde motivace vydání i historické okolnosti odlišné od roku 1422, listina téměř doslovně přebírá použitý formulář a pouze argumentaci v naráci doplňuje o upozornění na odpadnutí bratří z Kolovrat od pravé víry. Text také reflektuje skutečnost, že aktu na rozdíl od roku 1422 nebyli přítomni všichni kurfiřti (*maturo eciam certorum electorum sacri Romani imperii [...] consilio*).²⁰⁶

III. 4. 2 Dopady odvolání zástav církevních statků na Zikmundovu zástavní praxi

Po rozboru formuláře odvolacích listin je dalším krokem sledování jednotlivých aktérů v nich vystupujících a rozbor zástav, které jim byly Zikmundem uděleny v letech 1420–1423. Zároveň budeme zkoumat, zda se dochovaly v pramenech doklady, které by svědčily o naplňování jednotlivých ustanovení odvolacích listin. Tento krok je nezbytný proto, abychom mohli zodpovědět otázku, zda měl norimberský akt hmatatelné dopady v praxi, a pokud nějakým způsobem ovlivnil následnou Zikmundovu zástavní politiku, tak jakým. Cenné jsou v tomto směru listiny, které zachycují konkrétní jména zástavních držitelů církevních statků i představených dotčených institucí. Jak bylo zmíněno výše, jedná se o listiny pro kláštery Kladruby, Chotěšov, Plasy, Zlatá Koruna a proboštvství v Toužimi. První co nás při pohledu na tento výčet zaujme, je geografický horizont uvedených institucí, pro něž bylo říšské město Norimberk snadno dosažitelnou destinací.

Nejprve se zastavme u listiny pro kladrubský klášter. Ta zahrnuje mezi zástavní držitele klášterních statků Jana Hanovce ze Švamberka, Viléma ze Žlutic, Habarta z Adlaru a další.²⁰⁷ Je třeba zdůraznit, že odvolání zástav se týkalo všech Zikmundových zástav statků kladrubského kláštera a nikoli pouze zástav ve prospěch jmenovaných osob.²⁰⁸ O zástavě pro Habarta z Adlaru jsme skutečně zpraveni k 28.

205 RI XI, 1, s. 315, č. 4463.

206 Srovnej edici v Příloze č. 7.

207 Viz Příloha č. 4.

208 Takto uvažuje např. J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 1–2, který navíc do výčtu odvolaných statků zahrnul i některé pozdější akty. Text listiny ovšem hovoří jasně, srovnej příslušnou formulářovou pasáž. To samozřejmě platí i pro všechny další církevní

říjnu 1420, kdy získal kromě zboží kláštera sedleckého též kladrubské vsi Staré Sedlo, Borovany a Kosov.²⁰⁹ Naopak starší zástavní listiny na kladrubské zboží pro Jana Hanovce ze Švamberka a Viléma ze Žlutic nejsou doloženy a musíme je považovat za ztracené.²¹⁰ Mezi další zástavní držitele kladrubských statků v odvolací listině neuvedené patřili Jan a Vilém Švihovští z Rýzemberka, Vlach z Krsova se svým bratrem, Přech z Konratic, Jan řečený Hvozdíř z Pakoslavi a Oldřich Všerubec.²¹¹ Pokud bychom vnímali Zikmundův odvolací akt v intencích dosavadní literatury jako krok vedoucí k upokojení církevních představitelů a získání jejich podpory pro připravovanou křížovou výpravu, museli bychom se jedním dechem ptát rovněž na to, zda se vydání odvolacích listin nemohlo stát roznětkou konfliktu s českými pány, kteří do té doby Zikmunda podporovali, za svoji podporu inkasovali odměnu mimo jiné ve formě dlužních úpisů a zástavních listin a nyní by se jí měli zříci. Argument, že šlo o odvolání pouze formální, nemůže obstát, protože nesmíme zapomínat na fakt, že mnozí z českých pánů byli norimberskému rokování osobně přítomni, a nelze počítat s tím, že by mlčky přihlíželi byť formálnímu ukrajování svých zisků.²¹² Pokud si Zikmund chtěl uchovat jejich loajalitu a podporu, musel jim kompenzovat ztráty, které by jim vznikly z důsledné realizace ustanovení odvolacích listin. Takovou možnost obsahovaly samy tyto listiny v klauzuli, která umožňovala představeným církevních institucí zvolit si ochránce svých statků. Nicméně českým pánům se dostalo kompenzace daleko hmatatelnější. Pokud stále zůstaneme u kladrubského kláštera, tak zjistíme, že již 11. září zastavil Zikmund Vilémovi ze Žlutic kladrubskou berni 120 kop grošů ročně až do vybrání sumy 1 200 kop a 12. září zastavil zbytek kladrubské berně 180 kop grošů ročně až do vybrání částky 1 800 kop grošů Janu Hanovcovi ze Švamberka.²¹³ Tento krok

instituce. Zároveň se ale odvolání netýkalo zástav klášterní berně, jak ukážeme níže. Nakládání s klášterní berní, která byla jedním z příjmů komory, bylo plně v kompetenci panovníka a její zástavu tedy nelze vnímat jako protiprávní akt, který bylo třeba odvolat.

209 Srovnej Příloha 1, č. 29 a 30.

210 J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 1–2 v této souvislosti uvádí odvolání zástavy 7 vsí a části jedné vsi v případě Jana Hanovce ze Švamberka a zástavy klášterní berně pro Viléma ze Žlutic. Ovšem obě tyto záležitosti jsou až pozdějšího data. Jan Hanovec získal uvedené vsi do zástavy až 28. října 1422 a to přímo (!) od kladrubského opata, který tím pokryl svoji neschopnost splácet berni, kterou Janu Hanovcovi zastavil král Zikmund 12. září 1422 (tedy opět až po odvolacím aktu). Obdobně je tomu u Viléma ze Žlutic, který zástavu berně kladrubského kláštera ve výši 120 kop získal až 11. září 1422, viz Příloha 1, č. 159 a 160.

211 Viz Příloha 1, č. 9 a 151 (obě listiny na rozdíl od Augusta Sedláčka nepovažují za totožné, liší se nejenom rokem vydání, ale též zástavní sumou, srovnej A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 152, č. 1058 a s. 165, č. 1185) a dále č. 131, 132 a 134.

212 Srovnej *Deutsche Reichstagsakten VIII.* D. Kerler (ed.), Gotha 1883, s. 223, G. ANNAS, *Hoftag Band 2*, s. 266–272. Patří sem i vydavatelé listiny z 13. září 1422, viz pozn. 215.

213 Příloha 1, č. 159 a 160. Kladrubský klášter odváděl roční berni ve výši 300 kop, srovnej soupis královské berně z roku 1418 CIM II, pozn. k č. 701, s. 900–903, k charakteru soupisu a jeho dataci Kamil KROFTA, *Začátky české berně*, ČČH 36, 1930, s. 467–470. V době zápisu pro Jana Hanovce

mimo jiné svědčí ve prospěch teze, že zástava klášterní berně nebyla považována za protiprávní akt, na rozdíl od přímé zástavy (tedy faktického zcizení) klášterního zboží panovníkem. Obtížně si lze totiž představit, že by si Zikmund několik dní po udobření církevních představitelů takto zahrával a obratem porušoval ustanovení vlastních listin starých pouze několik dní.

Další způsoby, které Zikmund po odvolání zástav církevních statků využil k zajištění podpory od českých pánů a pokrytí pohledávek, byly zástavy komorních statků nebo dlužní úpisy s příslibem uhradit dlužnou částku v určitém termínu.²¹⁴ Zcela ojedinělý případ představuje zajištění dluhu zlatou sponou s velkým diamantem, dvěma rubíny a velkou perlou. Dne 13. září 1422 vydali v Norimberku Jan Hanovec ze Švamberka, Vilém ze Žlutic, Zdeněk Drštka a Burian z Gutštejna listinu, která se dochovala v českém korunním archivu a celou dohodu popisuje.²¹⁵ Zikmund se přiznal k dluhu celkem 13 435 zlatých rýnských a příslibil, že ho do vánočních svátků téhož roku vyrovná.²¹⁶ Do té doby převzal sponu do úschovy purkrabí na Přimdě Jindřich Žito z Jivjan. Věřitelé mohli tuto sponu na Přimdě vyzvednout až v případě, že by jim Zikmund do smlouveného termínu nevyplatil dlužné částky. Dohoda jim umožňovala sponu dále zastavit křesťanům nebo židům, nesměli za ni ovšem požadovat více, než činila celková dlužná částka. Zároveň měli povinnost o tom Zikmunda informovat, aby věděl, kde se spona nachází, a mohl ji případně vyplatit sám.

Vraťme se nyní k jednotlivým klášterům. Jan Hanovec ze Švamberka figuruje kromě listiny pro kladrubský klášter také v odvolání zástav statků chotěšovského

ze Švamberka a Viléma ze Žlutic již nebyla klášterní berně vázána, neboť předchozí zástava klášterní berně pro Bohuslava ze Švamberka učiněná Václavem IV. v roce 1419 byla pouze na tři roky, viz AČ II, s. 189–190, č. 342.

214 K těmto způsobům krytí finančních pohledávek viz níže v souvislosti s dalšími kláštery. Zástavu komorního statku využil Zikmund také v případě Habarta z Adlaru, kterému ve druhé polovině roku 1423 zastavil hrad Řebřík (A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 122, č. 856) a Jana Hanovce ze Švamberka, jemuž 7. září 1422 zastavil mýto příslušející domažlickému purkrabímu (A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 168, č. 1210, na základě dnes nezvěstného rukopisu Strahovské knihovny, stará sign. 111, nová sign. D.D.II.15, srovnej pozn. 23).

215 NA Praha, fond AČK, i. č. 1496 (regist viz A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 169, č. 1219, Sedláček ovšem chybně uvádí některé sumy, srovnej následující poznámku). Zikmund v této záležitosti vydal listinu též, ta se nám ovšem nedochovala, lze ale předpokládat, že byla v držení uvedených šlechticů. Dokládá to obrat popisující možnosti, jak mohou věřitelé se sponou naložit: „*als uns daz zu tun sein gnad maht mit seinem briue gegeben hat*“. Navíc lze důvodně předpokládat, že i listina českých šlechticů byla dílem Zikmundových kancelářů.

216 Listina celkovou sumu neuvádí, jedná se o součet dlužných částek dle jednotlivých osob (částky jsou ve zlatých rýnských): [Hynek] Krušina ze Švamberka 820; Jan Hanovec ze Švamberka 2 720; Vilém ze Žlutic 682,5; Galhot [z Hořovic] 765; Purkart z Kolovrat 765; Burian [z Gutštejna] 1 290; Bohuslav z Janovic 885; [Zdeněk] Drštka 3 333; Drslav [?] 147; Ivan z Bubna 292,5; Calta [z Kamenné Hory] 450; Vilém z Bukoviny 180; Beneš z Nedražic 125; Lopata [z Hrádku] 720; Bohuš ze Štědré 260. Pouze pro představu celková suma dosahovala něco málo přes 4 000 kop grošů, pokud vezmeme v úvahu v té době v Zikmundových listinách uváděný kurz 1 zlatý rýnský za 18 grošů, viz S. BÁRTA, *A financial dimension*.

kláštera a spolu s ním se v chotěšovské listině setkáváme rovněž s Vilémem Švihovským z Rýzemberka a Janem Hradištko.²¹⁷ V případě Jana Hanovce a Viléma Švihovského máme doloženy starší Zikmundovy zástavy chotěšovských statků v období před norimberským odvolacím aktem, listina pro Jana Hradiška je však deperditum. Zikmund již dříve zastavil chotěšovské statky řadě dalších osob, například Bohuslavovi a Hynku Krušinovi ze Švamberka nebo Zdeňkovi Drštkovi. To, jak byl po odvolání zástav finančně zajištěn Jan Hanovec, jsme sledovali výše. Náležitého finančního krytí se dostalo i Vilémovi Švihovskému, který získal od Zikmunda ještě v říjnu téhož roku v Pasově dlužní úpis na 3 000 kop grošů. Část tohoto dluhu byla patrně pokryta zástavou 2 000 kop grošů na Novém Hradě u Kunratic.²¹⁸

Chotěšovské prostředí nám díky hojnosti dochovaných pramenů umožňuje sledovat i další okolnost pravděpodobně související s uváděním ustanovení odvolací listiny do praxe. Jedná se o Zikmundovy konfirmace dohod probošta Petra se zástavními držiteli některých chotěšovských statků.²¹⁹ V naraci těchto konfirmací Zikmund připomíná, že některým šlechticům zastavil církevní statky, aby mohl vzdorovat kacírům v Čechách. Mimo jiné se tak stalo i v případě jednotlivých šlechticů, s nimiž nyní o těchto statcích uzavřel dohodu chotěšovský probošt. Narace v zásadě ve velmi zestručněné podobě opakuje argumentaci užitou v naraci odvolacích listin včetně toho, že využívá i některá totožná slovní spojení a obraty.²²⁰ Domnívám se, že na postup probošta Petra lze také nazírat jako na důsledné uplatňování možností, které mu nabízela jak ustanovení odvolacích listin, tak soudobá právní praxe.

Další odvolací listina byla určena pro plaský klášter. Ta jako zástavní držitelé jmenuje bratry Bedřicha a Hanuše z Kolovrat, Beneše z Rabštejna, Bavúrka z Bělé, Buriana z Gutštejna a obecně další osoby.²²¹ V případě bratří z Kolovrat víme, že od listopadu 1420 drželi od Zikmunda v zástavě spolu s majetky jiných církevních

217 Srovnej Příloha č. 4, k zástavám Zikmunda Lucemburského na statky chotěšovského kláštera viz kapitola IV. 1.

218 Stručný regist se zachoval v listině Jana II. z Rožmberka z 12. listopadu 1463 (její prostý opis viz SOA Třeboň, fond Cizí rody, i. č. 188, s. 10–11). Srovnej RI XI, 1, s. 381, č. 5423 a 5424; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 170, č. 1225 a 1226. Spojit tyto listiny se zástavou na Nový Hrad u Kunratic umožňuje narace Zikmundovy listiny z 22. září 1426 (SOA Třeboň, fond Cizí statky, i. č. 171, sign. II 227 1, kart. 141, viz RI XI, 2, s. 51, č. 6754; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 176, č. 1268).

219 Jedná se o tři konfirmace proboštových dohod s Janem a Vilémem z Rýzemberka, Jaroslavem Hradiše a Zdeňkem Kolvínem, srovnej kapitolu IV. 1. 3.

220 Ke znění narace těchto konfirmací viz edice jedné z nich v Příloze č. 9. Ještě stručnější verze je v listině pro Jana a Viléma Švihovského z Rýzemberka, srovnej opis v NA Praha, fond ČGL, i. č. 185, s. 17–18: „...ad resistendum damnatis hereticis Boemie nonnulla bona ecclesiastica in regno nostro Boemie urgente extrema necessitate certis Baronibus et nobilibus regni prefati proscriptimus, et inter ceteros etiam nobilibus Ioanni et Vuilhelmo fratribus de Ryzenberg alias de Sswihov fidelibus nostris dilectis certa bona monasterii Chotiesow obligauerimus...“

221 Viz Příloha č. 4, srovnej též J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1421–1454*, s. 2.

institucí též značnou část statků plaského klášteřa.²²² Před vnoci 1420 jim král Zikmund zapsal ještě dvůr Nebřeziny.²²³ I v přpad Kolovratů můžeme sledovat, že po odvolání těchto zástav si Zikmund jejich služby pojistil jinm způsobem. Ještě t v Norimberku uspokojil oba bratry zástavou komorních statků, když jim 5. září zastavil Dobříš za 7 200 zlatých, zároveň jim na tento hrad připsal dlužnou částku 1 500 kop grošů, kterou měli do té doby pojištnu na Domažlicích, a celkov se přiznal ke dluhu 14 400 zlatých rýnských.²²⁴ Domažlice si však Zikmund neponechal a obratem je zastavil v sumě 2 000 kop grošů Zdenkovi Drškovi.²²⁵

Zikmundovy zástavy na plask statky máme doloženy také v přpad Buriana z Gutštejna a Bavrka z Bl (ze Švamberka).²²⁶ Oběma z nich se také dostalo v Norimberku urit náhrady. Burian z Gutštejna měl podíl na zastaven zlat spon a Bavrek získal konfiskovan Lzovice.²²⁷ Odlišn je situace u Beneše z Hořovic na Rabštejně, u nějž nemáme řádnou Zikmundovu zástavu doloženu. Víme sice, že bratřím z Hořovic za krále Václava IV. plynula část bern z plaského klášteřa, nicméně t se odvolání dotýkat nemohlo, navíc je dost dobře možné, že v této době jim jíž bern nepřsluřela.²²⁸ Zikmundova odvolací listina nm tak odhaluje další deperditum. Deperditum v sobě ostatn skrývá tž odvolací listina pro touimsk proboštství, která zmiňuje zástavu pro Jana z Kolovrat, k níž nemáme řdn další indicie.²²⁹

Poslední odvolací listina zachycující jména aktérů byla vydána pro zlatokorunsk klášter. Jedinou osobou drzc v zástavě statky tohoto stavu byl Oldřch

222 Přloha I, . 48, srovnej František GRUNT, *Poatky a vzestup pánů z Kolovrat v západních Čechách*, MZK 37, 2002, s. 13 a tž J. ČECHURA, *Rozsah a dynamika*, s. 55. Nelze ale souhlasit s echurovm tvrzenm, že tato listina byla vydána pod majestátní pečetí. Prameny vslovn uvádějí, že byla vydána pod menší pečetí (A II, s. 450, . 528), což také pln koresponduje s praxí Zikmundovy kanceláře na poatku 20. let. K užití sekretní a majestátní pečetí na zástavních listinách srovnej úvodní pasáže kapitoly III. 2.

223 Přloha I, . 72. Jen proplnost podotýkám, že jíž dříve Kolovratov získali nkter statky do zástavy přmo od plaského opata a dostalo se jim na to i královského potvrzení, získali také zápis na plaskou berni. Viz A II, s. 450–451.

224 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 119, . 838. Přepoteme-li sumu uvedenou v kopách grošů na zlat (regist listiny A II, s. 449, . 523 kurz vslovn zaznamenává) dostaneme částku 5 000 zlatých. Celkem tedy měli Kolovratov na Dobříši zapsnu sumu 12 200 zlatých. Vře dluhu za služby však činila 14 400 zlatých a na tento rozpor také poukázala revizní komise v roce 1454. Můžeme se pouze na základě analogů s jinými zástavními listinmi dohadovat, zda např. Zikmund pouze nepřslibil zbývající část dluhu 2 200 zlatých uhradit v urenm termínu. Asi lze vyloučit, že by pvodn listina obsahovala tak zsadn poetn omyl.

225 CIM III, s. 40–42, . 28.

226 Viz Přloha I, . 84, 111, 144 a 145.

227 Jaroslav ERŠIL – Jíří PRAŽÁK, *Archiv prask metropolitní kapituly II. Katalog listin a list z let 1420–1561*, Praha 1986, s. 16, . 13.

228 CIM II, s. 901. V této době jíž měli berni zapsnu Kolovratov.

229 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 167, . 1205.

z Rožmberka. Čeští králové již v minulosti svěřovali ochranu kláštera příslušníkům tohoto mocného rodu ze sousedství,²³⁰ Václav IV. zapisoval také různým věřitelům berni z tohoto kláštera,²³¹ ovšem až Zikmund Lucemburský přistoupil dne 1. října 1420 k zástavě všech zlatokorunských statků Oldřichovi z Rožmberka v sumě 3 000 kop grošů.²³² K okolnostem odvolání zástavy statků Zlaté Koruny máme více dokladů, než je tomu u jiných institucí. Předně jsme svědky zvýšené aktivity opata Rutgera, který osobně do Norimberku přicestoval s klášterními privilegii a kromě zisku odvolací listiny si od krále Zikmunda vymohl i podporu pro znovunabytí klášterních statků u papežského legáta kardinála Brandy.²³³

Ustanovení odvolací listiny pro zlatokorunský klášter dostala též zcela reálnou podobu, když Zikmund svěřil, snad po dohodě s opatem Rutgerem, ochranu (*schutz und scherme*) zlatokorunských statků vévodovi Albrechtovi Rakouskému. Listinu pro vévodu Albrechta vydal Zikmund již 26. srpna a vysvětluje v ní, že odvolal na radu kurfiřtů a knížat všechny zástavy církevních statků v Čechách (*geistliche und kloster güter zu Behem*), tyto zástavy nemají mít nadále žádnou platnost (*kraftlose und machtlos sein sollen*) a všechny duchovní osoby mají své statky získat zpět.²³⁴ Albrecht na sklonku září 1422 zaslal Oldřichovi z Rožmberka opis Zikmundova pověřovacího listu a vyzval ho, aby zlatokorunskému klášteru vrátil statky, pokud je drží.²³⁵

Tento postup mohl mít samozřejmě fatální dopady na Oldřichovo nasazení v boji proti Táboru, jehož soustředěnému tlaku musel v těchto měsících čelit. Zikmund proto, stejně jako v případě ostatních zástavních držitelů církevních statků, pojistil Oldřichovi své dluhy jiným způsobem. Dne 17. října mu v Pasově vystavil dva dlužní úpisy na 3 500 kop grošů a na 8 000 kop grošů a zavázal se v nich postupně splácet dílčí částky v určených termínech.²³⁶ V obou listinách se o dluhu hovoří jako o závazku za již prokázané služby a utrpěné škody, v prvním z nich je však navíc zakotvena Oldřichova povinnost, postavit do pole v Zikmundových službách 400 jezdců na jeden rok. O den později navíc Zikmund podpořil Oldřicha, když ve svém listě nabádá budějovické měšťany, aby neodmítali přijímat stříbrnou

230 Srovnej Jaroslav KADLEC, *Dějiny kláštera Svaté Koruny*, České Budějovice 1949, s. 38–39, naposledy tak před husitskou revolucí učinil 22. října 1402 Václav IV., když svěřil *tuicionem et gubernationem* zlatokorunského opatství a jeho statků Jindřichovi z Rožmberka (*Urkundenbuch des Ehemaligen Cistercienserstiftes Goldenkron in Böhmen* (= UBG), Mathias PANGERL (ed.), Wien 1872, s. 330–331, č. 137).

231 A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 63, č. 384; UBG, s. 358–359, č. 154, srovnej též A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 105, č. 739.

232 Příloha 1, č. 19.

233 K cestě opata Rutgera do Norimberku srovnej J. KADLEC, *Dějiny kláštera*, s. 103; Brandova listina viz UBG, s. 413–414, č. 171a.

234 UBG, s. 412–413, č. 171.

235 *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka* (= LOR) I, Blažena RYNEŠOVÁ (ed.), Praha 1929, s. 49–50, č. 69.

236 LOR I, s. 51, č. 71; s. 50–51, č. 70.

minci, kterou razil Oldřich na základě mincovního privilegia uděleného Zikmundem již v březnu téhož roku.²³⁷

Oldřich ovšem nebyl jediný, kdo zadržoval klášterní statky, jak potvrzuje další Zikmundova listina pro zlatokorunského opata z 8. září 1422.²³⁸ Jen několik dní po výzvě kardinála Brandy v ní Zikmund navrácí statky, které kdysi klášter propůjčil Václavovi IV.,²³⁹ aby je držel do konce svého života. Navrácení těchto vesnic sice Zikmund stvrdil již v srpnu 1420,²⁴⁰ tehdy ale dle všeho k předání zboží nedošlo.

Na případech zlatokorunského kláštera můžeme sledovat systematickou snahu o restituci jeho statků, kdy opat Rutger do důsledku využíval možností, které mu poskytovala nejen ustanovení Zikmundových listin, ale i zvyklosti tehdejšího práva. Podobně důslednou snahu jsme mohli pozorovat i v případě chotěšovského probošta Petra o necelé desetiletí později. Otázkou zůstává, jak to bylo s faktickým výkonem pozemkových práv v rozbouřené době, nicméně právní zajištění nároků na majetky dávalo reálnou naději uspět po konsolidaci poměrů při obnově rozchvácených klášterních domén.

III. 4. 3 Zástavní listiny na církevní statky v letech 1422–1436

V následujících pasážích budeme sledovat, zda se po odvolání zástav církevních statků v Norimberku nějakým způsobem změnila Zikmundova zástavní politika ve vztahu k duchovním ústavům. Opět se všeobecně přijímá, že Zikmund ustanovení svých listin nerespektoval a i nadále zcela běžně zastavoval statky církevních institucí. Pokusme se tento obecný pohled podrobit konfrontaci s prameny, přičemž se v následujícím zkoumání přidržíme chronologické osy. Ještě v září 1422 zastavil Zikmund berni z kladrubského kláštera Janovi Hanovcovi ze Švamberka a Vilémovi ze Žlutic, jak jsem ovšem upozornil výše, zástava tohoto druhu komorního příjmu byla běžnou součástí práv panovníka a proto ponecháme stranou všechny podobné případy, kdy Zikmund zapisuje berně a platy církevních institucí, které mu právem náležejí.²⁴¹

V roce 1423 získal Václav Lžička z Dolních Dubňan zástavu 100 kop grošů na dvou loukách velehradského kláštera.²⁴² Ovšem tato zástava patrně obratem

237 LOR I, s. 43–44, č. 62.

238 UBG, s. 414–415, č. 172.

239 UBG, s. 363–364, č. 159.

240 UBG, s. 405, č. 167.

241 K zástavě kladrubské berně viz výše, pouze pro úplnost uvádím, že 30. března 1425 zastavil Zikmund Galhotovi z Hořovic 600 kop na berni johanitů (Příloha 1, č. 164); 24. března 1426 plat 10 kop z kladrubské vsi Ostrov (Příloha 1, č. 169) a konečně 2. září 1429 zlatokorunskou berni v 6 000 kopách grošů Oldřichovi z Rožmberka (Příloha 1, č. 171).

242 Příloha 1, č. 163.

vyvolala reakci velehradského opata a Zikmund jeho konvent ještě v prosinci téhož roku osvobodil od placení berní a dávek a opata ubezpečil, že klášterní statky nebude v budoucnu zastavovat.²⁴³ Další zástavy ve vztahu k církevním institucím se objevují až v roce 1425. Nejprve Zikmund zastavil 30. června Vilémovi Švihovskému z Rýzemberka 1 000 kop grošů na chotěšovských statcích za roční službu se 100 jezdcí.²⁴⁴ Stejnou sumu Zikmund přislíbil 12. srpna Hynku Krušinovi ze Švamberka a zapsal mu ji na Manětíně, k uvedené sumě připočetl navíc dalších 1 000 kop grošů, z nichž 300 bylo za zadržený žold a 700 představovalo sumu, kterou Zikmund Hynkovi přislíbil poskytnout *k vyplacení hradu téhož Švamberka od rukú Husuowských*.²⁴⁵ Bedřichovi a Hanušovi z Kolovrat zastavil 1. října 1425 tytéž vsi, které už drželi v zástavě před jejich odvoláním od roku 1420, tentokrát za sumu 1 500 kop grošů, za kterou se zavázali po dobu jednoho roku vydržovat 200 jízdních bojovníků.²⁴⁶ Poslední Zikmundova zástavní listina z roku 1425 je ze 17. října, Zdeněk Dršтка v ní získal do zástavního držení chotěšovské statky v sumě 500 kop grošů za službu se 100 jezdcí po dobu jednoho roku.²⁴⁷

V následujících letech se pak setkáváme s několika Zikmundovými potvrzeními zástav dojednaných představiteli církevních institucí²⁴⁸ a v souvislosti s tím také můžeme sledovat vypořádání dvou zástav z roku 1425 na statky chotěšovského kláštera. Jak s Vilémem Švihovským z Rýzemberka, tak se Zdeňkem Drškou se probošt Petr dohodl na upravených podmínkách Zikmundovy zástavy a jejich vzájemnou úmluvu pak stvrdil Zikmund svou listinou.²⁴⁹ Nevíme, zda podobným procesem prošly nebo měly projít též zástavní listiny z roku 1425 pro Bedřicha a Hanuše z Kolovrat a Hynka Krušinu ze Švamberka. V případě bratří z Kolovrat však vzniklou situaci řešilo odvolání zástavy plaských statků po jejich přestupu do nepřátelského tábora v roce 1430.²⁵⁰

243 V literatuře je tato listina běžně datována do roku 1421. Dataci do roku 1423 zdůvodnil Petr Elbel, viz RI XI NB/1, s. 171–173, č. 118.

244 Příloha 1, č. 165.

245 Příloha 1, č. 166.

246 Příloha 1, č. 167.

247 Příloha 1, č. 168.

248 Sem můžeme zařadit blíže nedatované potvrzení dvou zástavních listin sedleckého opata (A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 176, č. 1270); potvrzení zástavního listu na chotěšovské zboží pro Sudu a Lvíka z Řenče (Příloha 1, č. 174) a rámcově datované potvrzení zástavy plaského opata na ves Bykov (Příloha 1, č. 176).

249 Srovnej kapitola IV. 1. 3

250 Viz Příloha č. 7; sem by se dalo zahrnout též vypořádání zástavní listiny pro Hanuše z Kolovrat, které je vzhledem k očividně zkomolenému datu obtížně zařaditelné (viz AČ II, s. 451, č. 532). Ačkoliv je August Sedláček datoval do roku 1435 (A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 182, č. 1316), není vyloučeno, že listina mohla být vydána již 23. 9. 1425 nebo 28. 9. 1421, což by se i vzhledem k Zikmundově zástavní politice a postavení Kolovratů v roce 1435 zdálo pravděpodobnější.

Následující doklady z první poloviny 30. let 15. století provázejí mnohé otázky. Dne 8. srpna 1435 Zikmund přislíbil Mikuláši Sokolovi z Lamberka vyplatit sumu 600 kop za to, že postoupil zpět olomouckému biskupovi Hukvaldy. To, že Mikuláš držel Hukvaldy v zástavě, je ovšem interpretací Wilhelma Altmanna, kterou do svého registru pojal i August Sedláček. Dochovaný opis listiny v říšských registrech vůbec neuvádí, z jakého právního titulu Mikuláš Hukvaldy držel, a tento doklad tedy v dalších úvahách musíme ponechat stranou.²⁵¹ Do uvedeného období patrně také nepatří zástava pro žateckého písaře Jana na ves Klčín,²⁵² ani zástava na plaské statky pro Něpra Duce z Vařin.²⁵³ Zcela bez otazníků není ani zástava johanitských Ivanovic na Hané a Orlovic pro Haška z Valdštejna.²⁵⁴ Posledním případem tak zůstává zástava arcibiskupského městečka Kojetína pro Jiříka ze Šternberka na Lukově na 5 000 uherských zlatých z 25. ledna 1436.²⁵⁵ Nesmíme ovšem zapomenout, že se tak stalo již po vydání tzv. „císařských“ kompaktát, která mj. stvrzovala volbu pražského arcibiskupa sborem volitelů a otevírala tak prostor pro potvrzení Jana Rokycany v jeho úřadě.²⁵⁶ Tento krok můžeme vnímat jako první signál, který naznačoval, jak bude Zikmund nakládat s církevními statky poté, co se ujme vlády v Čechách.

Budeme-li sumarizovat Zikmundovy zástavy na statky církevních institucí od srpna 1422 do srpna 1436, kdy Zikmund vstoupil slavnostně do Prahy jako uznaný český král, zjistíme, že v pěti případech zastavil komorní příjmy z klášterů, pětkrát konfirmoval zástavy církevních statků dojednané nebo upravené představitelem církevní instituce. Dále v tomto období vydal pět zástavních listin na církevní statky, které se však prokazatelně ve čtyřech případech pokusil vypořádat (například právě zmí-

251 RI XI, 2, s. 356, č. 11166; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 182, č. 1315; HHStA Wien, RR K, f. 235v (staré 224v).

252 Altmann i Sedláček datují tuto zástavu na základě zápisů revizní komise na 30. 12. 1435 (AČ I, s. 540, č. 245; RI XI, 2, s. 361, č. 11235; A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 182, č. 1318), dle všeho však patří až k 5. lednu 1437, což lze podpořit i jejím ztotožněním se záznamem ve výpisech z královských register (A. SEDLÁČEK, *Zbytky register*, s. 197, č. 1440).

253 Viz S. BÁRTA, *Zástavní listiny Zikmunda Lucemburského pro Něpra Duce*.

254 Přestože se v literatuře běžně uvažuje o tom, že Hašek získal uvedené statky do zástavy v souvislosti se svým přestupem do Zikmundova tábora v roce 1425 (Libor JAN, *Ivanovice na Hané, Orlovice a johanitský řád*, ČMM 111, 1992, s. 214–216; Petr ELBEL, „*Scio, quod vos Moravi*, s. 79–80; RI XI NB/1, s. 191–192, č. 145), nelze zcela vyloučit ani to, že zástavní listinu na tyto statky získal Hašek již v první velké vlně zástav církevních statků v roce 1420 před tím, než padl u Vyšehradu do zajetí. Této úvaze nebrání ani skutečnost, že Zikmund se zastavenými lokalitami operoval v letech 1422 a 1423 ve svých listinách pro Albrechta Rakouského (srovnej L. JAN, *Ivanovice*, s. 214–215), neboť je logické, že se po Haškově příklonu na husitskou stranu na dřívější zástavu nemusel ohlížet. Jak navíc též ukazuje příklad kolovratských zástav, původní zástavní listiny (ač odvolané), byly během konsolidace poměrů v pozdějších letech běžně přijímány.

255 RI XI, NB/1, s. 212–213, č. 160.

256 K císařským kompaktátům viz P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 631–632, F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, Praha 2011, s. 58–64, 122–124. Viz též následující kapitola.

něnými konfirmacemi klášterních revizních pokusů). Čtyři případy provázejí různé pochybnosti, buď nejsou zástavami, nebo je s největší pravděpodobností musíme zařadit do jiného období. Konečně jedna zástavní listina vydaná po stvrzení tzv. „císařských“ kompaktát předznamenává následnou zástavní praxi.

Zcela výjimečné zastavování církevních statků v uvedeném období by ještě samo o sobě nemuselo nic znamenat. Zikmund v této době v Čechách nepobýval a nemuselo by nás to tedy udivovat. V kontrastu s tím ovšem působí fakt, že zástavy komorních statků pokračovali v tomto období, byť s nižší intenzitou. Zikmundova říšská kancelář také nadále vydávala dlužní úpisy s příslibem splacení částky v určitých termínech.²⁵⁷

Rozbor norimberského odvolacího aktu a předchozí i následné Zikmundovy zástavní praxe ve vztahu k majetkům církevních institucí v Čechách především opět potvrzuje formulovanou tezi, že přímá zástava církevních majetků držitelem zakladatelských práv nebyla v souladu s dobovým právem ani praxí a jedná se vlastně o zcizení těchto majetků. Zikmund tímto postupem zcela narušil společenské a právní zvyklosti, což sám uznal v sérii odvolacích listin určených pro různé církevní instituce. V následujících letech jsme jednak svědky pokusů uvést ustanovení odvolacích listin v život, ale také Zikmundovy snahy respektovat nezczitelnost církevních statků. Tuto linii porušil pouze několikrát, ovšem u části těchto případů následovalo vyrovnání představitele církevní instituce se zástavním držitelem, či jiný způsob úmluvy.

III. 5 Zástavy na církevní statky v letech 1436–1437

III. 5. 1 Úmluvy uzavírající revoluci a otázka církevních statků

Zástava arcibiskupského městečka Kojetína pro Jiříka ze Šternberka na Lukově z 25. ledna 1436 naznačovala, jak bude Zikmund Lucemburský přistupovat k církevním statkům, jakmile se pevně usadí na českém královském trůnu. Císařův postoj se vytvářel ve zdoluhavých jednáních s českými stavy o jeho přijetí za českého krále. Lipanská bitva 30. května 1434 přivedla válčící strany zpět k jednacímu stolu, na němž se ocitla také otázka Zikmundovy české královské hodnosti. *Prvním zastavením na cestě na Pražský hrad* se stal následující svatojánský sněm roku 1434, jehož jednání se na Zikmundovu výzvu účastnili též zástupci katolické šlechty.²⁵⁸ Po řezenských a bratislavských jednáních dozněla na přelomu roku 1434 a 1435 shoda na Zikmundově přijetí za krále do té míry, že na pořadu dne začaly být konkrétní podmínky.²⁵⁹

257 Pro porovnání viz graf v Příloze 10.

258 F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 181.

259 F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 298–302; F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 181–183.

Ohrady vůči panovníkovi ucházejícímu se o návrat na český trůn zformuloval opožděný svatovalentinský sněm roku 1435.²⁶⁰ Kromě prosby o milostivé zacházení s dosavadními protivníky, požadavků náboženského rázu, na obsazování úřadů, navrácení zemských desk a korunovačních klenotů, zachovávání starých práv či celistvosti zemí České koruny se v nich objevují také články dotýkající se majetkových poměrů a obnovování klášterů. Je důležité zdůraznit, že v dochovaném textu jsou zvláště formulovány návrhy panského stavu a zvláště stavu městského. Páni se v souvislosti s požadavkem opětovného připojení Moravy ke Koruně v pátém článku dotkli též císařových zástav, které měly být navráceny. Z kontextu se zdá, že se to týkalo zástav na Moravě, neboť k zástavám českých komorních a rovněž církevních statků se váže až bod následující, který je pro všechna další jednání i zástavní politiku následujících let klíčový: *Šesté: zápisové, kteréž jest císař na zbožie w zemi učinil tyto wálky, budte zdwiženi a nemějte žádné moci. Ale potom, kdež zápisy s radú, kteréž jemu dána bude, vydá vedle zaslúzenie, ti mějte moc.*²⁶¹

Uvedení podobného ustanovení v život by znamenalo úplnou negaci dosavadních Zikmundových zápisů a všichni jeho podporovatelé by byli uvrženi do značné nejistoty ohledně svých zisků; zvláště pak ti, jejichž vyjednávací pozice by nebyla dost silná. Zároveň by se ale otevřela cesta ke kompletní revizi zástav komorních a církevních statků, a svým způsobem tak mohl být tento článek výhodný i pro nastupujícího krále.

Ještě radikálněji však vyznívá formulace obdobného bodu městským stavem: *Listové vydání od císaře w zemi na zbožie po králowě smrti až dosawad, budte zdwiženi, a nemějte žádné moci.*²⁶² Zatímco revize rozchvácených statků byla v králově zájmu, anulování všech jeho majetkových dispozic v Českém království po smrti Václava IV. už rozhodně ne. Nejednalo by se totiž o návrat do majetkových poměrů roku 1419, ale o jednostranné zrušení pouze Zikmundových listin. Důsledně domyšlelo by to mohlo znamenat zpochybnění jeho aktů jako legitimního českého krále v období od roku 1420 do jeho uznání v roce 1436.

Další bod, který velice úzce souvisel se zástavami a úchvaty církevního zboží, se týkal obnovování církevních konventů. Zikmund neměl naléhat na obnovování zbořených *klášterów, kostelów, twrzí a hradów*. Obdobně se vyslovili i zástupci měst, kteří si vymíňovali zapojení do znovubudování zbořených klášterů pouze ze své dobré vůle. Pokud by jednotlivé poničené konventy nebyly obnoveny, zvýšila by se tak naděje, že by neměl kdo naléhat na navrácení rozchvácených statků. Další

260 *Ohrady a žádosti od stavůw králowství Českého císaři Sigmundovi před přijetím jeho do země ze sněmu obecného podané* vydal František Palacký (viz AČ III, s. 419–421, č. 10). Ke svatovalentinskému sněmu viz W. W. TOMEK, *Dějepis města Prahy IV*, s. 670–673; F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 303–305; F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 183–185; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 623–625.

261 AČ III, s. 420.

262 AČ III, s. 421.

finanční ránu pro církev by také znamenalo zrušení věčných platů vázaných na nemovitostech, požadované jak šlechtou, tak městy.

Pojištění statu quo představoval návrh pánů na zachování osazenstva královských hradů. Pokud ti, kdo mají hrady ve své moci, nenaruší obecný pořádek, mají je nadále držet, ovšem jako císařovi úředníci. Na rozhodnutí Zikmunda by pak bylo, zda by je zavázal nějakým druhem služby, či povinností platby do královské komory. Pro Zikmunda zůstala otevřena také možnost tyto úředníky po poradě vyměnit, ovšem s podmínkou, že bude předtím pro zemi dojednáno přijímání pod obojí. Důležitým majetkovým ústupkem by bylo též navrhované vzdání se práva na odúmrť.

Sepsané *ohrady* se staly podkladem pro jednání se Zikmundem Lucemburským, které se mělo uskutečnit na brněnském sjezdu již 24. dubna 1435. Zahájení však bylo odkládáno a Zikmund nakonec dorazil do Brna až 1. července. Kromě dohadování o podmínkách přijetí na český trůn ho čekalo především další kolo diplomatické bitvy o konečné znění kompaktát.²⁶³ Také v těch sehrála otázka zástav důležitou roli. Vzájemná dohoda husitů s církví byla po několika kolech rokování v Basileji a v Praze předběžně přijata rukoudáním utrakvistických kněží a legátů basilejského koncilu 30. listopadu 1433 (tzv. pražská kompaktáta) a na setkání v Brně měly být některé formulace znovu projednány. My se v této souvislosti zaměříme na genezi ustanovení dotýkajících se světského panování kněží.

Požadavek, *aby kněžie právem světským, zbožím a platy a lidmi newládli*, se objevil již v soupisu podmínek vstupu nového krále do země v roce 1419²⁶⁴ a posléze se stal pevnou součástí základního husitského programu čtyř pražských artikulů.²⁶⁵ Do jejich oficiálního znění z července 1420 byl zařazen na třetím místě a doprovázen základní teologickou argumentací.²⁶⁶ Původní požadavek na návrat k chudobě prvotní apoštolské církve se v následujících letech změnil v nástroj k řešení faktického mocensko-politického rozložení v zemi. Otázka nároku duchovních osob

263 Souboru dohod označovaných jako basilejská kompaktáta byla věnována v české historiografii značná pozornost, srovnej např. P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 627–628. V souvislosti s vojensko-politickou situací v Čechách viz František KAVKA, *Obležení Plzně r. 1433/34, pražská kompaktáta a Zikmund*, MZK 20, 1984, s. 125–131. Procesu zlistinění a ratifikace basilejských kompaktát věnoval nedávno monografii F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*.

264 Srovnej AČ III, s. 206–208, č. 13. Podrobný rozbor dobového teologického diskurzu a prehistorie sekularizačních idejí přesahuje rámec této práce, proto jej záměrně ponechávám stranou. Pro základní orientaci viz J. SÄGMÜLLER, *Die Idee von der Säkularisation*, s důrazem na český kontext J. ČECHURA, *Sekularizace církevních statků (disertace)*, s. 26–42, nebo J. ČECHURA, *K některým aspektům státní ideologie*.

265 Ke genezi a písemnému zachycení čtyř artikulů pražských srovnej Luboš LANCINGER, *Čtyři artikuly pražské a podíl universitních mistrů na jejich vývoji*, AUC – Historia Universitatis Carolinae Pragensis 3, 2, 1962, s. 3–61, kde na s. 53–55 přehled formulací pražských artikulů z let 1419–1434. Stručně k třetímu pražskému artikulu a jeho pozdější recepci Zdeněk NEJEDLÝ, *Prameny k synodám strany pražské a tábořské (vznik husitské konfesse) v letech 1441–1444*, Praha 1900, s. 10–11.

266 Viz *Vavřince z Březové kronika husitská*, s. 393–394; AČ III, s. 213–216, č. 18, zde s. 215.

na zadržované majetky představovala jeden z důležitých bodů v jednání o smíření Čechů s obecnou církví na basilejském koncilu.

Pro potřeby koncilu byly artikuly znovu precizně zformulovány a článek o vládnutí duchovního stavu nad světskými majetky byl posunut na čtvrté místo. Na prvním slyšení Čechů na basilejském koncilu obhajoval článek o zákazu světského panování kněží Petr Payne proti Janu Palomarovi. Učená disputace v tomto bodě, stejně jako v bodech zbývajících, prozatím nevedla ke konkrétní dohodě. Ta se začala rýsovat až při druhém slyšení českého poselstva před koncilem a konkrétní podoba nabyla během druhé legace basilejského koncilu do Čech na sklonku listopadu 1433. Dne 26. srpna 1433 bylo přijato usnesení koncilu, které se stalo základem pro následná jednání v Praze. Formulaci článku dotýkajícího se zadržování církevního majetku zde byla věnována značná pozornost.²⁶⁷ Duchovní osoby, které jsou správci svěřeného majetku, ho mají věrně spravovat a jiné osoby si nemají církevní statky nárokovat, což by bylo považováno za svatokrádežné jednání.²⁶⁸

Na sklonku listopadu bylo v Praze dohodnuto znění kompaktát zapsané na třech „cedulích“, v jejichž dochovaných textech se objevují drobné formulační varianty, a jak upozornil František Šmahel, je velice obtížné zjistit genezi konečného znění.²⁶⁹ Pohříchu právě v závěrečné formulaci námi sledovaného článku se objevují rozpory, které také předznamenávají následující spory o úpravu textu. Zatímco znění zachycené v *Liber de Legationibus* téměř odpovídá usnesení koncilu ze sklonku srpna 1433, verze, kterou vydal František Palacký v Archivu českém, obsahuje již úpravu článku ve znění, kterého se dožadovali čeští zástupci na dalších jednáních. Pro přehlednost uvádím jednotlivé verze:

MC II, s. 437 (k 26. 8. 1433): „...*bona ecclesie ab aliis [...] usurpari sine sacrilegii reatu non possunt.*“

MC I, s. 497 (26. 11. 1433): „...*bona ecclesie ab aliis detineri non possunt.*“

AČ III, s. 403 (30. 11. 1433): „...*bona ecclesiae ab aliis non debent injuste detineti vel occupari/ a ta zbožie kostelnie od jiných nespravedlivě nemají býti držána aneb osobena*“

Právě termín *injuste* se stal předmětem dohadování na brněnském sjezdu v létě 1435.²⁷⁰ Legáti odmítli vkládat do dohodnutého textu jakékoliv dodatky. Císař u nich intervenoval, aby do příslušného článku slovo *injuste* doplnili a poukazyval na jeho nedůležitost. Ovšem legáti postřehli, že tato drobná změna by mohla vést k legalizaci zadržování církevních statků například na základě císařových listů či jiných zvyklostí. I přes Zikmundovu deklarovanou ochotu k restituci církevních majetků se nepodařilo stanovisko legátů zvrátit. Aby brněnská jednání neztrosko-

267 Srovnej F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 41.

268 MC II, s. 467: „*bona ecclesie ab aliis...usurpari sine sacrilegii reatu non possunt.*“

269 Srovnej F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 44–48.

270 Srovnej MC I, s. 612–614, k významu sporu o „nespravedlivé“ držení církevních statků srovnej F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 190–191; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 627–628; F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 60.

tala, rozhodl se Zikmund vyjít české delegaci vstříc a nechal tajně naformulovat listiny pojišťující náboženské svobody známé jako „císařská kompaktáta“, které 6. ledna 1436 ve Stoličném Bělehradě také zpečetil.²⁷¹ Dohoda o navrácení Čechů do lůna katolické církve byla dokonána v červenci 1436 v Jihlavě a Zikmundovi byly z cesty na pražský trůn odstraněny poslední překážky. Zbývalo již jen po všech rituálních úkonech vyřešit i praktické otázky týkající se mimo jiné též majetkových výsledků revoluce.

Dne 20. července 1436 vydal císař Zikmund velké privilegium stavovských svobod.²⁷² Soubor 25 článků představoval Zikmundovu volební kapitulaci, ve které se zavázal kromě jiného také ke krokům, které měly dopad na majetkové poměry v zemi i na zástavy církevních statků. Zikmund předně neměl nikoho nutit k obnově hradů, tvrzí, klášterů či kostelů zbořených ve válečných časech, kdo by však ze své dobré vůle k podobnému kroku přistoupil, měl tuto možnost (čl. 5). Na vůli arcibiskupa a příslušné obce či pána také záleželo, zda se navrátí do jednotlivých měst či panství řádové konventy (čl. 6). Tyto dva články představovaly jasnou překážku pro obnovování některých církevních institucí, kterým se tak ztěžovaly pokusy o znovuzískání jejich majetků. Zikmund však také přislíbil zasadit se o navrácení statků pražského učení a špitálů (čl. 7), což znamenalo konkrétní restituční krok. V obecném závazku potvrdit svobody, řády, práva, privilegia a listy (čl. 9) se skrývala možnost stvrzení též starších zástavních listů, což se skutečně v některých případech i stalo.

Z pohledu revize zapsaných komorních a církevních statků však nejdůležitější ustanovení obsahoval článek 11: „*It. o ty zápisy, kteréž sme komu učinili aneb zapsali, na čemž kolowěk jest, chceme, aby ti lidé, kteříž naše zápisy mají, své listy i pečeti přinesli před tu radu, kteráž wolena bude, jakož swrchupsáno stojí, a je w času námi a tu radú položeném a ohlášeném položili; a což tu radú poznáno bude, jezto se podobně a spravedliwě státi a moc jmieti jmá, aby se tak stalo; a ktožby toho neučinil, aby se tiem sám odsúdil, tak aby ten zápis žádné moci neměl.*“²⁷³ Oproti ustanovením původních *ohrad* svatovalentinského sněmu můžeme zaznamenat drobný významový posun. Zikmundovy zápisy totiž neměly pozbýt platnosti automaticky, ale byl otevřen prostor pro jejich revizi a případné zachování platnosti.

Zikmund se také zavázal ponechat v platnosti veškeré majetkové dispozice *pánuow, zeman neb jiných obecných lidí* právoplatně uzavřené během revoluce (čl. 13) a komorní platy měly nadále plynout dle dosavadního stavu, než bude vše náležitě prozkoumáno (čl. 14). Z majetkoprávních ujednání bylo důležité, že si Zikmund podržel právo odúmrti s odkazem na to, že on také hodlá zachovávat práva šlech-

271 Viz F. ŠMAHEL, *Basilejská kompaktáta*, s. 122–124.

272 AČ III, s. 446–449, č. 21, srovnej F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 202–203; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 638.

273 AČ III, s. 447–448.

ty, tedy i oni by měli brát zřetel na jeho starodávná práva (čl. 22). Královská města také kvitoval z berně, která byla až doposud zadržována (čl. 24). Poslední článek byl věnován židovským půjčkám, u kterých měly být smazány všechny úroky a splacena jen jistina (čl. 25).

Přestože velké privilegium stavovských svobod zahrnovalo řadu ústupků ze strany Zikmunda a také konkrétními finančními a majetkovými opatřeními částečně uspokojovalo zájmy jednotlivých stavovských skupin, vytvořilo zároveň základní rámec pro revizi královských zápisů. V tomto bodě se částečně protínaly Zikmundovy zájmy se zájmy některých skupin české šlechty, neboť se otvíral mimo jiné prostor pro narovnání faktického stavu také v rovině právní. Nově dojednaný smír a přijetí Zikmunda za českého krále bylo třeba také podpořit „finančním“ závazným jednotlivých významných politických aktérů. Zde se vrátily opět ke slovu zástavní listiny jako nástroj finanční politiky a především pak zástavy církevních statků, mimo jiné jako prostředek k zajištění status quo.

III. 5. 2 Ustanovení zástavních listin na církevní statky v letech 1436–1437

Císař Zikmund vstoupil slavnostně do Prahy 23. srpna 1436 a řadou následných rituálních úkonů započal s obnovou své české královské moci.²⁷⁴ Ještě před zahájením svatováclavského sněmu, kterému Zikmund osobně předsedal, přistoupil k vydání série zástavních listin, které nesou datum 21. září 1436 a vrátily do jeho politiky zástavu církevních statků. Z uvedeného dne se nám v různé formě dochovalo celkem 28 právních pořízeních dotýkajících se církevních majetků. Jedno z nich nebyla zástava, ale potvrzení stávající držby některých statků kláštera strahovského, postoloprtského a pražských kartuziánů pro město Žatec.²⁷⁵ Žatečtí si měli statky prozatím ponechat, dokud o nich nebude rozhodnuto jinak. Zbýlých 27 aktů jsou zástavní listiny na církevní statky pro různé šlechtice vesměs opět, avšak jinou formou, stvrzující stávající stav. Tři z nich se zachovaly v originále,²⁷⁶ ve třech případech máme k dispozici kopie,²⁷⁷ u dalších 14 představuje jejich nejlepší dochování záznam revizní komise z let 1453/1454²⁷⁸ a konečně sedm kusů známe pouze ze stručných výpisů z nedochovaných královských register.²⁷⁹

274 Základní Zikmundovy kroky po vstupu do Prahy shrnul např. F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 209–213.

275 Viz Příloha 1, č. 197.

276 Viz Příloha 1, č. 182, 183, 187.

277 Viz Příloha 1, č. 184, 185, 186.

278 Viz Příloha 1, č. 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 196, 198, 199, 200, 201, 202 a 203.

279 Viz Příloha 1, č. 195, 204, 205, 206, 207, 208, 209.

Nyní přistoupíme k rozboru užitého formuláře, neboť ten se stal základem pro sestavování Zikmundových zástavních listin na církevní statky až do konce jeho vlády. Na zásadnější odchylky v listinách vydaných v následujících měsících poukáží pak níže na příslušných místech. Nejprve chci upozornit, že celkem máme pro rozbor formuláře zástavních listin na církevní statky pro období od září 1436 do konce Zikmundovy vlády k dispozici 27 originálů listin²⁸⁰ a 12 úplných opisů.²⁸¹ V tomto souboru 39 listin se nacházejí pouze česká vyhotovení. Neznamená to ovšem, že by v jiném jazyce zástavní listiny na církevní majetky vyhotovovány nebyly. S nejvyšší pravděpodobností máme dochován jeden český překlad původně latinského zápisu pro město Louny.²⁸² Také výpisy z nedochovaných královských register zachycují řadu listin s poznámkou, že byly psány v latině. Avšak spolehlivost údajů o jazyce v těchto výpisech je poněkud oslabena faktem, že v několika případech, kdy se dochoval originál, se jejich údaje rozcházejí se skutečností. To je též případ listiny pro Jana Chotúně z Nestajova, která nám poslouží za základ při rozboru formuláře zástavních listin na církevní statky z 21. září 1436.²⁸³

Promulgace je naprosto standardní stejně jako u ostatních Zikmundových zástavních listin a jeho českých listin vůbec a zní:

Vyznáváme tiemto listem obecně přede všemi, ktož jej uzrie a nebo čtúce slyšeti budú.

V naraci Zikmund osvětluje, co jej vedlo k vydání příslušné listiny, přičemž v ní silně rezonuje akcent na obecné a zemské dobré. Je zdůrazněn podíl příjemce listiny na jeho dosažení a vyjádřena naděje, že i v budoucnu bude pečovat o jeho zachování, a to v Zikmundových službách. Je nutné uvědomit si, že toho dne byly vydány vesměs listiny pro Zikmundovy dřívější odpůrce a oceněním jejich služeb a jejich zahrnutím do obecného a zemského dobrého Zikmund v podstatě naplnoval jeden z článků velkého privilegia stavovských svobod, ve kterém se zavázal, že jim odpustí všechny činy namířené proti němu v dosavadních zápasech.²⁸⁴ Obdobně je třeba rozumět též císařovu záměru projevit příjemci listiny svoji milost. Z uvedeného data známe pouze dvě následující varianty narace:

Že znamenavše pilnost [příjemce listiny] a že nám a tej coruně naše České dobře slúžiti muože. My chtieze s ním milostivě nakládati, aby se nám k zemskému dobrému a k službě tiem lépe hoditi mohl.

280 Viz Příloha 1, č. 182, 183, 187, 211, 217, 221, 228, 229, 244, 261, 270, 277, 286, 297, 298, 311, 323, 324, 339, 346, 347, 349, 362, 372, 385, 386, 387.

281 Viz Příloha 1, č. 181, 184, 185, 186, 230, 231, 247, 259, 300, 312, 382, 398.

282 Viz Příloha 1, č. 363.

283 Viz Příloha 1, č. 182, ve výpisu z register je údaj o tom, že je listina psána latinsky, viz APH, fond AMK, sign. Cod. XXXIII, pag. 515 nebo NA, fond ČDK, sign. RKP 2450, kniha č. 148, pag. 540. Pokud není uvedeno jinak, opírá se následující rozbor formuláře zástavních listin na církevní statky o dochovaná plnotextová znění z tohoto data, viz Příloha 1, odkázáno je pouze na případné odchylky jednotlivých znění.

284 AČ III, s. 448 (čl. 20).

nebo

Že spatřivše na tu snažnost, kterouž jest [příjemce listiny] tyto časy učinil pro zemské dobré a také, že jest nemálo pracoval o naše počestné a dobré jako pána přirozeného a dědičného, my chtieje jemu také naši milost a vděčnost okazati, aby nám k zemskému a obecnému dobrému tiem lépe a pilněji slůžiti mohl.

Následuje pro všechny listiny společné uvození jádra dispozice odkazem na společnou dohodu mezi Zikmundem a příjemcem listiny, kde určitá role také připadla Zikmundově radě.

Protož jsme s dobrým rozmyslem a radú naší s ním uhodili a uhozujem milostivě, jakož dole psáno stojí.

Vlastní jádro dispozice je poměrně stručné:

Takže mocí tohoto listu jemu a jeho erbom zastavujem a zapisujem [popis předmětu zástavy ve třech případech následovaný obratem: ježto nadání tohoto listu v držení má] v [zástavní suma] kopách grošuv pražských stříbrných a dobrých.

Nenápadná glossa o současné držbě v některých vyhotoveních nám dává jasně najevo, že zástavami církevních statků se uváděl do souladu skutečný stav věcí s rovinou právní. Nepochybně se tak naplňoval jeden z velkých Zikmundových ústupků o zachování majetku nabytého během revoluce. Zároveň vydané listiny představovaly pro nové zástavní držitele nezbytnost opět s ohledem na ustanovení velkého privilegia stavovských svobod. Pokud by se totiž důsledně počal naplňovat záměr na revizi královských zápisů, neměli by někdejší Zikmundovi odpůrci o co svoji držbu opřít. Jejich zástavní držba však byla spojena s celou řadou upřesňujících podmínek, které dávaly Zikmundovi možnost statky vyplatit, zavazovaly držitele zástav k lojalitě, službě a pomoci proti odpůrcům a nezabavovaly Zikmunda příjmů plynoucích do královské komory ze zastaveného zboží. Mnohá z těchto ustanovení nám kromě originálů a kopií listin ve stručné podobě zachytily též některé zápisy revizní komise z let 1453/1454. Nutno ovšem podotknout, že ne soustavně a rozhodně ne úplně. Pokud některé body prokazatelně obsahovaly též listiny z 21. září 1436 dochované pouze ve formě registru, uvedu to na příslušných místech.

První z podrobných podmínek bývá ustanovení o držbě a užívání zastaveného majetku bez překážek ze strany Zikmunda nebo jeho úředníků:

A to tak aby jmenovaný [příjemce] ty jisté [předmět zástavy] držal a jich požíval a v tom abychme my ani naši úředníci jemu nepřekáželi.

Několik šlechticů nadto získalo záruku, že zastavené statky mohou držet minimálně po stanovenou dobu (v rozmezí dvou až šesti let) a před jejím uplynutím nesmějí být vyplaceny.²⁸⁵ V některých pozdějších případech je upřesněno, že drž-

285 V takovém případě byl patrně do citované pasáže vložen obrat „za čtyři léta plná ot dání tohoto listu pořád počítajíc bez vyplacenie“. Lhůta dva roky byla stanovena u zástavy na Lanšperk a Lanškroun pro Viléma Kostku z Postupic (Příloha 1, č. 195), tři roky u zástavy na hrad a město Litomyšl opět pro Viléma Kostku z Postupic (Příloha 1, č. 196), čtyři roky u zástavy pro Diviše Bořka z Miletínka na statky

bu mají též respektovat Zikmundovi nástupci na českém královském trůně a obrat o úředních může být nahrazen obecnějším výrazem *všichni jiní*.²⁸⁶

Ihned po stvrzení možnosti nerušeného užívání zastavených statků si ovšem Zikmund vyhradil právo na jejich výplatu. Toto právo samozřejmě náleželo také jeho dědicům nebo obecně těm, kterým by výplata příslušela. V praxi to mohla být jednak církevní instituce, která majetky původně držela, či jiný šlechtic, který od panovníka získal právo určitý statek vyplatit, po čemž zpravidla následovala buď zástava vyplaceného zboží v jeho prospěch, nebo v případě navrácení statků zástava na jiné majetky. Byla také stanovena lhůta (většinou čtvrt roku), v níž musel panovník dát předem vědět zástavnímu držiteli o svém záměru vyplatit zastavené statky. Po uplynutí této lhůty a složení příslušné sumy v hotovosti měl zástavní držitel majetky neprodleně navrátit panovníkovi. V listinách z 21. září 1436 má tento článek následující podobu:

A když my nebo naši budoucí, neb ty osoby, kteréž tu výplatu spravedlivě mieti mají, jemu neb jeho erbom těch [zástavní suma] dáme a zaplatíme, neboli dadie a zaplatie a toho vyplacenie žádati budú, dadúce jim čtvrt léta napřed věděti, tehdy nám a těm ihned bez prodlenie mají těch vsí [zboží] i s příslušenstvím vším zstúpiti bez odporu i bez zmatku.

V následujících měsících se stalo toto ustanovení v různých variantách pevnou součástí formuláře zástavních listin. Vedle čtvrtletní lhůty se setkáváme též s půlroční a ve výjimečných případech též s podmínkou oznámit záměr vyplacení zastavených statků až rok předem. Ve dvou doložitelných případech je zástavním držitelům výslovně přiznáno právo v této lhůtě ještě vybrat poddanské dávky a teprve poté vyplacené zboží navrátit.²⁸⁷

Za vyhrazením možnosti vyplatit zastavené statky následovaly články stanovující pravidla pro výběr poddanských dávek, aby zástavní držitelé nemohli svěřená zboží využívat zcela svévolně:

Však jest vymieněno, [1] aby mimo spravedlivé požitky lidí chudých neobtěžovali ku pohoršení toho sbožie obyčejem žádným a [2] aby nám a komoře královské ty summy obyčejné podle práva předkuov našich vydávali, což by z svrchupsaného jeho drženie spravedlivé bylo a [3] když by tej summy na chudých lidech požádali, aby mimo to nebrali více.

opatovických benediktinů (Příloha 1, č. 185), šest let u zástavy pro Jana Hertvíka z Rušinova na hrad Oheb a Jana Parduse z Vratkova na zboží podlažické (Příloha 1, č. 190 a 194).

286 Pro představu uvádím nejbosáhlejší znění: „A to tak aby jmenovaný [NN] a jeho dědicové a budoucí tí [předmět zástavy] v [zástavní suma] držal a toho požíval bez naší, našich budoucích králův českých i úředníkuov [resp. i jiných všech] všeliké odpory a překážky pod úmluvu takovíto.“

287 Nejkošatější varianta tohoto článku: *Kdyžbychomkoli my, naši budoucí králové čeští, neboli ti, jimž by ta výplata spravedlivě příslušala, svrchupsanému Jankovi neb jeho dědicom a budoucím těch dvě stě kop grošuov dali a zaplatili, puol léta napřed věděti jim dadúce, tehdy po poluleti od času věděti jim danie pořad čtúc, kdyžby jim ty peníze dáni byli a zaplacení, mají úroky a poplatky ty časy příšle nebo přijiti majice zdvihnúc a napřed bez překážky sobe vyberúc, nám, nebo těm, jimžby příslušalo, vsi již pravené i s jejím příslušenstvím postúpiti a zase i s tiemto listem vrátiti bez všelikého odporu i bez zmatku.*

Zikmund se tedy nejenom snažil zaručit, že zastavené statky nebudou bezuzdně drancovány a nebudou ztrácet svoji hodnotu, ale také pojistil příjmy, které z nich měly plynout královské komoře. Dokonce se setkáváme i s konkrétní vyšší odváděné berně. Vilém Kostka z Postupic měl každoročně odvádět královské komoře ze zastaveného litomyšlského zboží 400 kop grošů, to jest plnou desetinu zástavní sumy.²⁸⁸ Některý ze tří článků se objevuje téměř ve všech dochovaných plných textech listin i v následujícím období.

Zatímco předcházející body řešily otázky praktické finanční správy zastavených statků, v dalších pasážích byl položen důraz na mírotvorný a konsolidační rozměr plynoucí z držby statků. Jako protislužbu za poskytnutí odměny v podobě svěřených majetků jsou příjemci listin zavázáni k respektování platného práva a věrné službě panovníkovi. Mají se vystříhat svévolného násilí a také se postavit proti případným zemským škůdcům.

Také svrchupsaný [příjemce listiny] nemá na žádného mocí šahati ani svévolně búrřiti, než právem každého hleděti, jakož slušie, a že nám také s toho sbožie věrně slúžiti má. A jestli že by kto nám se protivil a nebo svévolně búrřil a škodil v zemi české, proti takovému neb takovým má nám věrně pomáhati, což najlépe bude moci beze lsti, jakož jsme jim té služby svěřili.

Zatímco v období záhy po Zikmundově přijetí v Praze jsou předcházející ustanovení nebo jeho varianty velice časté,²⁸⁹ později se objevují spíše výjimečně například v zástavě pro město Tábor či Mikuláše Sokola z Lamberka.²⁹⁰

Závěrečná pasáž obsahuje možnost převést práva obsažená v listině na další osoby na základě dobré vůle, která je nám velice dobře známa již z formuláře latinských listin z 20. let 15. století:

A ktož tento list s svrchupsaného [příjemce listiny] a jeho erbuov dobrú volí mieti bude, ten má v tomto zápisu všecko právo mieti, iako oni sami.

Na závěr zbývá zastavit se u koroborace, která je ve tvaru:

Toho na svědomie [resp. na potvrzenie] náš ciesařský majestát kázali jsme přivěsiti k tomuto listu.

Dochované originály Zikmundových zástavních listin na církevní statky z let 1436–1437 jsou téměř výhradně pečetěny majestátní pečeti a totéž můžeme říct o vyhotoveních ze stejného období, které prošly rukama členů revizní komise v letech 1453/1454. To je zjevný posun oproti době, kdy zástavy církevních statků byly zcela novým typem právního pořízení, ke kterému z pochopitelných důvodů odmítl Zikmundův kancléř, pasovský biskup Jiří z Hohenlohe, propůjčit majestátní pečeti. Od té doby se změnila nejenom postava kancléře, kterým byl nyní Kašpar Šlik, osoba nepatřící do duchovního stavu, ale též celková atmosféra po přijetí

288 Příloha 1, č. 196.

289 V regestech listin z 21. 9. 1436 je alespoň částečně doloženo v osmi případech (viz Příloha 1).

290 Příloha 1, č. 312 a 324.

kompaktát a uznání Zikmunda králem, kdy zástavy majetků církevních institucí nepředstavovaly takový problém s ohledem na snahu konsolidovat situaci v zemi.

Shrneme-li tedy základní ustanovení Zikmundových zástavních listin na církevní statky v podobě užití 21. září 1436, získáme následující obraz. Zikmund k zástavě přikročil s ohledem na často pouze potenciální služby příjemce listiny a jeho užitečnosti pro zemské a obecné dobré. Statky měl zástavní držitel spravovat bez překážek ze strany Zikmunda či jeho úředníků, panovník si však vyhradil právo na jejich výplatu. Ta byla nezřídka vázána na stanovenou výpovědní lhůtu. Následovala ustanovení dotýkající se poddanských dávek a berně odváděné královské komoře a pasáže o povinnosti respektovat platné právo, věrně sloužit panovníkovi a v případě potřeby zasáhnout proti narušitelům pokoje. Soubor podmínek uzavírala možnost převést práva obsažená v listině na další osoby na základě dobré a svobodné vůle příjemce listiny či jeho dědiců.

Tato základní kostra byla využívána i později a výjimečně byla doplňována i o další ustanovení. Největší variabilitu vykazují samozřejmě narace listin, kde jsou v mnohých případech zachyceny konkrétní důvody pro vydání příslušné zástavní listiny, ať již to byly dluhy za sečtené utrpěné škody, půjčka peněz v hotovosti, vyplácení starších zápisů, či rozličné poskytované služby.²⁹¹ Vedle obecného závazku služby se dostalo opět také na žoldněřské úmluvy, a to v kompaktním souboru listin určených členům posádky hradu Karlštejna. Ten předznamenala již zástava pro karlštejnského purkrabího Mikše z Lidic ze 17. října 1436.²⁹² Za pasáž o vyhrazení práva na výplatu je v této listině zařazeno obsáhlé vysvětlení ohledně vyúčtování za dosavadní služby. Zikmund s Mikšem sečetl veškeré jeho škody a náklady až do dne předcházejícího vydání listiny. Dobrali se sumy 150 kop grošů a v ní mu také císař zastavil kapitulní ves Kozolupy a Bubovice ostrovských benediktinů. Nad to mu ze zvláštní milosti na tomto zboží připsal ještě 50 kop. Tato částka měla být pro Mikše jakousi zálohou za jeho budoucí služby a při příštím vyúčtování mu měla být z případné dlužné částky odečtena. Zatímco u Mikše z Lidic nebyl nasmlouván přesný charakter služeb, ty asi vyplývaly z jeho úřadu a kompenzace za ně se patrně stanovovala dle prokázaných nákladů, u řadových členů karlštejnské posádky byla zástava spojena opět se žoldněřskou úmluvou. Listiny obsahující ustanovení o povinnosti sloužit u hradu Karlštejna s určeným počtem jezdců či pěších nesou shodné datum 23. října 1436.²⁹³ Odměna za jednoho jízdního již není zdaleka tak výhodná jako v exponovaných válečných letech 1420–1422. Pohybuje se přibližně na poloviční úrovni, tedy ve výši kolem 15 grošů za jezdce a týden.

291 Podrobněji viz Příloha 1 u jednotlivých listin ve sloupci „důvod zástavy“.

292 Příloha 1, č. 221.

293 Viz Příloha 1, č. 228, 231, 233, 235, 237, 239. K odměňování členů karlštejnské posádky srovnej též A. SEDLÁČEK, *Hrady VI*, s. 57. Ke správě hradu Karlštejna v období husitské revoluce a těsně po ní viz též Petr ČORNEJ, *Klíče ke Karlštejnu*, SMB 1, 2009, s. 38–48.

Zcela výjimečně se pak objevuje příslib nahradit při vyplacení zastavených statků také náklady, které by držitel statků vynaložil na jejich údržbu či výstavbu. V takovém případě měli o výši prostavené částky rozhodnout zástupci obou smluvních stran, resp. ji měli dosvědčit představitelé okolní šlechty.²⁹⁴

III. 5. 3 Zástavy církevních statků jako stabilizační nástroj

Pokud přehlédneme množství zástavních listin na církevní statky z let 1436–1437 a srovnáme je s těmi z počátku 20. let 15. století, zjistíme, že jejich účel byl z větší části odlišný. Setkáváme se sice i nadále s jejich spojením se žoldnéřskou smlouvou, zejména pro členy posádky karlštejnského hradu, ovšem tento typ představuje pouze menší část z nich. Stejně tak je tomu v případech, kdy jsou použity na pokrytí dluhů, ať už se jednalo o půjčky peněz v hotovosti, nebo různé dodávky pro Zikmundův dvůr či zcela ojedinělé financování výroby trubek pro potřeby Pražského hradu.²⁹⁵ Daleko častěji je Zikmund využíval pro potvrzení statu quo a narovnání vztahu se svými bývalými odpůrci. Rada zástavních listin byla totiž vystavena na církevní statky, které již zástavní držitel měl fakticky ve své moci, což je několikrát výslovně potvrzeno i formulací samotných listin.

Tak tomu bylo například u zástavy na Kunětickou Horu a statky opatovické- ho kláštera pro Diviše Bořka z Miletínka.²⁹⁶ V dochovaném textu listiny se totiž obsáhlý popis zastavených statků uzavírá obratem *ježto nadání tohoto listu v držení má*. My samozřejmě víme o vládnutí Diviše Bořka z Miletínka krajem pod Kunětickou Horou, kde také nově budoval hrad, i z jiných zdrojů.²⁹⁷ Zavázání umírněného kališníka bylo spojeno také se záměrem pacifikovat blízký Hradec

294 Viz Příloha 1, č. 244 a 347. Pro úplnost je třeba dodat, že ve druhé listině určené pro Jana Smila z Křemže je přidána výsada umožňující mu zastavené statky darovat, směniti, zastavit či prodat, se všemi s tím souvisejícími právy.

295 Příloha 1, č. 230, 236, 244, 248, 265, 270, 338, 357.

296 Příloha 1, č. 185. Originál listiny byl původně uložen v Pardubicích, kde jej 9. května 1835 opsal František Palacký a posléze též vydal v Archivu českém (AČ IV, s. 175–176, č. 2). Palackého prepis je dnes uložen v Archivu Národního muzea ve fondu Muzejní diplomatář (sub dato). Údaj o uložení v Pardubicích uvádí též Wilhelm Altmann ve své regestové edici listin Zikmunda Lucemburského (viz RI XI, 2, s. 375, č. 11420), který však údaj dle všeho čerpal z Palackého edice, neboť originál listiny byl již roku 1880 v Pardubicích neznámý. Dle sdělení dr. Františka Šebka z pardubického muzea totiž listina není uvedena na seznamu listin přebíraných z městského archivu nově vzniklým muzejním a vlastivědným spolkem (v této souvislosti děkuji za rešerši „v pardubickém terénu“ kolegovi Davidu Richterovi).

297 Srovnej A. SEDLÁČEK, *Hrady I*, s. 54–55; Jaroslav ČECHURA, *Sión a Kunětická Hora: hrady husitské revoluce?*, Husitský Tábor 5, 1982, s. 153–163; Martin ČAPSKÝ, *Osudové zvraty lipanského vítěze. Diviše Bořek z Miletínka jako představitel umírněného husitského křídla*, Husitský Tábor, Supplementum 3, 2007, s. 585–608. K získání Diviše Bořka v husitské revoluci souhrnně též František ŠEBEK a kol., *Dějiny Pardubic I*, Pardubice 1990, s. 72–74.

Králové.²⁹⁸ Divišovy lokální pŕtky s městem, které bylo pod kontrolou kněze Ambrože, sahají hlouběji do minulosti, nyní však nabyly nadregionální význam. Měly prověřit, nakolik je dojednaná porevoluční rovnováha pevná a zda je Zikmund schopen prosadit důsledně svoji vládu v Českém království. Můžeme také sledovat naplňování článků listiny o povinnosti zasáhnout proti narušitelům pokoje v zemi a těm, kdo setrvávají v odporu proti Zikmundovi jako právoplatnému českému králi. Uvedený článek měl však patrně pouze obecný dosah, vlastní vojenské akce byl nucen Zikmund Diviši Bořkovi opět zaplatit. Učinil tak několika dalšími zástavami na církevní statky.²⁹⁹ Krom toho máme dochován zajímavý doklad, že Diviš vedl boje s hradeckými na přímý rozkaz císaře Zikmunda. Když se Hradečtí konečně po převratu v městě císaři za mnohé ústupky poddali,³⁰⁰ srovnal Zikmund účty také s Divíšem Bořkem z Miletínka a vyznal, že mu zůstal dlužen 500 kop grošů za válku vedenou s Hradeckými. Zikmundův dluh vyrovnal Jan Smil z Křemže a císař se mu odměnil zástavou městečka Volary vyšehradské kapituly a dalších vsí, na nichž mu uvedenou částku zapsal.³⁰¹

Mezi městy, která již v Jihlavě Zikmundovi holdovala, chyběly vedle odbojného Hradce Králové též Střibro, Kolín a Tábor. K narovnání vztahů s nimi, resp. s hejtmany, kteří je ovládali, využil Zikmund jako nástroj rovněž zástavy. Město Střibro po desetiletí ovládal hejtman Přibík z Klenového a postoupil ho císaři patrně výměnou za zástavu městečka Volyně.³⁰² Dne 21. září 1436 mu císař Zikmund zapsal na Volyni 1000 kop grošů. Tuto sumu o dva měsíce později ještě navýšil o dalších 500 kop grošů.³⁰³ Právě s touto druhou zástavou velice úzce časově souvisí první doklad o výkonu Zikmundových vrchnostenských práv ve městě, neboť teprve po ní byla 29. listopadu 1436 z císařova rozkazu jmenována nová městská rada.³⁰⁴ Přibík z Klenového v té době sehrál také významnou úlohu jako prostředník jed-

298 K odporu města Hradce Králové i po sjednání kompaktát srovnej Jaromír MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové I/1*, Hradec Králové 1996; František MUSIL a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009, s. 103–107, 569–571.

299 Viz Příloha 1, č. 340, 341, 343, 344, 351, 352.

300 Srovnej J. MIKULKA, *Dějiny Hradce Králové*, s. 388, pozn. 38.

301 Příloha 1, č. 339.

302 K osobnosti Přibíka z Klenového srovnej naposledy Jiří JÁNSKÝ, *Rytíř Přibík Klenovský z Klenového (1416–1465)*, „bohатыř neodolatelný“ a „Jidáš táborů“, Sborník prací z historie a dějin umění 3, 2004, s. 51–167. Srovnej též dobový příspěvek ve střibřské městské knize: „Przibik Clenowský byl pánem města Strziebora až dotudto X leth a IX neděl.“ (SOA Plzeň – SOKA Tachov, fond AM Střibro, Městská kniha města Střibra (1409–1616), fol. 101v). Ten bezprostředně předchází zápisu o jmenování nové rady císařem Zikmundem (viz pozn. 304).

303 Viz Příloha 1, č. 183 a 261.

304 SOA Plzeň – SOKA Tachov, fond AM Střibro, Městská kniha města Střibra (1409–1616), fol. 101v: „Anno Domini M^oCCCCXXXVI in vigilia Andree apostoli gloriosi de mandato serenissimi principis Sigismundi Romanorum Imperatoris, Vngarie, Bohemie etc. regis, invictissimi domini, dominique nostri graciousissimi consules infrascripti per famosos viros dominum Mathiam dictum Lauda, iudicem curie imperialis et dominum Martinum notarum eiusdem camere fuit constituti“. Srovnej RI XI NB/2, č. 148.

nání s táboorskou obcí a Bedřichem ze Strážnice. Jednání o Tábor a Kolín bylo uzavřeno v lednu 1437 a součástí narovnání vztahů byly v obou případech zástavní listiny na církevní statky.³⁰⁵ Jejich genezi můžeme navíc sledovat díky dříve uzavřeným úmluvám uzavřeným 16. října a 18. listopadu 1436.³⁰⁶

Zástavní listina z ledna 1437 na Kolín a církevní statky v jeho zázemí pro Bedřicha ze Strážnice byla v základních obrysech dohodnuta již na podzim předchozího roku. Úmluvu mezi císařem Zikmundem a Bedřichem ze Strážnice zprostředkovali a 16. října 1436 zlistinili rozhodci Oldřich z Rožmberka a Přibík z Klenového.³⁰⁷ Na základě této úmluvy měl císař Zikmund zapsat Bedřichovi 3 000 kop grošů na Kolín a církevní statky v okolí (*na těch véskách [...] kněžských*), které měl Bedřich ve svém držení, a to vše proto, *aby jeho milosti tiem lépe mohl sloužiti*. Zikmundovi a jeho následovníkům na českém trůnu byla také ponechána možnost statky vyplatit poté, co by dal Bedřichovi o svém úmyslu vědět s ročním předstihem, nebo bylo po vzájemné dohodě možné převést zástavu na jiné statky. Bedřich se měl vzdát všech majetků v okolí Kolína, které ovládal, s výjimkou jmenovaných církevních statků. Bedřich se dále zavázal, že nebude svévolně užívat vojenskou sílu a bude respektovat platné právo, na oplátku Zikmund přislíbil, že nedopustí, aby někdo Bedřicha napadal, a poskytne mu v nezbytném případě svou podporu. Do smlouvy byli zahrnuti také služebníci, kteří drželi Libenice, Velim a Pečky. Pokud se Bedřich se Zikmundem dohodnou, může císař vše stvrdit svým majestátem.

Další úmluva o Kolíně následovala 18. listopadu 1436 a tentokrát bylo nejen vyhotovení, ale i složení vyjednávacího sboru mnohem reprezentativnější.³⁰⁸ Listinu zpečetili Oldřich Celjský, Aleš ze Šternberka, Hynce Ptáček z Pirkštejna, kancléř Kašpar Šlik, Hašek z Valdštejna, Arnošt z Vlašimi, Přibík z Klenového a Jan z Kunvaldu. Oproti předchozímu ujednání z října nepřináší v zásadě žádné nové články, je ovšem daleko podrobnější. Opakuje se ustanovení o zástavě v hodnotě 3 000 kop grošů včetně podmínek o držbě, službě, respektování práva a výplatě, navíc ovšem obsahuje podrobný výčet vsí a statků, které mají být do zástavy zahrnuty. Vedle toho byly do dohody zahrnuty i další osoby. Tvrz Libenice měl nadále držet jakýsi Hynek, protože však si na ni činil nároky též Jan Smiřický, měli se oba dostavit před císaře a prokázat, kdo k ní má lepší právo. Pokud by nároky ani jednoho z nich nebyly oprávněné, má tvrz Libenice připadnout Zikmundovi, který jí může

305 K osobnosti Bedřicha ze Strážnice viz Amedeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 25–112, k úmluvám o Kolín ibidem, s. 48–56. K narovnání s Tábořem viz František ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I. 2 (1422–1452)*, České Budějovice 1990, s. 492–503. Viz též F. ŠMAHEL, *Husitská revoluce III*, s. 321; F. KAVKA, *Poslední Lucemburk*, s. 215–220; P. ČORNEJ, *Velké dějiny V*, s. 523.

306 Oba páry úmluv vydal Čelakovský při edici privilegií pro jednotlivá města, viz CIM III, s. 153–157, č. 98 a s. 167–174, č. 102.

307 Originál uložen v SOA Třeboň, fond Historica Třeboň, sign. 374b, edice CIM III, s. 155 v rámci č. 98.

308 NA Praha, fond AČK, i. č. 1545; srovnej AČ VI, s. 437–438, č. 41; CIM III, s. 155–156 v rámci č. 98.

Hynkovi propůjčit.³⁰⁹ Zachariáš z Řenče měl obdržet zápis na starou vinici a dvůr pod Kaňkem a Pučery. V tomto bodě byla smlouva naplněna 30. ledna 1437, kdy Zikmund zapsal Zachariášovi na uvedených statcích 200 kop grošů.³¹⁰ Poslední, kdo byl do smlouvy pojat, byl hejtman Ondřej Keřský z Římovic, který měl přijet k císaři Zikmundovi, poddat se mu a přijmout ho za svého pána, jako jiní zemané.³¹¹

Závěrečným krokem bylo vystavení Zikmundovy zástavní listiny pro Bedřicha ze Strážnice. Bohužel neznáme její přesné datum, neboť se dochovala pouze v registru v zápisech revizní komise z let 1453/1454 bez uvedení denního data. Dle její polohy ve výpisech z královských register ji můžeme spolu s Augustem Sedláčkem zařadit do měsíce ledna. Muselo se tak rozhodně stát před 30. lednem, kdy byla vydána zástavní listina pro Zachariáše z Řenče, což představovalo naplnění jednoho z dohodnutých ustanovení. Patrně se tak stalo i před 22. lednem, kdy je datováno založení kolínského hradu.³¹² Amedeo Molnár datuje její vydání k 15. lednu, což patrně souvisí s potvrzením privilegií pro město Kolín ze stejného data.³¹³ Seznam zastavených vesnic je naprosto totožný s výčtem z listopadu 1436, nic nepřebývá a nic neschází.

Obdobně jako u zástavy Kolína a okolních církevních statků můžeme sledovat proces postupného vzniku zástavní listiny i v případě Tábora. Vedle úmluvců, kteří se objevují na kolínské listině, pečetil listinu vyhotovenou 18. listopadu navíc ještě Oldřich z Rožmberka.³¹⁴ Budeme se soustředit pouze na články, které se nějakým způsobem dotýkají Zikmundových zástav.³¹⁵ Na rozdíl od zástavy na Kolín jsou body úmluv s Táborem 16. října i 18. listopadu 1436 ohledně zastavovaných statků téměř totožné.³¹⁶ Táborští měli obdržet zboží louňovického kláštera a držet ho stejným právem jako jeho probošt. Zástavní suma byla stanovena na 2 500 kop grošů a pro Zikmunda nebo budoucí české krále bylo vyhrazeno právo klášterství vy-

309 Srovnej též A. SEDLÁČEK, *Hrady XII*, s. 124.

310 Viz Příloha 1, č. 310.

311 K zahrnutí Ondřeje Keřského z Římovic do Bedřichových úmluv viz F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I*, 2, s. 548–549, pozn. 63.

312 Datum vychází z nápisové desky na kolínském hradu, viz Josef HEJNIC, *Dvě nápisné památky z doby husitské*, Sborník Národního muzea v Praze, Řada A – historie 15, 1961, č. 4–5, s. 235–238. 22. leden 1437 představuje z možných datací tu nejstarší možnou. K dataci do ledna srovnej A. MOLNÁR, *Na rozhraní věků*, s. 400.

313 Jedná se asi o nejpravděpodobnější dataci, ovšem analogie s Táborem, kdy udělení městských privilegií o několik dní předcházelo vydání zástavní listiny, nabádá v tomto ohledu k opatrnosti.

314 Oldřich s připojením své pečeti dle všeho příliš nespěchal, neboť ještě 14. prosince 1436 ho císař Zikmund ve svém listu upomíná, aby připojil svoji pečeť pod úmluvu dohodnutou s Táboři (viz AČ I, s. 44–45, č. 54; LOR I, s. 209, č. 311, též CIM III, s. 173–174).

315 Ke zbývajícím aspektům narovnání s Táborem srovnej literaturu v pozn. 305.

316 Originál dohody z 16. října 1436 viz SOA Třeboň, fond Historica Třeboň, sign. 374a; dohoda z 18. listopadu 1436 NA Praha, fond AČK, i. č. 1545.

platit. V takovém případě měl dát vědět o svém záměru rok předem, aby táborští mohli ještě vybrat užitky ze zastavených statků, výslovně se uvádí možnost sklídit obilí a vylovit rybníky. Ostatní majetky, které v Čechách, na Moravě a v Rakousích dobyli, nebo z nich pobírají holdy, měli po vybrání svatohavelského úroku vrátit. To se týkalo i jejich jednotlivých táborských služebníků, kteří měli navrátit svobodné statky, stejně jako majetky špitálů a univerzity, pokud je drželi ve své moci. Naplnil by se tím článek 7 velkého privilegia stavovských svobod, kterým Zikmund slíbil obnovit majetky špitálů a pražského učení. Ostatní majetky (rozuměj statky církevních institucí) si mají ponechat a mají být zahrnuty v uvedené sumě 2 500 kop grošů do zástavy louňovických statků celé obci táborské a pouze spolu s touto zástavou mohou být také vyplaceny.

Podrobnosti o zástavě se dozvídáme až z vlastní listiny vydané 30. ledna 1437.³¹⁷ Zástavní suma nakonec činila 2 400 kop grošů a zahrnovala zástavu *sbožie kláštera Luniewského s úroky, poplatky, užitky, lesy a rybníky a všemi i všelikými právy neb příslušnostmi k těm sbožím a k tomu klášteru příslušnými, tak jakož jest probošt téhož kláštera držal a jměl a les Dobroniczky*.³¹⁸ Do zástavní sumy 2 400 kop grošů bylo zahrnuto i v listopadové úmluvě avizované potvrzení držby pro jednotlivé táborské služebníky, a sice Kršňákovi Útěchovice (Strahov), Janovi Bernartickému úrok v Bračticích (Strahov), Buzkovi Samšín (kapitula Vyšehrad), Jírovi Bílému Lažany (kapitula Všech svatých) a dvůr Křekovice, Vnůčkovi oboje Opařany (týnské děkanství – arcibiskupství a vyšehradská kapitula), Zbyňkovi Lhenice, Vadkov, Třešňový Újezdec a Vodice (Zlatá Koruna). Krom toho byl do zástavy zahrnut ještě roční příjem 100 kop grošů z výtonu v Podskalí pod Vyšehradem v Novém Městě pražském. Částka měla být rozdělena dle uvedeného rozpisu, a co by se vybralo nad uvedenou částku, mělo být odvedeno do královské komory. Shrnutí a podtrženo táborská obec získala v zástavní sumě 2 400 kop grošů statky louňovického kláštera, 11 dalších vsí a jeden dvůr různých církevních institucí a roční příjem 100 kop grošů z výtonu v Podskalí.³¹⁹

Pro zdůraznění souvislostí mezi jednotlivými mírovými dohodami ještě poukáží na jednu marginálii. V listopadové úmluvě s táborskými bylo také rozhodnuto o propuštění vězňů obou stran bez náhrady. Zikmund však přeci jenom částečně zaplatil a to jak jinak než zástavou církevních statků. Jan Malovec z Pacova získal

317 CIM III, s. 177–180, č. 106. Ke zhodnocení listiny viz F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I. 2*, s. 500. K zástavě louňovických a dalších vsí srovnej František ŠMAHEL, *Táborské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1547*, Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 22, 1981, zejm. s. 172–173.

318 Přepis dle AHMP, fond Sbírka rukopisů, i. č. 2096, fol. 234r.

319 V tomto ohledu bude třeba poopravit Šmahelovo mínění, že při obvyklé úrokové míře 10% by to znamenalo, že Zikmund by byl nucen při vyplacení zástavy zaplatit dalších 1 000 kop grošů. Srovnej F. ŠMAHEL, *Dějiny Tábora I. 2*, s. 500. I suma 100 kop grošů vybíraná na výtonu byla totiž výslovně zahrnuta do celkové zástavní sumy 2 400 kop grošů a při splacení uvedené sumy měl být navrácen i tento plat.

do zástavy arcibiskupské městečko Rokycany mimo jiné právě za to, že propustil na císařův rozkaz tábořské vězně.³²⁰

Při sledování geneze dvou zástavních listin jsme měli opět možnost vidět, jak důležitou roli při jejich vydání mohli sehrát Zikmundovi rádci. Vracíme se tak k obratu *s radiū našī*, kterému jsme se věnovali již výše. Zástupci české šlechty nebyli pouze přímluvci při vydávání zástavních listin, ale sehrávali též aktivní roli při dohadování konkrétních podmínek.³²¹

Zikmundova snaha o uklidnění situace a upokojení všech stran byla samozřejmě prvním krokem k tomu, aby mohla být zahájena důsledná revize zástav komorních a církevních statků. Řada případů totiž zůstala otevřena a dalo se předpokládat, že se budou vršit spory mezi nositeli teoretických nároků a skutečnými držiteli statků. Pouze s co nejširší podporou bylo možné výroky o sporné statky prosadit. Proto Zikmund vedle zástav využíval při nakládání s církevními statky i jiné nástroje. Máme řadu dokladů, že Zikmund nezřídka sáhl k prozatímnímu potvrzení držby církevních majetků těm, kteří je měli ve své moci.³²² Takové potvrzení nebylo spojeno s vyčíslením zástavní sumy, ale jednalo se o prosté potvrzení držby do doby, než o těchto majetcích král rozhodne jinak.³²³ Učinil tak například v Kouřimí nebo v již zmiňovaném Žatci.³²⁴ Žatecký příklad v sobě zahrnuje řadu jevů, které provázela zástavní politika využívající majetky církevních institucí a snaha narovnat právní stav se skutečností.

Císař Zikmund potvrdil již 21. září 1436 žateckým držbu Staňkovic strahovských premonstrátů, Vroutku a Podbořan postoloprtského kláštera a Liběšovice pražských kartuziánů.³²⁵ V zápisech revizní komise 1453/1454, v nichž se listina dochovala, je výslovně uvedeno, že neobsahovala žádnou zástavní sumu. Žatečtí si měli majetky ponechat do té doby, než by císař rozhodl jinak. Nutno podotknout, že minimálně Liběšovice představovaly ohnisko potencionálního sporu. Již roku 1420 totiž byly dány spolu s jinými statky do zástavy bratřím ze Šprymberka.³²⁶ Do třetice získal zástavu na Podbořany, Vrbici a Liběšovice Burian z Gutštejna, jemuž 16. října 1436 zapsal Zikmund na tyto statky 1261 kop grošů.³²⁷ Nestalo se tak

320 Viz Příloha 1, č. 277.

321 To jsme měli možnost vidět již při rozboru jejich role v letech 1420–1422.

322 Formálně vzato se nejedná o zástavy, viz příslušná čísla v Příloze 1.

323 Ve stručných regestech z královských register je tato skutečnost většinou vyjádřena obratem: *toliko do vůle králův českých*.

324 Potvrzení statků pro Kouřim viz CIM III, s. 143, č. 92, pro Žatec CIM III, s. 120–121, č. 76.

325 Příloha 1, č. 197.

326 Příloha 1, č. 81.

327 Příloha 1, č. 220. Zápisy revizní komise 1453/1454 uvádějí rok vydání 1426, rozhodně se ale jedná o chybu vzniklou při přepisu, protože jako místo vydání se uvádí Praha a v roce 1426 byl Zikmund na svatého Havla v Budíně. Navíc záznam o listině ve výpisech z královských register dokládá, že byla zařazena mezi listinami vydanými v říjnu 1436.

ovšem bez znalosti situace, Burian měl totiž povinnost vypořádat nároky bratří ze Šprymerka. Že se tak nestalo, víme opět díky záznamům revizní komise, před níž si Jindřich ze Šprymerka stěžoval, že Burian z Gutštejna drží Liběšovice a Vrbici ve své moci. Burian se s ním nevypořádal, což dokazuje kromě výpovědi Jindřicha za Šprymerka také fakt, že Jindřich nadále držel Zikmundovu zástavní listinu a mohl ji komisi předložit. Lze totiž předpokládat, že by si Burian Zikmundovu listinu v případě vypořádání starší zástavy vyžádal, což byla v té době běžná praxe.

Ani vztahy Žateckých s Burianem z Gutštejna nebyly narovnané. Veškerá zboží, která jim Zikmund přiřkl v září 1436, měl Burian ve své moci.³²⁸ Žatečtí si na to stěžovali před revizní komisí a svůj nárok alespoň na část majetků dokládali Zikmundovým listem adresovaným Podbořanům a Liběšovickým, v němž zástupcům těchto obcí přikazuje, aby poplatky a úroky odváděli Žatci, kterému mají také být podřízeni. Svatohavelský úrok byl prozatím podkomořím zadržen do doby, než se urovná rozepře Žateckých s Burianem z Gutštejna. Nejenom, že Zikmundovi již nebylo dopřáno spor uzavřít, ale ten se táhl ještě za polovinu 15. století. Problematické statky drželi i v dalších letech pevně ve svých rukou Gutštejnové. Nabízí se řada dalších případů k rozboru a mnohé z nich již byly individuálními sondami do literatury uvedeny, my se nyní pokusíme o shrnutí zástav tohoto období a zaměříme se na otázku jejich revize.

III. 5. 4 Dílčí shrnutí zástav na církevní statky z let 1436–1437 a otázka jejich revize

Pokusme se nyní souhrnně charakterizovat Zikmundovy zástavní listiny na církevní statky z let 1436–1437. Na základě rozboru jejich formuláře a vybraných příkladů můžeme konstatovat, že byly především konsolidačním nástrojem, který měl zástavním držitelům pojistit vlastnictví církevních statků vydobytých během husitské revoluce a pro Zikmunda Lucemburského představovaly způsob, jak si koupit loajalitu svých dřívějších odpůrců. V listinách vystupuje výrazně do popředí akcent na obecné a zemské dobré, na povinnost respektovat Zikmunda jako legitimního vládcu, zachovávat právní řád a v případě potřeby zakročit proti narušitelům pokoje.

Zikmund samozřejmě nezapomínal ani na své dosavadní podporovatele. V jejich případě sáhl jednak k potvrzování starších zástavních listin, navyšování zástavních sum či zástavám zcela novým. Oproti dřívějšímu období se v menší míře setkáváme se spojením zástavních listin se žoldněřskou smlouvou, zejména v případě členů posádky karlštejského hradu, nebo s jejich využitím na pokrytí dluhů,

328 AČ II, s. 191, č. 347.

ať už se jednalo o půjčky peněz v hotovosti, nevyplacený žold nebo různé dodávky pro Zikmundův dvůr.

Z praktických ustanovení zástavních listin je v tomto období důležité stanovení zásad správy zastavených statků, kdy je jasně vymezeno, na jaké příjmy má zástavní držitel právo a jaké dávky má odvádět královské komoře. Pro uklidnění situace mělo také význam stanovení minimální lhůty, po kterou nemají být statky vypláceny. V případě úmyslu vyplatit zastavené statky byla většinou stanovena povinnost oznámit tento záměr předem.

Zástavní listiny na církevní zboží (stejně jako zástavy obecně) nebyly ovšem jediným konsolidačním nástrojem. Velice často Zikmund sáhl k dočasnému opatření, kdy pouze potvrdil držbu statků těm, kteří je měli ve své moci, do doby, než o nich rozhodne jinak. V některých případech byla držba církevních statků vázána na obnovení chodu příslušné církevní instituce, když bylo stanoveno, že současnému držiteli mají plynout příjmy do doby, než se navrátí ke svým beneficiím kněží, kterým užitky ze statků původně plynuly. Spory o některé statky, nebo pouze pojištění jejich držby, řešil Zikmund nezřídka individuálními úmluvami, především pokud se to týkalo významnějších osob. Vedle řešení jednotlivých kauz však císař Zikmund nerezignoval ani na myšlenku plošné revize zástav církevních statků i komorních příjmů.

Záměr přezkoumat všechny vydané zápisy ohlásil císař Zikmund již ve velkém privilegii stavovských svobod 20. července 1436. Všichni, kdo drželi nějaké Zikmundovy zápisy, měli je přinést před královskou radu ve vyhlášeném termínu a podřídit se jejímu nálezu. Pokud by tak někdo neučinil, měl se tím sám odsoudit a nepředložené zápisy měly propadnout.³²⁹ Sporé doklady naznačují, že již za Zikmundovy vlády došlo k nějaké formě přezkoumání vydaných zápisů, ačkoliv jednání panské rady v této záležitosti bylo zcela zastíněno pozdějším zasedáním revizní komise v letech 1453/1454.³³⁰

Takovým dokladem je předně výrok o promlčení nároku Hanuše Hofmana z Nisy zachycený k roku 1480 v registrech komorního soudu.³³¹ Staroměstští měšťané, po nichž Hanuš požadoval zadržovaný plat včetně úroků, argumentovali proti jeho nároku tím, že do této doby je neupomínal zápisem, který sahal patrně až do doby Václava IV. Vzpomněli přitom císaře Zikmunda, který v pokojných časech, když se stal pánem zemí České koruny, nechal vyhlásit jak v Čechách, tak ve Slezsku, aby držitelé různých zápisů a listů s nimi předstoupili před královskou radu. Potud výpověď Pražanů koresponduje se Zikmundovým velkým privilegiem stavovských svobod, měšťané ovšem ve své argumentaci pokračovali dále. Zikmund prý skutečně ustanovil pány, kteří měli za úkol zkoumat a registrovat

329 Viz výše.

330 Tyto doklady shromáždil již R. URBÁNEK, *České dějiny III.* 2, s. 782–783, pozn. 2.

331 AČ VII, s. 532–533, č. 322.

různé listiny a ty, které byly právoplatně vydané, měly nadále zůstat v platnosti, ovšem listy, které by uznali za *neshlušné a falešné*, měly být *potuřeny a kaženy*. Listiny nepředložené ve stanovené lhůtě, která byla dostatečně dlouhá, pak měly automaticky pozbyt platnost. Ačkoliv by k tomu pozdní zmínka sváděla, můžeme vyloučit záměnu se zasedáním revizní komise z let 1453/1454, neboť v pokračující výpovědi staroměstští měšťané upozornili, že obdobná možnost uplatnit svá práva byla i za časů krále Ladislava.

Druhá glosa odkazující k revizi zápisů již za Zikmundovy vlády je o to cennější, že sahá až k roku 1442. Dochovala se v tzv. Slánském kopiáři z let 1440–1442.³³² V listu, který Slánští adresovali Alešovi ze Šternberka, upozorňují na neplatnost listiny v držení Alešova kuchaře Panoška právě z toho důvodu, že ji v době vlády císaře Zikmunda nepředložil. Bohužel více dokladů o uskutečněném přezkoumání zápisů ještě za vlády Zikmunda Lucemburského nemáme. Dáno je to patrně i tím, že pro systematickou revizi mu nebyl dopřán dostatek času. Zdá se totiž, že kroky směřující k prosazování nároků královské komory spadají až do samého sklonku Zikmundova panování. Nešlo ale pouze o zástavy na církevní a komorní statky, důležitým právem, které si Zikmund podržel, byly odúmrť. Pro jejich hájení máme doložené od října 1437 ve funkci komisaře královských nápadů Viléma ze Žlutic.³³³ Nutno dodat, že pro konsolidaci v poválečném období bylo neméně důležité zajištění právní jistoty soukromoprávních pořízení (opět skrze jejich revizi) a obnovení chodu zemských desk.³³⁴

Příslib stabilizace poměrů zůstal vzhledem ke smrti císaře Zikmunda nenaplněn. Při ustanovení revizní komise po nástupu Ladislava Pohrobka na český trůn bylo trochu s nostalgií vzpomenu na poslední léta Lucemburkovy vlády v Čechách.³³⁵ Po přijetí císaře Zikmunda za českého krále byla obnovena činnost zemských úřadů přerušena husitskými válkami. V roce 1437 byl znovu osazen český zemský i dvorský soud a *na krátký čas veškeren řád zemský obnoven byl*.³³⁶ Ovšem nepokoje po císařově smrti a především dlouhé období bezkráloví zapříčinilo opět uzavření zemských i dvorských desk a pozastavení činnosti soudů. Revize statků, ke které přikročila komise složená ze zástupců českých stavů na základě několika usnesení zemských sněmů a za zvláštního přičinění Jiřího z Poděbrad, tak představovala naplnění záměrů Zikmunda Lucemburského na restauraci královské moci.

332 Srovnej R. URBÁNEK, *České dějiny III. 2*, s. 783, pozn. 2, k charakteru a uložení pramene viz Jan MAREŠ, *Vztahy mezi městem Sláným a Louny v polovině 15. století ve světle slánského kopiáře*, Slánské rozhovory 2006, zejm. s. 14, pozn. 1.

333 Srovnej Jaroslav DŘÍMAL, *Královský prokurátor a jeho úřad do roku 1745*, SAP 19, 1969, č. 2, s. 350–351.

334 Srovnej R. URBÁNEK, *České dějiny III. 2*, s. 782–783.

335 AČ I, s. 493.

336 AČ I, s. 493.